



Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı

MENAKIBNAMELERİN YAPISALCI YÖNTEMLER İLE İNCELENMESİ

Mustafa BORAN

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2017

MENAKIBNAMELERİN YAPISALCI YÖNTEMLER İLE İNCELENMESİ

Mustafa BORAN

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

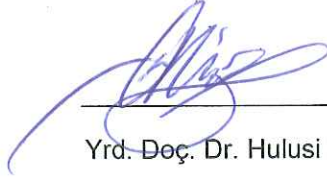
Ankara, 2017

KABUL VE ONAY

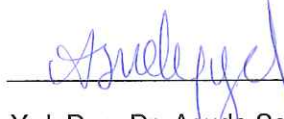
Mustafa Boran tarafından hazırlanan "Menakıbnamelerin Yapısalıcı Yöntemler İle İncelenmesi" başlıklı bu çalışma, 12.06.2017 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.



Prof. Dr. Rüya Kılıç (Başkan/Danışman)



Yrd. Doç. Dr. Hulusi Lekesiz



Yrd. Doç. Dr. Asude Soysal Doğan

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylım.

Prof. Dr. Musa Yaşar Sağlam

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kağıt ve elektronik kopyalarının Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezim sadece Hacettepe Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezimin yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

12.06.2017



Mustafa Boran

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kâğıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinlerin yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

- Tezimin tamamı dünya çapında erişime açılabilir ve bir kısmı veya tamamının fotokopisi alınabilir.**

(Bu seçenekle teziniz arama motorlarında indekslenebilecek, daha sonra tezinizin erişim statüsünün değiştirilmesini talep etmeniz ve kütüphane bu talebinizi yerine getirirse bile, teziniz arama motorlarının önbelleklerinde kalmaya devam edebilecektir)

- Tezimintarihine kadar erişime açılmasını ve fotokopi alınmasını (İç Kapak, Özet, İçindekiler ve Kaynakça hariç) istemiyorum.**

(Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir, kaynak gösterilmek şartıyla bir kısmı veya tamamının fotokopisi alınabilir)

- Tezimin.....tarihine kadar erişime açılmasını istemiyorum ancak kaynak gösterilmek şartıyla bir kısmı veya tamamının fotokopisinin alınmasını onaylıyorum.**

- Serbest Seçenek/Yazarın Seçimi**

18 / 07 / 2012

Mustafa Boran



ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında zgn olduğunu, Prof. Dr. Rüya KILIÇ danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

Mustafa Boran

ÖZET

BORAN, Mustafa . *Menakıbnamelerin Yapısalcı Yöntemler ile İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2017.

Bu tezin temel sorusu yapısalcı yöntemler ile menakıbnamelerin tarih kaynağı olarak nasıl kullanılabileceğidir. Yapısalcı yöntemlerden biri olan Propp yöntemi araştırma dâhilinde seçilen menakıbnameler üzerinde karşılaştırmalı bir şekilde uygulanmıştır. Öncelikle menakıbnamelerdeki ortak anlatının şekillenmesini sağlayan kaynaklar ortaya konmuş; böylece menakıbnamelerin aslında ortak bir anlatı kültüründen beslendiği ve bu kültür etrafında şekillendiği gösterilmiştir. Ardından Propp yöntemi doğrultusunda seçilen menakıbnamelerdeki sabit ve yardımcı unsurlar tespit edilmiştir. Menkıbe anlatılarında ortak olarak aktarılan bu unsurlar tarih kadar halk bilimi alanındaki metodolojik ve morfolojik incelemelere de önemli katkı sağlayacaktır.

Anahtar Sözcükler

Menakıbname , Propp yöntemi , Yapısalcı yöntemler , Bektâşi menakıbnameleri, Mevlevî menakıbnameleri , sufilik tarihi, tasavvuf, velayetname

ABSTRACT

BORAN, Mustafa . *Analyzing the Menakıbnames (hagiographies) by the Structuralist Methodology*, Master Thesis, Ankara, 2017.

This thesis takes up the issue of using Islamic hagiographies (menakıpname) as historical sources. The need of examining hagiographies methodologically makes necessary using structuralist methods on hagiographies. For this reason the method of Propp that one of the structuralist methods is seen as suitable for this research. This method was used on hagiographies which is chosen for this research. Firstly, the sources that forming the hagiography narration is defined. In this way, it's pointed out that hagiographies is formed around a common culture of narration. This situation makes possible using structuralist methods on hagiographies. In that way we can examine the data that taken from hagiographies more academically. According to us this research that used on limited time and data will lead to more extensive researches in that area.

Keywords

Hagiography , the method of Propp , structuralist methods , Bektaşı hagiographies , Mevlevi hagiographies, sufism, the history of sufism,

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
BİLDİRİM	ii
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI	iii
ETİK BEYAN	iv
TEŞEKKÜR	v
ÖZET	vi
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER	viii
GİRİŞ:KONU-YÖNTEM	1
1.BÖLÜM: MENAKIBNAMELER	9
1.1. MENAKIBNAMELERİN ÖZELLİKLERİ	10
1.2. MENAKIBNAMELERİN ŞEKİLLENMESİNDE ROL OYNAYAN KAYNAKLAR	12
1.3. İNCELEMeye DAHİL EDİLEN MENAKIPNAMELER	22
2. BÖLÜM: MENAKIBNAMELERDE SABİT UNSURLAR	27
2.1. MENAKIBNAMELERDE BAŞLANGIÇ	28
2.2. MENAKIBNAMELERDE İŞLEV DİZİNİ	32
3. BÖLÜM: MENAKIBNAMELERDE YARDIMCI UNSURLAR	68
3.1. OLAYLAR ARASINDA İRTİBATI SAĞLAYAN BAĞLAYICI UNSURLAR	68
3.2. HAREKETLERİN MAKSAT VE NEDENLERİ	70
3.3. KAHRAMANLARIN ORTAYA ÇIKIŞ ŞEKİLLERİ	71
3.4. KAHRAMANLARIN VASIFLARI	73
SONUÇ	75
KAYNAKÇA	78

EK-1. ORJİNALLİK RAPORU.....	84
EK-2. ETİK KURUL İZİN MUAFİYET FORMU.....	85

GİRİŞ: KONU-YÖNTEM

Bu çalışmanın konusu, menakıbnameleri yapısal çözümleme yöntemleri üzerinden incelemek olarak özetlenebilir. Menakıbname ve velayetnameler genelde hakkında bilgi verilen şeyhin bir müridi veya aynı inanç yolunun bir takipçisi tarafından kaleme alınmakta ve söz konusu şahsın toplum nezdinde yüceltilmesini amaçlamaktadır. Kur'an'da yer alan peygamber hayatlarından bazı kesitler bu eserlerde söz konusu velilerin hayatlarına uyarlanır. Menkıbelerin yazımında önemli bir faktör olarak ortaya çıkan keramet kavramı, olağanüstü halleri kapsamasının yanı sıra zıtlıklardan ve çatışmalardan beslenir. Menakıbnamelerde su çıkarma, ateşte yanmama, şarabın bala dönüşmesi, akıldan geçenleri bilme yaygın olarak kullanılan kerametlerdendir. Bunlardan başka peygamberleri rüyada görme, onlardan direktif alma ve sahip oldukları olağanüstü hallere bürünme bir bakıma peygamberlerin yeryüzündeki vekilleri gibi gösterilmelerini beraberinde getirmektedir. Hem bu anlayış, hem de söz konusu kerametler velilerin halk üzerindeki itibar ve tesirini artırmaya yöneliktir. Ayrıca bu kişilerin sıradan insanlardan farklı olması vurgulanır. Genelde bahsi geçen veliden zaman olarak uzaklaştıkça onun hakkında yazılan eserlerdeki abartılar da artmaktadır. Örneğin Sultan Veled'in yazdığı eserlerde Mevlana'nın kerametlerinden pek bahsedilmediği halde, Sipehsalar'ın eserinde ve Ahmed Eflâkî'de oldukça fazladır.¹ Bu olağanüstülükler tarihçilerin menakıbnamelere karşı mesafeli olmasına sebep olsa da söz konusu kaynaklar dönemin düşünce ve sosyal tarihine dair önemli veriler sunmaktadır.

Menakıbnameler üzerine yapılan araştırmalar artarak devam etmektedir. Fakat bunların tarihî kaynak olarak kullanılabilmesi, daha fazla metodolojik araştırma ihtiyacını doğurmaktadır. Fuat Köprülü *Türk Edebiyatı'nda İlk Mutasavvıflar ve Anadolu'da İslamiyet* adlı eserlerinde her ne kadar metodolojik araştırmadan çok tasavvuf tarihi üzerine yoğunlaşmışsa da; menakıbnamelerin tarihî kaynak olarak kullanılmasının önünü açmıştır. Özellikle “Anadolu Selçukluları Tarihinin Yerli Kaynakları” adlı makalesinde menkıbelerin dönemin toplum psikolojisini yansıtmaları üzerinde durmuştur. Bu konuda bütüncül bir araştırma yöntemi izleyen Ahmet Yaşar Ocak eserlerin metodolojik açıdan genel özellikleri, sınıflandırılmaları, tarih kaynağı olarak yerleri ve özellikle söz konusu eserlerdeki keramet motifleri üzerine incelemelerde bulunmuştur. Bu çerçevede öncelikle, *veli* kavramı ve bu kavramın tarihsel süreçte değişimini incelemiştir.² Ayrıca menakıbnamelerin çeşitlendirilmesi, ortaya çıkış şekilleri, tarihsel süreçte nasıl şekillendirildikleri üzerine değerlendirmelerde bulunur. Ayrıca

¹ Ahmed Eflaki, *Ariflerin Menkıbeleri* (çeviren: Tahsin Yazıcı), İstanbul, 2011, s.33.

² Ahmet Yaşar Ocak, *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menakıbnameler*, Ankara, 2010, s.1-18.

Abdülbaki Gölpınarlı, Irene Melikoff, Rıza Yıldırım, Ahmet T. Karamustafa, Stefan Winter, John K. Birge, Zeynep Gürelli ve Ayfer Karakaya'nın çalışmaları alana yeni ve önemli katkılar sağlamıştır. Gölpınarlı sufi eserleri üzerine yaptığı incelemelerde tarikatların inanç sistemleri hakkında önemli veriler sağlamıştır. Örneğin *Makaalt, İbtida-name, Fihi Ma-Fih* gibi Mevlevi eserleri üzerine yaptığı incelemelerde, bu eserler arasındaki bütüncül anlatıyı tespit etmiştir.³ John K. Birge, Irene Melikoff, Stefan Winter, Zeynep Gürelli ve Ayfer Karakaya gibi yazarlar da özellikle heteredoks gruplar üzerine yaptıkları çalışmalarla ne çıkmışlardır. Abdurrahman Güzel de menakıbnameleri "Biyografik Menakıbnameler" ve "Derleme Menakıbnameler" olmak üzere ikiye ayırır.⁴ Güzel, velilerin ölümünden kısa bir süre sonra yazılan biyografi niteliğindeki "Biyografik Menakıbnameler"i tarihî gerçeklere daha uygun olarak kabul eder. Yine velayetnamelerin özelliklerini anlatan Rıza Yıldırım bu eserleri benzer şekilde ikiye ayırır: Birinci grup velayetnamer basma kalıp keramet motifleriyle işlenen tarihî gerçeklerden uzak olanlar; ikinci grup güvenilir tarihî bilgileri içerenler.⁵ Diğer taraftan Abdurrahman Güzel, Rıza Yıldırım, Cemal Kurnaz gibi yazarların çalışmaları, benzer anlatılara sahip velayetnamelerle sınırlı olmuş; bu yüzden bütüncül ve karşılaştırmaya açık eserler olmaktan uzak kalmışlardır. Örneğin, Abdurrahman Güzel, Bektaşi menkıbelerinden *Abdal Musa Velayetnamesi* ve *Kaygusuz Abdal Menakıbnamesi* 'nde dil-üslup özelliklerinin yanı sıra, motif özelliklerini ele almıştır. Rıza Yıldırım ve Cemal Kurnaz ise, *Seyyid Ali Sultan Velayetnamesi* ve *Makalat-ı Seyyid Harun* adlı eserler üzerinde benzer bir inceleme yöntemi takip ederek eserlerin tarihi değeri, dil-ımla özellikleri, motif özellikleri üzerinde durmuşlardır.

Menakıbnameler zerine yapılan çalışmalarda, genelde eserlerin dil, üslup, anlatım özellikleri, tarihsel süreçteki yerleri, motif, toponomik ve folklorik bilgi açısından değerlendirmelerine yer verilmiştir. Böylece menakıbnamelerin yapısal çözümlene açısından analizine yeterince ilgi gösterilmemiştir. Oysa, morfolojik açıdan incelemeyi kolaylaştıracak olan yapısal çözümlene yöntemlerinin menakıbnamelerde uygulanması hâlinde; tarihçiler için bu eserlerin tarihî kaynak olarak incelenmesini, halk bilimciler için de bunların morfolojik açıdan sınıflandırılmalarını kolaylaştıracaktır. 20. yüzyılın ortalarına doğru oluşan yapısalcılık matematik, felsefe, sinema gibi farklı alanlarda kullanılabilen ve gerçeği nesnelere arasında ilişkilerde arayan bir düşünce akımıdır.⁶ Yapısalcılık insanın evrimi yerine insanın

³ Abdülbaki Gölpınarlı, *Maârif*, İstanbul, 2014, s. 16.

⁴ Abdurrahman Güzel, *Kaygusuz Abdal Menakıbnamesi*, Ankara, 1999, s. 17.

⁵ Rıza Yıldırım, *Seyyid Ali Sultan(Kızıl Deli) ve Velayetnamesi*, Ankara, 2007, s. 2.

⁶ Ayşeğl Yüksel, *Yapısalcılık ve Bir Uygulama: Melih Cevdet Anday Tiyatrosu*, İstanbul, 1981, s. 6.

değişmezliği üzerine yoğunlaşmıştır. İnsan davranışlarını ve eylemlerini evrimsel veya tarihsel bir bakış açısıyla değil, yapısal bir temelde inceler. Bu yüzden yapısalcı çözümler belirli bir zaman dilimi içerisindeki bağıntıları araştırır. Yazın alanında yapısalcılığı ortaya çıkaran Rus biçimselliği olmuştur.⁷ Rus biçimselliği yazın alanında toplumsal ve simgeci bakış açısına karşın yazın yapıtının yalnız kendi içerisinde incelendiği bir yaklaşımı benimsemiştir. Rus biçimselcileri köktenci tarih anlayışını dışlarken tarihi tümünden dışlamadılar. Bu sebeple yazın alanında, yapısalcılar yapıtın tarihi sürecini de incelemelerinde ele aldılar. Anlatılardaki öykü ve olaylar dizini sadece anlatının ham maddesidir. Anlatıların iskeletini oluşturan olay örgüsüdür. Olaylar öyküdeki içeriği, olay örgüsü ise biçimi oluşturur. İçerik ve biçim anlatının ayrılmaz öğeleridir.⁸ Yapısalcı araştırmacı nesneyi şifrelenmiş bir anlamsal bütün olarak değerlendirir. Bu nedenle anlatılardaki ortaklıkları tespit edip bölümlere ayırır ve öyle inceler. Bütünün temel birimlerini ortaya çıkarır. Yapısalcı yaklaşım bu birimleri ayırırken bütün ve parçalar arasındaki mantıksal birlikteliğe önem verir. Ayrıca bu birimler arasındaki ilişkide karşıtlıklar önemli bir faktördür.⁹ Anlatılardaki kişiler kendilerine yüklenen görevler doğrultusunda hareket edip görevsel birimleri oluştururlar. Özellikle halk biliminde yaygın kullanılan yapısalcılık, uygulandığı eserler üzerinde bütüncül yaklaşımları kolaylaştırmakla beraber, halk anlatılarını kapsayan eserlerde yapısal birimleri tanımlayarak eserlerin karşılaştırmalı incelenmesine imkân vermektedir. Birçok folklor türünde uygulanan yapısal çözümlemelerde kullanılan çeşitli modeller mevcuttur. Örneğin; Lord Raglan, Otto Rank, Eric Hobsbown gibi araştırmacıların kahraman kalıbı yöntemlerinin yanı sıra Vladimir Propp ve C. Levi Strauss'un yapısal çözümleme yöntemleri bu alanda belli başlı modellerdir.

Bunlar içinde masaldaki eylemin sabitliğini tespit ederek çözümleme yoluna giden Propp yöntemi, masallardaki kişilik özellikleri yerine, eylemler üzerinden incelemeyi getirmiştir. Propp anlatılardaki sabit ve değişken unsurları tespit ederek; sabit unsurları yani kahraman fonksiyonlarını belirleyip bu fonksiyonlar üzerinden karşılaştırmalı bir yöntem geliştirmiştir. Öncelikle dinî açıdan toplumda öne çıkan evliyaların hayatlarını konu edinen menakıbnamelerde çeşitli kerametler göstererek halk nezdinde yüceltilen baş kahraman olarak bir veli figürü bulunur. Farklı menakıbnameler üzerine yaptığımız incelemelerde, Propp'un yöntemini uyguladığı masallardakine benzer şekilde, kahramanın anlatıdaki fonksiyonunun menakıbnameler arasında aktarıldığını gözlemleme imkânına sahibiz. Menakıbnamelerde

⁷ Yüksel, *a.g.e.*, s. 24.

⁸ Yüksel, *a.g.e.*, s. 26.

⁹ Yüksel, *a.g.e.*, s. 39.

kahramanın işlevi, "Allah dostu" olarak toplumu yönlendirme, bir nevi halk arasında peygamberin bıraktığı misyonu idame ettirip kötülüğü cezalandıran kimseler olmaları şeklinde öne çıkmaktadır. Menakıbnamelerde yer alan farklı motif, mekân, yer, zaman ve tip çeşitliliğine rağmen yapısal açıdan bakıldığında benzer fonksiyonlar görülebilir. Aynı şekilde Propp yöntemiyle incelenen eserlerde masallardaki benzer çeşitliliklere rağmen tek biçimlilik vurgulanmıştır. Yani Propp yönteminde aynı fonksiyonların farklı kişilere yaptırıldığı görülmüştür. Ancak Propp yönteminin menakıbnamelerde uygulanabilirliği görülmüşse de; Propp'un Avrupa masallarında belirleyip oluşturduğu ortak fonksiyon dizisinin aynen aktarılıp menakıbnamelerde uygulanması pek mümkün değildir. Bunun için burada fonksiyonları belirlemeden önce geleneksel Türk masalları, destanları, efsane gibi halk anlatılarının genel özellikleri üzerinden, menakıbnamelere aktarıldığını düşündüğümüz ortak işlevleri tespit etmek gerekiyor.

Menakıbnamelerde uygulanan kurgunun temelini kahramanların ortak kişisel işlev ve özelliklerinden ziyade, ortak eylemlere dayandığını ileri sürebiliriz. Örneğin Bektaşî menakıbnamelerinden Seyyid Ali Sultan, Abdal Musa gibi velayetnamelerde velilere atfedilen tipik gazi evliya misyonu yerine, Mevlevî menakıbnamelerinde insanları doğru yola ileten bir veli figürü öne çıkmaktadır. Oysa menakıbnamelerdeki ortak eylemler saptandığında, oluşturulan kurgu biçiminin benzer kaynaklardan beslendiği ve zamanla ortak bir anlatım biçimi geliştiği görülecektir. Ayrıca Von Hahn'ın ve Otto Rank'ın oluşturdukları kahraman modelleri muhteva ve olayların işleyiş şekli açısından zaten menakıbnamelere pek uymamaktadır. Örneğin, menakıbnamelerde anlatılan baş karakterler için önemli bir soya dayanmak çoğunlukla aranan bir özelliktir. Ancak Von Hahn ve Otto Rank'ın modellerinde kahraman gayrı meşru doğabilmekte veya sıra dışı bir ailenin çocuğu olabilmektedir.¹⁰ Lord Raglan'ın geleneksel kahraman kalıbı ise gerçek şahısları değil, idealize edilmiş olan kahraman figürlerini ortaya koyar.¹¹ Oysa menkıbelerdeki anlatı gerçek şahıslar üzerinedir. Kahramanın rolü açısından bize en yakın modeli ortaya koyan Hobsbown'un kahraman kalıbıdır. Ancak Hobsbown'ın ideal "halk kahramanı" modeli de tam olarak menakıbnamelerdeki modellere uymaz. Hobsbown'ın modelindeki kahraman kurban veya haksızlığa uğramış bir figürdür.¹² Bu durum menakıbnamelerdeki kahraman modeliyle örtüşmez. Yine Hobsbown'da meşru müdafaa veya intikam dışında insan öldürmeyen

¹⁰ Özkul Çobanoğlu, *Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş*, Ankara, 2012, s. 208,209.

¹¹ Çobanoğlu, *a.g.e.*, s. 210.

¹² Eric Hobsbawm, *Haydutlar* (çev: Fatma Taşkent), İstanbul, 1990, s. 3-10.

kahraman modeli menkıbelerdeki anlatıyla uyumsuz. Örneğin Kızıldeli sırf emrine uymayıp keramet gösterdiği için bir müridini sadece bakışıyla öldürür.¹³

Burada Propp metodunun seçilmesinin ilk sebebinin, kahramanların kişilik modelleri yerine fonksiyonlarına göre incelemesi olduğunu belirtmiştik. Bu şekilde yapılan bir incelemenin menakıbnamelerde uygulanan kurgunun yapısal özelliklerini ortaya çıkarmada etkili olacağını düşünmekteyiz. Zira farklı özelliklere ve işlevlere sahip olsalar da menkıbelerdeki kahraman modelleri aynı fonksiyonları takip etmektedir. Aynı veya benzer özellikteki fonksiyonlar belirlendiğinde menakıbnamelerdeki kurgu yapısı ortaya çıkmaktadır. Propp'un *Masalın Biçimbilimi* adlı eserinde, olağanüstü masallar üzerinde yaptığı inceleme bize bu anlamda yol göstermiştir. Propp olağanüstü masallar üzerine yaptığı incelemede sabit ve yardımcı unsurları tespit etmek suretiyle bir fonksiyon dizini geliştirmiş ve masalları belli esaslara göre kümelenendirme yoluyla evrensel bir çözümleme yöntemi oluşturmuştur. Değişmeyen unsurlar olarak öne çıkan fonksiyonlar masallardaki işlevleri açısından tariflendirilmiş; böylece masallardaki kurgunun yapısı şematik olarak da belirlenmiştir. Örneğin Propp aşağıdaki şekilde değişen ve değişmeyen değerleri tespit etmiştir.

“1. Kral, bir yiğide bir kartal verir. Kartal yiğidi başka bir krallığa götürür.

2. Büyükbaba, Suçenko'ya bir at verir. At Suçenko'yu başka bir krallığa götürür.

3. Bir büyücü İvan'a bir kayık verir. Kayık İvan'ı başka bir krallığa götürür.

4. Kraliçe, İvan'a bir yüzük verir. Yüzükten çıkan iri yarı adamlar İvan'ı başka bir krallığa götürür vb.”

Görüldüğü gibi farklı masallardan alınan durumlarda kişi adları, kişilerin nitelikleri gibi durumlar değişkenlik gösterirken; kişilerin eylem ve işlevleri değişmemektedir.¹⁴ Propp fonksiyonun tanımını şu şekilde yapmıştır: “Fonksiyon sözcüğünden, bir kişinin olay örgüsünün akışı içinde taşıdığı anlam açısından betimlenmiş eylemini anlıyoruz.”¹⁵ Anlam, fonksiyonun belirlenmesi ve ayırt edilmesinde ilk etken olmuştur. Yani eylemin aslında ne anlama geldiği, masalın içerisindeki işlevi göz önüne alınarak fonksiyonlar kümelenendirilmiş ve sınıflandırılmıştır. Propp masalların kendine has dizin ve yasalarından bahseder. Ona göre masalın tümüyle özel ve özgül yasaları vardır ve fonksiyonlar belirlendiğinde görülecektir ki

¹³ Yıldırım, *a.g.e.*, s. 169.

¹⁴ Vladimir Propp, *Masalın Biçimbilimi*, İstanbul, 2002, s. 29.

¹⁵ Çobanoğlu, *a.g.e.*, s. 217.

olayların diziliş de aynıdır.¹⁶ Propp tespit edilen her işlevin bütün masalarda bulunması zorunluluğu olmadığını belirtirken, işlevlerin dizilişinin sabit kaldığını vurgulamıştır. Biz de menakıbnamelerdeki olay örgüsünü ve kurgu yapısını oluşturan yasaları tespit etmek amacıyla eski Türk anlatılarındaki yapısal özelliklere değineceğiz. Bu yasaların oluşumunda etkili olabilecek diğer öğelere de çalışmamızda yer vereceğiz. Propp 100 masal üzerine yaptığı incelemede sabit ve yardımcı unsurları tespit ederek masallardaki eylemlerin masal içerisindeki işlevlerini belirlemiş ve bu yolla bir fonksiyon dizini oluşturmuştur.¹⁷ Masaldaki sabit ve asli unsur olarak gösterdiği 31 adet fonksiyon ortaya koymuştur.¹⁸ Masaldaki fonksiyonlar dört ana özelliğe sahiptir:

“1.Kişiler kim olursa olsun ve işlevler nasıl gerçekleştirilirse gerçekleştirilsin, masalın değişmez, sürekli öğeleri kişilerin fonksiyonlarıdır. Fonksiyonlar masalın temel oluşturucu bölümleridir.

2. Olağanüstü masalın içerdiği işlevlerin sayısı sınırlıdır.

3.Fonksiyonların diziliş her zaman aynıdır.

4.Bütün olağanüstü masallar yapıları açısından aynı türe bağlanırlar.”

Propp masalın bütüncül olarak yapısının incelenmesi için, sabit unsur olan fonksiyonlara ek olarak yardımcı unsurların da farklı kategorilere ayrılarak incelenmesi gerektiğini bildirir. Yardımcı unsurları da kendi arasında dörde ayrılmaktadır. Bunlar:

“1.Olaylar arasında irtibatı sağlayan bağlayıcı unsurlar,

2.Hareketlerin maksat ve nedenleri,

3.Masal kahramanlarının ortaya çıkış şekilleri,

4.Masal kahramanlarının vasıfları.”¹⁹

Sabit ve değişken unsurları belirledikten sonraki adım fonksiyonların listesini ve muhteva özelliklerini belirlemektir. Fonksiyon dizini oluştururken öncelikle fonksiyon mahiyetinin kısa özeti yazılır. Daha sonra fonksiyonun kısa tanımı ve usule uygun bir işaret

¹⁶ Propp, *a.g.e*, s. 32.

¹⁷ Umay Günay, *Elazığ Masalları ve Propp Metodu*, Ankara, 2011, s. 23.

¹⁸ Çobanoğlu, *a.g.e*, s. 216.

¹⁹ Çobanoğlu, *a.g.e*, s. 216.

verilir.²⁰Propp'un oluşturduğu fonksiyon dizininden birkaç fonksiyon incelemesi örneği vereceğiz:

1.Ailenin fertlerinden biri evden eksilir.(Tarif:Ayrılış.İşaret:b)

2.Kahramana bir yasak bildirilir.(Tarif:Yasak.İşaret:y)

3.Yasak ihlal edilir.(Tarif:İhlal.İşaret:d)

Masallar üzerine yaptığı incelemeler sonucunda Propp otuz bir adet fonksiyon yani otuz bir adet sabit eylem belirlemiştir. Ancak çalışmasının sonucunda masallardaki bazı eylemlerin bu sınıflandırmanın dışında kaldığını ve belirlediği fonksiyonların hiçbirisiyle uyuşmadığını da kabul eder.²¹ Yine de Propp'a göre masallardaki olay örgüsü bu işlevlerin sınırları içerisinde gelişmektedir.²² Ona göre belirlenen bu sabit eylemler birbirlerini dışlamazlar ve bütün fonksiyonlar veya sabit eylemler tek bir eksen üzerine kurulmuşlardır.²³ Fonksiyonların her biri mantıksal bir gereklilikle ortaya çıkmış ve masaldaki genel bir amaca hizmet etmektedir. Benzer şekilde menkıbelerde belirlediğimiz fonksiyonların da kurgunun arka planında verilmek istenen düşünce veya amaca hizmet ettiği görülecektir. Ayrıca Propp fonksiyonların “yasaklama-yasağı çiğneme, soruşturma-bilgi toplama, çatışma-zafer” gibi ikilikler biçiminde ortaya çıkmasını da vurgular.²⁴ Ona göre bu sınıflandırma biçimi her masal için aslında bir ölçü birimidir. Kumaşı ölçmek için nasıl metre kullanılıyorsa, olağanüstü eylemlerden oluşan masalları tanımlamak ve masallar arasındaki bağıntıları yakalamak için bu yöntem kullanılabilir.²⁵ İlk bakışta farklı inanç sistemlerinden beslenen ve farklı biçimlerde anlatılardan oluşan menkıbelerde bu yöntem kullanıldığında; aslında ortak bir anlatı kültüründen beslenen ve zamanla oluşmuş ortak bir yapısal özelliğin var olduğu görülecektir. Propp yöntemini kullanarak Elazığ Masalları üzerinde çalışan Umay Günay müşterek bir çatı altında toplanan masalarda, masal kahramanlarının eylemlerinin birinden diğerine nakledildiğini söyler.²⁶ Çalışmamızın sonucunda menkıbelerde anlatılan kahramanların da aslında benzer bir misyonu üstlendikleri görülecektir. Propp yöntemiyle incelenen masalda saldırgan, bağışçı, yardımcı, aranılan kişi, gönderen, kahraman ve sahte

²⁰ Günay, *a.g.e*, s. 24.

²¹ Propp, *a.g.e*, s. 69.

²² Propp, *a.g.e*, s. 69.

²³ Çobanoğlu, *a.g.e*, s. 231.

²⁴ Propp, *a.g.e*, s. 70.

²⁵ Propp, *a.g.e*, s. 70.

²⁶ Günay, *a.g.e*, s. 264.

kahraman olmak üzere kişiler yedi ayrı kategoride toplanmıştır.²⁷ Bu çıkarımın menkıbelerle uyumu çalışmamız sonucunda ortaya çıkacaktır. Propp'un ulaştığı dikkate değer çıkarımlardan biri de olağanüstü masalların bir kötülükle veya eksiklikle başlayıp ödüllendirme, kötülüğün giderilmesi veya kurtarma gibi sonuçlarla bitmeleridir.²⁸

Propp yöntemi çalışmamız açısından uygun görünse de elbette eksiklikleri vardır. Alan Dundes, Propp'u ortaya çıkan yapının anlamına dair hiçbir şey söylememekle eleştirir.²⁹ Kendisi de Propp yöntemini kullanmış olan Dundes anlam verilmeden sonuca ulaşan Propp çalışmasını sadece soyut bir yapı olarak değerlendirir. Bu yüzden kendi yaptığı masal incelemesinde sadece yapısal incelemeyi yapmakla kalmaz; aynı zamanda ortaya çıkan yapının hangi psikolojik ve sosyal durumu veya olayı sembolleştirdiğini göstermeye çalışır. Yöntem üzerine yaptığı incelemede Özkul Çobanoğlu, Propp'un yaklaşımının masalın dilini incelemede ve kişiler üzerine yorumlamada eksik kaldığını belirtir.³⁰ Ayrıca Propp'un çizdiği soyut yapının masal-toplum ilişkisini kavramada eksik kalmasının da bu yöntemi kullanırken göz önünde tutulması gerektiğini vurgular. Biz de incelememizi yürütürken bir yandan bu eleştirileri dikkate alırken bir yandan da yapısal çözümleme sonucunda menkıbelerde ortaya çıkan müşterek kurgu yapısının oluşum aşaması üzerine metodolojik düzeyde tespitlerde bulunmaya çalıştık.

Bu çerçevede Anadolu sufiliğinde önemli bir yere sahip olan bir takım Bektaşî ve Mevlevî menakıbnameleri yanı sıra *Makâlat-ı Seyyid Hârûn* seçildi. Hemen belirtelim ki, Bektaşî ve Mevlevî menakıbnameleri içerik açısından farklılaşır. Örneğin Bektaşî menakıbnamelerinde velilere yüklenen gazi misyonu eski Türk destanlarındaki kahraman figürünü hatırlatır. Oysa Mevlevî menakıbnamelerindeki velilerin irşad misyonu daha sünni nitelikte olan diğer inanç yollarının menakıbnameleriyle benzer özellikler taşır. Dolayısıyla Bektaşî ve Mevlevî menakıbnameleri üzerine yapılacak metodolojik bir karşılaştırma; bu konudaki çıkarımlar arasında genellemeler yapabilmeye müsait görünmektedir. Nitekim biri heteredoks, diğeri sünni öğretinin temsilcisi olarak görülen bu iki tarikatın menakıbnameleri karşılaştırılarak farklı inançların fonksiyonlar açısından benzer sonuçlar verdiği görülecektir. Eser seçiminde Propp'un öncelik verdiği gibi, eserlerin olağanüstülükler içermelerine; ayrıca olabildiğince farklı zamanlarda yazılmış ve misyon olarak çeşitli olmalarına dikkat edildi. Örneğin Bektaşî menkıbelerinden seçtiğimiz Abdal Musa daha çok toplumu irşad, Kaygusuz Abdal ilahi

²⁷ Çobanoğlu, *a.g.e.*, s. 231.

²⁸ Çobanoğlu, *a.g.e.*, s. 232.

²⁹ Çobanoğlu, *a.g.e.*, s. 235.

³⁰ Çobanoğlu, *a.g.e.*, s. 236.

yolculuk (hacc), Seyyid Ali ise gazi misyonuyla öne çıkmıştır. Farklı misyonları olan bu eserler aynı fonksiyonları gösterebilmektedir. Yine Mevlevî menakıbnamelerinin toplu bir temsilcisi olarak kabul edilen *Menakıbü'l Arıfîn* farklı velileri öne çıkardığı ve farklı misyonları içinde barındırdığı için uygun bir eserdir. *Makâlat-ı Seyyid Hârûn* ise iskân misyonunu yansıtan dikkate değer bir menakıbnamedir. Ayrıca keramet motifleri açısından tipik ortaklıkları bir arada veren söz konusu eserlerde eski halk anlatılarından aktarımları seçebilmek mümkündür.

İlk olarak Propp'un masalarda uyguladığı şekilde; sabit unsurları tespit edeceğiz. Ardından yardımcı unsurlar olan; olaylar arasında bağlantıyı sağlayan bağlayıcı unsurlar, hareketlerin maksat ve sebepleri, kahramanların ortaya çıkış şekilleri ile vasıfları üzerinde duracağız. Şunu belirtelim ki böyle bir çalışmanın öncelikle tarih bilimi açısından, menakıbnameler üzerinde yapılan çalışmalarda gerçek-kurgu ayırımını kolaylaştıracağına inanıyoruz. Çünkü sabit unsurlar olarak öne çıkacak olan fonksiyonların menkıbe anlatılarında ortak olarak aktarıldığı görülecektir. Aynı zamanda tarihçi ve halk bilimcilerin bu eserler üzerine yapacağı metodolojik veya morfolojik incelemelere de faydalı olacaktır. Hatta bu tür eserler üzerine yapılan benzer çalışmalar arttığı takdirde, menakıbnamelerin farklı açılardan da sınıflandırılması mümkün olabilecektir.

1.BÖLÜM: MENAKIBNAMELER

Tarihsel süreç içerisinde insan zihni, mevcut bilgi birikimiyle anlamlandıramadığı veya anlamlandırmada zorlandığı olayları olağanüstü sebeplere dayandırma yoluna başvurmuştur. Dinî inanış ve kültür yapısının da etkisiyle masal, efsane, menakıbname gibi eserler bu durumun sonucunda ortaya çıkmışlardır. Tarikat çevrelerinde öne çıkan şahsiyetler başta olmak üzere din büyüğü olarak toplumun bir kesimi veya genelince kabul gören kişilerin hayat hikâyeleri üzerine kurgulanan menakıbnameler bu anlamda dikkate değer eserlerdendir.³¹ Menakıbnamelerin ortaya çıkış sürecinde, halk arasında sözlü anlatılar şeklinde yayılan “menakıb”lar bir araya getirilmiş ve yazıya geçirilmişlerdir. “Menakıb” kelime anlamı itibariyle “övülecek iş, hareket ve meziyetler”i ifade eder.³² Terim anlamı olarak ise; din büyüklerine atfedilen kerametleri anlatan hikâyelerdir. Gerçekten yaşamış

³¹ Abdurrahman Güzel-Ali Torun, *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*, Ankara, 2012, s. 376.

³² Güzel-Torun, a.g.e, s. 376.

şahıslar hakkında bilgi veren menakıbnameler bu anlamda dikkate değer tarihî kaynaklardır.³³ Aynı zamanda halk edebiyatına ait ürünler olan menakıblar, kültürel ve dinî motifleri kapsayan anlatılardır.

Dinî liderlerin faziletli davranışlarını öne çıkarıp halkı tarikatlara bağlamayı amaçlayan menkıbeler, tasavvuf anlayışına paralel olarak yayılmıştır.³⁴ Fütüvvet ehlinin kerametlerinin anlatılarıyla oluşan menkıbeler, tasavvuf ehline mahsus bir hâle gelmiştir.³⁵ Menakıbnamelerin ortaya çıkışında ve yayılmasında “menakıbhanların” (menkıbe okuyanlar) etkisi göz ardı edilemez. 10. ve 11. yüzyıllarda, özellikle Şiiliğin güç kazanmasıyla Hz. Ali ve evlatlarını anlatan menakıbhanlar ortaya çıkmıştı. İbn-i Asdek, Ahmed el-Muzvik, Eşnasî, Nâşî Sagir bu dönemde ortaya çıkan menakıbhanlardandı.³⁶ 11. ve 12. yüzyılları kapsayan Selçuklular Dönemi’nde ise Şii anlatıları yayan menakıbhanlara karşı, başta ilk üç halife olmak üzere, sahabeleri öven kişiler ortaya çıkmıştı. “Fazâilhanlar” olarak bilinen bu kişiler Abdülcélil Râzi’nin *Nakz* adlı kitabında zikredilmişlerdir. Bu kitapta, iki karşıt grup olarak sunulan Sünni ve Şii temelli anlatıların birbirlerini yeren ifadelere yer verilmiştir.³⁷

Sünni-Şii karşıtlığının menkıbelerde yer bulması, kanaatimizce kerametlerdeki abartı ve olağanüstülüğün kullanımını da arttırmıştır. Başka din büyüklerine karşı üstünlüğün ispatlanması amacı, anlatılardaki bu karşıtlığın sonucu olarak menakıbnamelerde de etkisini göstermiştir. Şüphesiz, kerametlerdeki abartı ve olağanüstülükler bu amaca hizmet için kullanılan en belirgin unsurlardır.

1.1 MENAKIBNAMELERİN ÖZELLİKLERİ

Menkıbeler; destan, efsane, masal gibi olağanüstü olaylara dayanan anlatı türlerindedir. Ancak konunun gerçek kişilere dayanmasından dolayı masal ve efsaneden ayrılır. Ayrıca konu edinen kişilerin dinî figürler olması, menakıbnamelerin diğer türlerden ayrılan en belirgin özelliğidir.

Ahmet Yaşar Ocak’ın *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıpnâmeler* adlı eserinde menakıbnamelerin özellikleri üzerine yaptığı incelemeler, bizim çıkarımlarımızın

³³ İsmail E. Erünsal, Ahmet Yaşar Ocak; *Menâkıbu’l-Kudsiyye fî Menâsıbi’l-Ünsiyye Baba İlyas-ı Horasâni ve Sûlalesinin Menkabevi Tarihi*, Ankara, 2014, s.19.

³⁴ Ali Rıza Mukaddem, “Anadolu Abdallarının Kökenini Araştırırken İran ve Maverâ’ün-nehir’de Menakıbhanlar ve Menakıbhanlık Geleneği”, *Uluslararası Bozkırın Tezenesi Neşet Ertaş Sempozyumu*, Kırşehir, 2013, s. 607.

³⁵ Mukaddem, a.g.m, s. 615.

³⁶ Mukaddem, a.g.m, s. 609.

³⁷ Mukaddem, a.g.m, s. 610.

şekillenmesi açısından önemlidir. Kahramanların gerçek kişiler olması, olayların yeri ve zamanının belirtilmesi menakıbnamelerin tarihî kaynak olarak görülebilmelerini sağlayan özelliklerdir.³⁸ Ayrıca menakıbnameler biçim olarak kısa ve sade bir anlatıma sahiptirler.

Menakıbnamelerdeki anlatının dikkate değer özelliklerinden biri de topluma hitap etmesi ve içeriğindeki hayali unsurlara rağmen toplum tarafından kabul gören eserler olmasıdır. Ocak, menakıbnameleri “*toplumun psikolojik çehresinin ifadesi*” olarak sunmuştur.³⁹ Bu çıkarım menakıbnameler üzerine yapılacak incelemelerde dikkat edilmesi gereken önemli bir husustur. Menakıbnamelerdeki motiflerin ortaya çıkışında topluma ait tarihsel ve kültürel özellikler şüphesiz önemli rol oynamıştır. Ocak, menkıbelerin varlığının ancak bunlara inanan bir kitlenin mevcudiyetiyle mümkün olabileceğini vurgulamıştır.⁴⁰ Bu yönüyle menakıbnameler, dinî teşkilatlanmalar olarak öne çıkan tarikatların, bir nevi kendilerini anlattıkları eserlerdir.

Resul Ay ise, menakıbnamelerin propaganda yönüne dikkat çekmiştir.⁴¹ Menakıbnamelerde bahsedilen mukaddes kişilerin meşruluğunu ve üstünlüğünü ispatlama çabası bu amaca hizmet eder. Dolayısıyla menakıbnameler, velînin veya şeyhin toplum nezdinde yüceltilme misyonuna hizmet eden eserlerdir. Tarikatlar ve şeyhler arasındaki rekabetin veya üstünlük mücadelesinin, menakıbnamelerde çok sayıda örneği mevcuttur.⁴² Ay, bu mücadeleyi halkın desteğini kazanma, elit kesimden yardım alma, prestij kazanma gibi sebeplere dayandırır.⁴³

Kerametler, kendine has özellikleri bulunması itibarıyla; menakıbnameleri diğer olağanüstü anlatı türlerinden farklı bir yapıya büründürür. Keramet, menakıbnamelerde kullanılan anlamıyla velîlere atfedilen olağanüstü olaylardır.⁴⁴ İslam inancına göre Tanrı'nın gücünün bir sınırı olmadığından; peygamberlere atfedilen “mucize” kavramına benzer şekilde, kerametlerin zuhuru da imkânsız olarak görülmez. Tasavvufta keramet, keramet sahibinin Allah korkusunu, alçak gönüllülüğünü ve şükür duygusunu artırır.⁴⁵ Sufi çevreler kerameti

³⁸Ocak, *a.g.e.s.* 33.

³⁹ Ocak, *a.g.e.*, s. 34.

⁴⁰ Ocak, *a.g.e.*, s. 33.

⁴¹ Resul Ay, “Sufi Shaykhs and Society in Thirteenth and Fifteenth Century Anatolia: Spiritual Influence and Rivalry”, *Journal of Islamic Studies*, Sayı 24 , 2013, s. 14.

⁴² Ay, *a.g.m.*, s. 14.

⁴³ Ay, *a.g.m.*, s. 21-22.

⁴⁴ Ocak, *a.g.e.*, s. 28.

⁴⁵ Ocak, *a.g.e.*, s. 29.

ilahi aşka giden yolda ulaşılmaması gereken son makam değil; tecrübe edilmesi gereken bir aşama olarak görürler.⁴⁶

Metinlerde kerametın İslam inancı içerisinde meşruluğunun ispatlanması için Kur'an-ı Kerim ve hadisler kullanılmıştır.⁴⁷ Kutsal kitap ve hadislerdeki anlatılar kerametlerin ortaya çıkışında ve şekillenmesinde önemli olsalar da, yeterli değildir. Toplumların kültürel hafızaları kerametlerin şekillenmesinde, elbette önemli rol oynamıştır. Bu anlamda Türk topluluklarında İslam öncesi devirlerden kalma destan, efsane gibi eserler kerametlerin şekillenmesinde etkili olmuştur.⁴⁸ İslam öncesi Araplara ait efsane ve mitler, Yahudi ve Hristiyan kaynaklı anlatılar da kerametlerin şekillenmesinde ve yayılmasında önemli ölçüde etkili olan kültürel ve dinî unsurlardandır.⁴⁹

Keramet nazariyesi, ortaya çıkmasıyla beraber ulema başta olmak üzere, bazı çevrelerce tepkiyle karşılandı. Peygamber mucizelerine benzerliği bu tepkinin başlıca sebebiydi.⁵⁰ Tartışmaların diğer bir sebebi de Hristiyan ve Budist azizleri gibi Müslüman olmayan kişilere de benzer olağanüstü olayların atfedilmesi idi. Bir bakıma, günümüze kadar gelen keramet hakkındaki tartışmalar, Sünni ve heterodoks topluluklar arasındaki çekişme ve fikir ayrılığının yansıması olarak da görülebilir.

1.2 MENAKIBNAMELERİN ŞEKİLLENMESİNDE ROL OYNAYAN KAYNAKLAR

Menakıbnamelerde tarihî süreç içerisinde oluşmuş olan işlev dizinini daha iyi anlayabilmek için bunları şekillendiren kaynakları da irdelemek gerekir. Bu sebeple eski Türk anlatıları, dinî anlatılar gibi menakıbnameleri etkilemiş olan kaynaklar meselesine yer vermenin gerekli olduğu kanaatindeyiz.

Türk destânî geleneği Anadolu'da ortaya çıkan menakıbnamelerin gelişiminde ve şekillenmesinde önemli rol oynamıştır.⁵¹ İslam öncesi ve sonrası devirlere ait yazılı ve sözlü birikimin menakıbnameler üzerindeki etkisi göz ardı edilemez.⁵² Mit, efsane, destan ve masal

⁴⁶ Ocak, *a.g.e.*, s. 28-29.

⁴⁷ Ocak, *a.g.e.*, s. 28.

⁴⁸ Ocak, *a.g.e.*, s. 31.

⁴⁹ Ocak, *a.g.e.*, s. 30.

⁵⁰ Ocak, *a.g.e.*, s. 29.

⁵¹ Ocak, *a.g.e.*, s. 42.

⁵² Ahmet Yaşar Ocak, *Alevi ve Bektaşî İnançlarının İslam Öncesi Temelleri*, İstanbul, 2005, s. 9-13.

gibi nesre dayalı eserler menakıbnamelerin metodolojik incelemesinde bakılması gereken ilk kaynaklardandır. Yazılı kültüre de geçmiş olan bu eserlerdeki ortak motif, inanç ve kültür unsurlarının bu anlamda araştırılması gerekir.

Mitler, toplumların gelenek ve inançlarıyla şekillenen anlatılardan oluşur, yaratılışla ilgilidir ve olağanüstü hâlleri içeren hikâyelerdir.⁵³ Mit ve efsane bu özellikler açısından benzerlerdir. Ancak mit uzak geçmişi ve insan dışı varlıkları anlatırken; efsane yakın geçmişi ve insanı konu edinir.⁵⁴ Tabiat olaylarını anlamlandırmada zorlanan ilk devir insanları hayat, ölüm, gök cismi, yağmur, ateş, dağ gibi kavramları hayali düşüncelerle oluşan olağanüstü hâllere büründürmeyi tercih ettiler.⁵⁵ Bu durum efsanelerin oluşumu için gerekli zemini hazırlamıştı. İslam öncesi Türk tarihinde görülen Altay, Yaradılış gibi efsaneler buna örneklerdir.⁵⁶ Dağ, ağaç, geyik, kurt, şaman gibi figürler söz konusu efsanelerde sıkça görülen motiflerdendir.⁵⁷ Bu motifler Türk kültürüne ait masal, destan ve manakıbnamelerde de mevcuttur.

“Manzum hikâye, mensur hikâye, kıssa, masal” şeklinde tarif edilen destan ise umumiyetle tarihi hadiseler, savaşlar, kahramanlıklar için söylenmiştir.⁵⁸ Destanın bizim çalışmamız açısından dikkat edilmesi gereken özelliği, tarihi olayların halkın gözüyle yorumlanmasıdır.⁵⁹ Bu durum destanlardaki abartının temel sebeplerindendir.⁶⁰ Şükrü Elçin, destanları “kahraman, bilge şahsiyetlerin menkıbevi ve hakiki hayatları etrafında teşekkül etmiş uzun, didaktik hikâyeler” olarak tanımlar.⁶¹ *Oğuz Kağan, Şu, Göç, Ergenekon* İslam öncesi Türk destanlarındandır. *Dede Korkut Hikâyeleri, Battal Gazi, Danişmendnâme* ise İslami dönem Türk destanlarındandır.⁶²

Destanlarda belirli karakterlerin kahramanlık içeren hayat hikâyeleri anlatılır ve kişiler olağanüstü güçlerle donatılarak yüceltilir. Bu özellikler açısından destanlar ve menakıbnameler oldukça benzerdir. Işık, dağ, ağaç, rüya, kurt, su, yada taşı gibi figürler Türk destanlarında öne çıkan ortak motiflerdendir.⁶³ Destanlarda ve menakıbnamelerde ortak olarak bulunan birçok motif vardır. Ocak; Dede Korkut, Battalnâme, Saltıknâme, Satuk Buğra

⁵³ Güzel-Torun, *a.g.e.*, s. 168.

⁵⁴ Güzel-Torun, *a.g.e.*, s. 168.

⁵⁵ Şükrü Elçin, *Halk Edebiyatına Giriş*, Ankara, 2011, s. 314.

⁵⁶ Elçin, *a.g.e.*, s. 317-329.

⁵⁷ Elçin, *a.g.e.*, s. 315.

⁵⁸ Güzel-Torun, *a.g.e.*, s. 203.

⁵⁹ Güzel-Torun, *a.g.e.*, s. 204.

⁶⁰ Güzel-Torun, *a.g.e.*, s. 204.

⁶¹ Elçin, *a.g.e.*, s. 72.

⁶² Güzel-Torun, *a.g.e.*, s.205.

⁶³ Sadettin Gömeç, *Türk Kültürünün Ana Hatları*, Ankara, 2006, s. 171-173.

Han Tezkiresi gibi destanlar ile bazı sünni ve gayri-sünni karaktere sahip menakıbnameler arasında yaptığı karşılaştırmada ortak motifleri tespit etmiştir.⁶⁴ Örneğin, “hayvan donuna girme” motifi adı geçen destanlarda ve *Menakıb-ı Hacı Bektaş-ı Veli*, *Abdal Musa Velayetnamesi*, *Kaygusuz Abdal Menakıbnamesi* gibi gayri sünni karakterdeki menakıbnamelerde ortak olarak bulunur.⁶⁵ “Hasımlarını ölümle cezalandırma” motifi hem sünni hem de gayri sünni karakterdeki menakıbnamelerde ortak olsa da, gayri sünni menakıbnamelerde daha fazla görülür. “Ateşte yanmama”, “yerden su çıkarma”, “taş kesilme”, “hayvanları konuşurma”, “eşyaya biçim değiştirtme” motifleri gayri sünni menakıbnamelerde görülüp; sünni menakıbnamelerde görülmeyen motiflerdendir.⁶⁶ “Peygamber tarafından irşad edilme”, ve “su üstünde yürüme” motifleri ise sünni menakıbnamelerde bulunup, bahsi geçen gayri sünni menakıbnamelerde bulunmayan motiflerdendir. “Hızırla görüşme”, “öldükten sonra keramet gösterme” ve “mekân aşma” her iki grupta görülse de, sünni menakıbnamelerde daha fazladır.

Görüldüğü gibi; bahsi geçen motifler, destanlarda ortak olarak mevcut iken; sünni ve heterodoks menakıbnamelerde farklı dağılmıştır. Süfîler arasındaki inanç ve yorum farkı bu durumun temel sebebi olarak gösterilebilir. Sünni inanç, Kur’an ve hadislerle ispatlanma ihtimali düşük olan veya olmayan destânî motifleri içerisinde barındırmayacaktır. İslam öncesi inanca ait “hayvan donuna girme”, “ejderha ile mücadele” gibi motifler; bu sebeple heterodoks menakıbnamelerde öne çıkar ve tekrarlanır.

İslam öncesi Türk kültürü, Türk destanlarının karakteristik özelliklerinin belirlenmesinde etkili olmuştur. Türk destanları kahramanın “efsanevî doğuşu” ile başlar.⁶⁷ Olağanüstü gelişme devresi, kahramanlık yapıp itibar görmesi, eş araması, evlenmesi, düşmanları yenmesiyle devam eder.⁶⁸ Kahramanlar olağanüstü yaratıklarla savaşır ve şamanistik güçlere sahiptirler. Kahramanın genelde kırk arkadaşı veya yiğidi ile sadık bir atı vardır.⁶⁹ Destanların son bölümlerinde öğüt verici sözlere yer verilir.⁷⁰

Destanlar üzerine yaptığı çalışmada; Saim Sakaoğlu, İslamiyet’e geçişin ardından destanlardaki değişime dikkat çeker. Ona göre, İslamiyet’e geçişle beraber destanların “usturevî” (efsanevi, mitolojik) özelliği yerine “menkıbevi-tarihi” özelliği öne çıkmaya

⁶⁴ Ocak, *a.g.e.*, s. 81-82.

⁶⁵ Ocak, *a.g.e.*, s. 82.

⁶⁶ Ocak, *a.g.e.*, s. 81-82.

⁶⁷ Saim Sakaoğlu-Ali Duymaz, *İslamiyet Öncesi Türk Destanları*, İstanbul, 2008, s. 60.

⁶⁸ Sakaoğlu-Duymaz, *a.g.e.*, s. 60.

⁶⁹ Sakaoğlu-Duymaz, *a.g.e.*, s. 61.

⁷⁰ Sakaoğlu-Duymaz, *a.g.e.*, s. 65.

başlamıştır.⁷¹ Oğuzların maceralarını, yaşayışlarını, hayat görüşlerini konu edinen *Dede Korkut Kitabı*'ndaki anlatı “destânî hikâyeler”den oluşur.⁷² Muharrem Ergin bu hikâyeleri “*destan tarzında teşekkül etmiş bulunan kahramanlık menkıbeleri*” şeklinde tanımlar.⁷³ Göçebe psikolojisi ile oluşan bu hikâyelerde tabiat unsurları birer canlı gibi sayılmışlardır.⁷⁴ Dede Korkut Hikâyeleri'nde asıl anlatılan vakalardır; kahramanlar ise yalnızca sembol durumunda bulunmaktadır.⁷⁵ Bu çıkarım bizim incelememiz açısından menakıbnameler ile Dede Korkut Hikâyeleri arasındaki benzerliği göstermektedir. *Dede Korkut Kitabı* farklı olayları anlatan hikâyelerden oluşsa da; hikâyelerde anlatış, tip, vaka tekrarları ve benzerlikleri göze çarpar. Örneğin; tutsaklıkta kalanlar hep on altı yıl kalırlar; onları kurtaran oğulları ise on beş yaşında babalarının durumunu öğrenirler. Kâfirler bir hikâyede tutsak olan Kazan'ı, diğerinde Egrek'i Oğuzlar'a karşı çıkarırlar.

Dede Korkut hikâyeleri ile İslami dönem menakıbnameler “cansız varlıkları konuşurma”, “hayvan donuna girme”, “doğumda olağanüstü olaylar yaşanması”, “tabiat unsurlarının canlılığı” gibi birçok ortak motife sahiptir.⁷⁶ Kâfirlere karşı mücadele, Dede Korkut Kitabı'nda ve menakıbnamelerde görülen ortak anlatılardanır. Ayrıca menakıbnamelerdeki kahramanın özelliklerine benzer şekilde, Dede Korkut kahramanları da ideal birey özelliklerini taşır. Hikâyelerdeki Boğaç Han, Salur Kazan, Segrek gibi kahramanlar cesur, güçlü, saygılı, ahlaklı bireylerdir.

İslam'a geçişin ardından Anadolu'daki destânî ve menkıbevi karakterdeki yazılı kültürü etkileyen diğer bir destan *Battalnâme*'dir. Anadolu'daki Müslüman-Hristiyan mücadelesini konu edinen *Battal Gazi Destanı*, Battal Gazi'nin kahramanlıkları üzerine kurguludur. Aynı zamanda, eserde Battal Gazi'nin Hindistan'a ve Kaf Dağı'na yolculuğu ve tabiat üstü unsurlarla mücadelesi anlatılır.⁷⁷ Destan, Hz. Muhammed Dönemi'nde Battal Gazi'nin gelişini haber veren olaylarla başlar.⁷⁸ Battal Gazi peygamber soyuna dayandırılır.⁷⁹ Abdal Musa Velayetnamesi'nde “geyik” motifinin rehberlik rolüne benzer şekilde; Battal Gazi'nin babası bir geyiği takip eder ve ilahi muştuya ulaşır: Peygamberlerin silahları ve Allah

⁷¹ Sakaoğlu-Duymaz, *a.g.e.*, s. 15-16.

⁷² Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı I*, Ankara, 2011, s. 23, 29.

⁷³ Ergin, *a.g.e.*, s. 30.

⁷⁴ Ergin, *a.g.e.*, s. 29.

⁷⁵ Ergin, *a.g.e.*, s. 25.

⁷⁶ Ocak, *a.g.e.*, s. 81.

⁷⁷ Necati Demir-Mehmet Dursun Erdem, *Battal Gazi Destanı*, Ankara, 2011, s. 23.

⁷⁸ Demir-Erdem, *a.g.e.*, s. 66-68.

⁷⁹ Demir-Erdem, *a.g.e.*, s. 68.

tarafından gönderilen bir at.⁸⁰ Görüldüğü gibi başlangıç kısmı, menakıbnamelerdeki anlatı yapısıyla oldukça benzerdir. Battal Gazi'nin babası rüyasında oğlunun fetihlerinin müjdesini alır. Müjdeyle bezenmiş rüya motifi menakıbnamelerde de oldukça sık rastlanır. Menkıbevi kahraman özelliğine uygun şekilde; Battal Gazi gelişim çağında diğer çocuklardan farklıdır: Güzel ve babayiğittir. Dört kutsal kitabı okumuş, tefsir ve hadis ilimlerini de öğrenmiştir. İlimde ve silahşörlükte üstünlüğün destan ve menakıbname kahramanlarında ortak olduğu görülmektedir.

Destanlarda kahramanların düşmanları da yüceltilmiştir. Bununla amaçlanan, aslında kahramanın yüceltilmesidir. Örneğin Hüseyin Gazi'nin düşmanı Mihriyayil bu şekilde üstün gösterilmiştir.⁸¹ Ayrıca düşmanlar kötü ve namert kişiliktirler.⁸² Destanlarda kahramanlara yüklenen bir diğer misyon da Müslüman olmayanların Müslümanlığa geçmesini sağlamaktır. Örneğin Battal Gazi de Mihriyayil'i Müslüman yapmaya çalışır.⁸³ Bahsi geçen destâni kahraman özelliklerinin menakıbnamelerde de uygulandığı görülecektir.

Danişmend Gazi Destanı menkıbevi ve destâni özelliklere sahip diğer bir Anadolu eseridir.⁸⁴ Eser, Melik Ahmed Gazi'nin etrafında teşekkül etmiş destani anlatılardan oluşur.⁸⁵ Danişmend Gazi hem kahraman, hem de gazi ve veli karaktere sahip bir kişi olarak sunulmuştur.⁸⁶ Battal Gazi gibi İslami dönem menkıbevi destanlara benzer şekilde, Danişmend Gazi'nin soyu Peygamber'in soyuna dayandırılır.⁸⁷ Danişmend Gazi, Hz. Peygamber'in işaretiyle Anadolu'da gaza etmekle görevlendirilir. Danişmend Gazi ve arkadaşları İslam uğruna savaşan dindar insanlar olarak gösterilir. Dini yasaklara bağlı olmaları ve içki içmemeleri hususunda *Dede Korkut Hikâyeleri*'ndeki kahramanlardan ayrılırlar.⁸⁸ Dede Korkut Kitabı'nda Oğuz kahramanları Peygamber'e sevgiyle bağlı olmakla beraber, kımız ve şarap içerler.⁸⁹ Bize göre bu durumun sebebi İslamiyet'in etkisinin artmasıyla, *Danişmend Gazi Destanı*'nin yazıldığı dönemde Türk topluluklarının daha sünni bir karaktere bürünmüş olmalarıdır. Buna mukabil destanda İslamiyet öncesi Türk motifleri etkilidir. Danişmend Gazi Türk şamanları gibi başını açar, yüzünü göğe tutar ve böyle dua

⁸⁰ Demir-Erdem, *a.g.e.*, s. 68-69.

⁸¹ Demir-Erdem, *a.g.e.*, s. 70-73.

⁸² Demir-Erdem, *a.g.e.*, s. 79.

⁸³ Demir-Erdem, *a.g.e.*, s. 76.

⁸⁴ Mehmet Sert- Bekir Biçer, *Danişmend Gazi Destanı*, Ankara, 2007, s. 5.

⁸⁵ Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul, 2010, s. 156.

⁸⁶ Turan, *a.g.e.*, s. 156.

⁸⁷ Sert-Biçer, *a.g.e.*, s. 10.

⁸⁸ Turan, *a.g.e.*, s. 157.

⁸⁹ Turan, *a.g.e.*, s. 157.

eder. Diğer İslami dönem Türk destanlarında olduğu gibi Danişmend Gazi İslam için gaza eder ve bir çok insanın Müslüman olmasını sağlar.⁹⁰ Ayrıca şunu da belirtelim ki; Osman Turan'a göre bu eser destandan ziyade menkıbe olarak değerlendirilmelidir.⁹¹

İslami dönem Anadolu'sunun destan kahramanları ile menakıbnamelerde anlatılan velilerin özellikleri arasında keskin farklar yoktur.⁹² Cemal Kafadar, dönemin toplumunun fikir ve düşünce yapısını kavrayabilmek için bu eserlerin incelenmesi gerektiğini belirtir.⁹³ İdeal insan yapısını çizen bu eserlerdeki anlatılar; gaza, cihad, yiğitlik, velilik, Müslümanlaştırma gibi kavramlara karşı dönemin bakışını anlamamıza yardımcı olurlar. Bu ortak anlatı yapısının oluşumunda eski Türk anlatılarının yanı sıra erken dönem İslam tarihi, epik karakterdeki Arap anlatıları da etkili olmuştur. Örneğin Ebu Müslim'i anlatan *Ebamüslimnâme*'deki anlatılar *Battal Gazi Destanı*'nda da bulunur.⁹⁴ *Danişmendnâme*'deki anlatı ise, Battal Gazi'nin gazalarından bahsettikten sonra başlar. Derviş ve savaşçı bir figür olarak anlatılan Sarı Saltık'ı anlatan *Saltıknâme*'de ise hem Battal Gazi hem de Danişmend Gazi destanlarına yapılan atıflar mevcuttur. Peygamber'in amcası Hamza'yı anlatan *Hamzanâme*'de geçen "Aşkar" adlı at Battal Gazi ve Sarı Saltık anlatılarında da vardır. Bu örnekler destâni ve menkıbevi anlatıların birbirine eklenerek yazıldığını gösterir. Böylece ortak bir edebî birikim oluşmuştur.

Ahmed Vefik Paşa, *Lehçe-i Osmani*'de masalı "*mesel, hikâye, dâsûtân, menkabe manasına fikra ve kazıyyeden gayrı*" şeklinde tanımlar.⁹⁵ Masal; insanın gerçekle gerçeküstünü harmanlayıp olmasını hayal ettiği dünyada, belirsiz bir zamanda, sıradan insanların çoğu kez olağanüstü güçlerle donanıp olağan ve olağanüstü varlık ve olaylarla mücadelesinin anlatıldığı hikâyelerdir.⁹⁶ Masalın içerisinde gelenekten taşınan öğeler bulunur ve iyi, ahlâklı özelliklere sahip olunması gerektiği anlatılır.⁹⁷ Masal; destan, efsane, mit veya menkıbe gibi mücadele üzerine kurgulanmış eserlerdendir. Masal kaynağını kültürden ve hayal gücünden alır.⁹⁸ Masallar menkıbeden farklı olarak "inanma" hususiyeti taşımazlar.⁹⁹ Ancak masalarda, kültüre bağlı olarak "hayâli-gerçek" birtakım konular insanları terbiye etmek amacıyla, özel

⁹⁰ Turan, *a.g.e.*, s. 159-160.

⁹¹ Turan, *a.g.e.*, s. 158.

⁹² Cemal Kafadar, *Between Two Worlds: The Construction of the Ottoman State*, California, 1996, s. 62.

⁹³ Kafadar, *a.g.e.*, s. 62.

⁹⁴ Kafadar, *a.g.e.*, s. 63.

⁹⁵ Ahmed Vefik Paşa, *Lehçe-i Osmânî*, İstanbul, 1876, s. 1351.

⁹⁶ Güzel-Torun, *a.g.e.*, s. 176.

⁹⁷ Güzel-Torun, *a.g.e.*, s. 177.

⁹⁸ Güzel-Torun, *a.g.e.*, s. 177.

⁹⁹ Elçin, *a.g.e.*, s. 369.

bir üslupla anlatılır.¹⁰⁰ Bu durum masal ve menkıbeyi birbirine yaklaştıran ortak özelliklerdendir.

Masalların kaynakları ile ilgili muhtelif görüşler mevcuttur. “Mitolojik görüş” e göre masal ve mit Hint-Avrupa medeniyetinin mirasıdır.¹⁰¹ “Hindoloji Görüşü”ne göre masalların kaynağı Hindistan’dır. “Antropolojik görüş” e göre ise, masalarda bulunan ilkel fikirlerden dolayı masalların kaynağı çok daha eski zamanlara dayandırılır. Bu görüşe göre masallar farklı yerlerde birbirine benzer olarak müstakilen meydana gelir. Masalın en küçük elementi “motif”tir. Motifler üç gruba ayrılırlar: Birinci grupta masal kahramanları, tanrılar, hayvanlar, yaratıklar gibi varlıklar bulunur. İkinci grupta sihirli nesnelere, âdet ve inançlar vardır. Üçüncü grup ise münferit olaylardan meydana gelir.¹⁰²

Hayrettin Rayman belli başlı dört adet masal inceleme yönteminden bahseder. “Tarihi-Coğrafyayı Fin Yöntemi”nde masal, epizot ve motiflerine ayrılır; genel bir benzerlik taraması yapılır.¹⁰³ Bu metot, masalın geliştiği sosyal çevreyi hesaba katmadığından dolayı eleştirilmiştir.¹⁰⁴ “Psikolojik Yöntem”de masalın epizot ve motifleri Freud psikolojisi ile incelenir. “Antropolojik Yöntem”de masal anlatanını etkileyen faktörlerle birlikte masalın gelişimi ve masalı dinleyen çevrenin masalın doğmasındaki etkileri ortaya konur.¹⁰⁵ “Propp Yöntemi”nde ise karakterlerin farklılığından ziyade eylemin sabitliğine vurgu yapılarak tasnif yoluna gidilir.¹⁰⁶

Platon *Devlet* adlı eserinde toplumu yönlendirirken efsane, masal, mit gibi anlatıların ne kadar etkili olduğu ve bu anlatıların nasıl özelliklere sahip olması gerektiğini anlatır.¹⁰⁷ Eserin tanrılar hakkındaki anlatıların hangi özelliklere sahip olması gerektiğini vurgular. Anlatılardaki ideal tanrı imgesiyle insanları yönlendirme çabası açıkça belirtilir: “*Poseidon’un oğlu Theseus’un ve Zeus’un oğlu Pirithous’un böyle korkunç tecavüzlere kalkıştığına da inanmamalı ve bunların söylenmesine izin vermemeliyiz. Hiçbir tanrı çocuğu ya da kahraman, bu korkunç ve günahkâr eylemleri yapmaz.*” Efsane, mit, masal, destan, menakıbname gibi olağanüstü karakterdeki anlatılarda ideal kahramanlar kurgulanır ve bu yolla ideal insan örneği gösterilir. Bu sebeple anlatılardaki asıl amaç insanları

¹⁰⁰ Elçin, *a.g.e.*, s. 369.

¹⁰¹ Günay, *a.g.e.*, s. 17.

¹⁰² Günay, *a.g.e.*, s. 19.

¹⁰³ Hayrettin Rayman, *Halk Edebiyatı Anlatı Türleri*, Ankara, 2010, s. 47.

¹⁰⁴ Rayman, *ag.e.*, s. 47.

¹⁰⁵ Rayman, *ag.e.*, s. 47.

¹⁰⁶ Rayman, *ag.e.*, s. 48.

¹⁰⁷ Eflatun, *Devlet*, İstanbul, 2010, s. 80.

yönlendirmektir. Platon aynı eserde, olumsuz etki yaratabilecek masallardan da örnek verir ve bunların anlatılmasının engellenmesi gerektiğini savunur.¹⁰⁸ Platon, bu tür anlatılarda nelerin anlatılması gerektiğini belirttikten sonra nasıl anlatılması gerektiğini açıklar.¹⁰⁹ Anlatı sade ve taklit edilmeye açık olmalıdır. Çünkü “taklit” insan doğasına ideal olanı öğretmek için en uygun yoldur.¹¹⁰

Masallarla ilgili sorgulanması gereken bir diğer konu, masalın dindışı bir tür olup olmadığıdır. Masalların içeriğinin, konu ve motif açısından diğer türlere göre gerçeklikten daha uzak olduğu görülür. Bu durum masalların genelde dindışı bir tür olarak kabul edilmesine sebep olmuştur. Magdalena Sodzawichzy ise, masallarda din etkisinin “kamufle” edildiğini belirtir.¹¹¹ Mitsel unsurlar ve “kutsallık” masallarda açıkça görünür olmasa da kamufle edilmişlerdir.¹¹²

Masallar kahramanın yolculuğu etrafında şekillenen eserlerdir. “*Şahmaran*”, “*Bostancı Dede*”, “*Zümrüt Anka Kuşu*” gibi Türk masallarında yolculuk temasında yer altı ve yeryüzü dünyası beraber ele alınmıştır. Magdalena, bu masallardaki kahramanların özellikleri ve yolculukları ile İslam öncesi devre ait şamanlar hakkındaki anlatılar arasındaki benzerlikleri vurgular.¹¹³ Şamanlar yer altı dünyasına gidebilir, göğe çıkabilir; ayrıca birçok yeteneğe ve özelliğe sahiptirler. Sözü edilen masallarda da kahramanlar, yolculukları sırasında onlara engel olmak isteyen varlıklarla karşılaşır ve olağanüstü güçlerden yardım alırlar. Magdalena’nın çalışması bu anlatılarda şamanlar ve masal kahramanları arasında birçok benzerlik bulunduğunu göstermiştir.

Şaman, gücünü ve yeteneğini yardımcı ruhlardan aldığı “ilham” yoluyla kazanır. Menkıbelerde anlatılan kerametlerin kaynağının arkasında da ilahi bir güç vardır. Yeseviyye dervişlerinin kuş şekline girmesi veya Barak Baba’da bulunan benzeri örnekler şamanik motiflerin menkıbeler üzerindeki etkisini gösterir.¹¹⁴ Masal niteliğinde olan bu menkıbevî eserler Anadolu’daki menakıbnâme yazımının gelişimini önemli ölçüde etkilemiştir.

Türk masalları ile menakıbnâmeler, ortak kaynaklardan beslendiklerinden olsa gerek, birçok ortak motife sahiptir. Şamanik dönemden kalma “su kültü” buna örnektir. Suyun kutsal

¹⁰⁸ Eflatun, *a.g.e.*, s. 87.

¹⁰⁹ Eflatun, *a.g.e.*, s. 91-93.

¹¹⁰ Eflatun, *a.g.e.*, s. 91-93.

¹¹¹ Magdalena Sodzawiczny, “Türkiye Masallarında Şamanizm Öğeleri”, Ankara, 2003, s. 4.

¹¹² Sodzawiczny, *a.g.m.*, s. 3.

¹¹³ Sodzawiczny, *a.g.m.*, s. 13-14.

¹¹⁴ Sodzawiczny, *a.g.m.*, s. 21

sayılması *Dede Korkut Kitabı*'nda, *Tahir ile Zühre Hikâyesi*'nde ve *Kolu Açık Hacım Sultan*'ın kerametlerini anlatan *Velâyetname*'de açık bir şekilde görülmektedir.¹¹⁵ “Engelleme” motifi bu anlamda ortak olan ve sık görülen motiflerdendir. Kahramanlar bu motifin itici gücü ile birçok sorunun üstesinden gelirler.¹¹⁶ Genelde güçlü ve zalim bir kişi tarafından engellenme, mücadelenin başlangıcını teşkil etmektedir. “Kıskançlık”, “mükafatlandırma”, “imtihan”, “yardımcı hayvan”, “başı kesilerek öldürülme”, “kötülüğün cezalandırılması” anlatıları şekillendiren ortak motiflerdendir.¹¹⁷

Magdalena, Türk masalları üzerine yaptığı incelemede, Anadolu'daki menkıbeleri masallardan ayırmamıştır. “Rüya” motifi kahramanları harekete geçiren önemli motiflerdendir. Masalarda rüya aracılığıyla alınmış çağrı, olayların başlaması için gerekli zemini oluşturabilmektedir.¹¹⁸ Bu durum menakıbnamelerde de yaygın olarak görülmektedir. İlhan Başgöz'e göre bu motifin kaynağı şaman ayinleridir.¹¹⁹ Masallar evrensel bağlarla birbirlerine bağlı olmakla birlikte, her toplumun masal yapısının kendine özgü anlatım yöntemleri vardır. Ortak motif ve anlatı yapısının daha iyi kavranabilmesi için Türk kültürünü özümseyerek yapılacak çalışmalara ihtiyaç vardır.¹²⁰

Mit, efsane, masal, destan, menakıbname gibi anlatılar arasında zaman içinde ortak bir yapısal anlatı biçimi oluşmuştur. Tarihi ve edebî açıdan önemli olan eserlerin bu açıdan incelenmesi gerekmektedir. Anlatılardaki yapıyı çözümlmek için ise yapısal yöntemler kullanılabilir. Aksi takdirde bu anlatılar arasında oluşan ortak motif, anlatı yapısı, bakış açısı, inanç ve fikir yapısının metodolojik açıdan kavranması mümkün olmayacaktır. Söz konusu anlatı yapısını oluşturan anlatı geçişinin nasıl ve hangi yollarla gerçekleştiğini analiz etmek gerekir. Tarihi birikim açısından bakıldığında, bu sayede eserlerdeki “gerçeklik derecesi” anlaşılabilir.¹²¹ İşte burada öncelikle eski Türk anlatılarını böyle bir bakış açısıyla ele almaya çalışacağız.

Menakıbnamelerin şekillenmesinde etkili olan bir diğer kaynak topluluğu da dinî anlatılardır. Özellikle İslami inanç yapısının temelini oluşturan Kur'an, hadis, peygamber mucizeleri ve peygamberlerin hayatları bunların başında gelir. Menakıbnameleri oluşturan motifler incelendiğinde, sadece İslami inanca ait anlatıların değil; başta Hristiyanlık olmak üzere diğer

¹¹⁵ Fikret Türkmen, *Tahir ile Zühre*, Ankara, 1983, s. 180.

¹¹⁶ Türkmen, *a.g.e.*, s. 183.

¹¹⁷ Türkmen, *a.g.e.*, s. 183-198.

¹¹⁸ Sodzawiczny, *a.g.m.*, s. 17.

¹¹⁹ Türkmen, *a.g.e.*, s. 185.

¹²⁰ Sodzawiczny, *a.g.m.*, s. 5.

¹²¹ Kafadar, *a.g.e.*, s. 64.

dinî anlatıların da etkili olduğu görülecektir. Kutsal kitaplardaki anlatı yapısı ve hikâyeler bu anlamda en fazla etkisini gösteren kaynaklardır.

Kur'an-ı Kerim ve hadislerden nakledilen olağanüstü hikâyelerin, mucizelerin, sahabe hakkında anlatılan olağanüstü olayların aynen ya da biraz değiştirilerek Türk menakıbnamelerinde kullanıldığı gözlemlenmiştir.¹²² Kutsal kitaplardaki anlatılarda evrensel nitelikli olay, olgu ve durumlar insanlara ilahi mesajları, ahlak değerlerini, olumlu hâl ve davranışları telkin etmek amacıyla anlatılmıştır. Kur'an-ı Kerim'deki mevcut anlatılarda da olması ve olmaması gereken tavır ve değerler telkin edilmiştir.¹²³ Örneğin Hristiyan, Yahudi ve İslam dinine ait kutsal kitaplarda bulunan "Yusuf ile Züleyha" hikâyesi bu amaca yönelik bir hikâyedir. Yusuf ile Züleyha hikâyesini Batılılar Tevrat, Doğulular ise Kur'an kaynaklı anlatılara göre işlemiştir.¹²⁴ Bazı Müslüman edebiyatçılar bu hikâyeyi işlerken Tevrat'a ait bazı motifleri de kullanmışlardır.¹²⁵ Bu durum anlatılardaki dinler arası geçişe örnektir. Bu hikâyenin kaynağı kutsal kitaplar olsa da zamanla ana kurgusuna bağlı olarak yeniden üretilmiştir.¹²⁶ Benzer durumlar menakıbnamelerdeki anlatılar için de geçerli olabilir. *Menakıb-ı Hacı Bektaş-ı Veli*'deki bazı menkıbeler, Hristiyanlığın kutsal kitabı Kitab-ı Mukaddes'deki İlya ve Elişan adlı peygamberlerin hikâyeleriyle aynıdır.¹²⁷ Halk nezdinde itibar gördüğünü düşündüğümüz bu hikâyeler Hacı Bektaş-ı Veli'ye de uyarlanmıştır.¹²⁸ Kitab-ı Mukaddes'deki bir çok mucizenin Kur'an-ı Kerim ve hadislerde de bulunduğu görülür.¹²⁹ Bu durum dinî anlatılar arasında da bir anlatı transferinin bulunduğu şeklinde yorumlanabilir. Anlatı transferi incelenirken ise, "telkin" amacı göz ardı edilmemelidir.

¹²²Ocak, *a.g.e.*, s. 73.

¹²³Nurullah Çetin, *Yeni Türk Şairinin "Yusuf ile Züleyha Hikâyesi" Duyarlılığı*, Ankara, 2000, s. 10.

¹²⁴Çetin, *a.g.e.*, s. 9.

¹²⁵Çetin, *a.g.e.*, s. 9.

¹²⁶Çetin, *a.g.e.*, s. 9.

¹²⁷Ocak, *a.g.e.*, s. 73.

¹²⁸Ocak, *a.g.e.*, s. 73.

¹²⁹Ocak, *a.g.e.*, s. 73.

1.3 İNCELEMeye DÂHİL EDİLEN MENAKIBNAMELER

İncelememize dâhil ettiğimiz eserlerin yazılış tarihleri 14-16. yüzyılları kapsamaktadır. Menakıbnamelerde oluşan ortak anlatı kültürünü daha iyi kavrayabilmek için bu tür bir zaman sınırlamasına gidildi. Ayrıca eserleri farklı sufi akımlarından seçmemiz bize karşılaştırma yapma imkânı verdi. Bu tür bir karşılaştırma ise menakıbnamelerde vurgulanan gazilik, irşad, ilahi yolculuk gibi farklı misyonları tanımamıza ve yapısal açıdan incelememize olanak sağladı.

Menâkıbu'l-Ârifîn

Ahmed Eflâkî (ö.1360) tarafından kaleme alınan *Menâkıbu'l-Ârifîn*; Ahmet Yaşar Ocak ve Abdurrahman Güzel gibi yazarların menakıbname tasnifine göre, “Biyografi mâhiyetinde menakıbnameler” grubuna uygun düşmektedir. Çünkü eserin yazılış tarihi konu edinilen velilerin devrine uzak olmamakla beraber, tarihî sürece daha paralel olması itibariyle “Toplama menakıbnameler” grubuna uygun değildir.¹³⁰

Ahmed Eflâkî aslen İranlı olup 1291’de Konya’ya yerleşmiştir.¹³¹ Eserde anlatılana göre babası, Altın Orda Devleti hükümdarı Özbek Han’ın Saray şehrindeki sarayında ölmüş ve oğluna büyük bir servet bırakmıştı.¹³² Eflâkî Konya’ya geldikten sonra Mevlana’nın torunu olan Ulu Arif Çelebi’ye bağlanmıştı.¹³³ Ondan sonra da sırasıyla Abid Çelebi, Vacid Çelebi, Şehzade Çelebi ve Emir Âdil Çelebi’ye intisap etmişti. Eflâkî, Konya’dayken Sirâceddin Mesnevihan, Abdülmümin Tokatî ve Nizâmeddin Erzincanî’den ders aldı.¹³⁴ Astronomi ve attarlıkla uğraştığı tahmin edilmektedir.¹³⁵ Ulu Arif Çelebi’yle birlikte Kayseri, Sivas, Bayburt, Ahlat, Tebriz, Ladik ve Kütahya’ya gitti.¹³⁶ Eflâkî’nin Mevlevi dergâhında türbedarlık yaptığı da tahmin edilmektedir.

Eflâkî, Ulu Arif Çelebi’nin emriyle yazmaya başladığı *Menâkıbu'l-Ârifîn* adlı eserini muhtemelen 1353 yılında tamamlar. Eser otuz altı yıllık çalışma ve derlemenin ürünü olarak

¹³⁰ Ocak, *Kültür Tarihi Kaynağı...*, s. 39.

¹³¹ Ocak, *Kültür Tarihi Kaynağı...*, s. 48.

¹³² Aydın Taneri, *Türkiye Selçukluları Kültür Hayatı: Menakıbu'l-Arifin'in Değerlendirmesi*, Konya, 1978, s. 20.

¹³³ Taneri, *a.g.e.*, s. 20.

¹³⁴ Eflaki, *a.g.e.*, s. 8.

¹³⁵ Eflaki, *a.g.e.*, s. 8.

¹³⁶ Eflaki, *a.g.e.*, s. 8.

kabul edilebilir.¹³⁷ Başlıca kaynakları arasında şu eserler gösterilir: *Risâle-i Sipehsâlâr der Menâkıb-ı Hazret-i Hudâvendigâr*, *Velednâme*, *Rebâbnâme*, *İntihânâme*, *Ma'ârif*, *Makalât-ı Şemseddin-i Tebrizî*, *Ma'ârif-i Sultanü'l-Ulema Bahâeddin Veled*, *Fîhi mâ fih*, *Mektûbat-ı Mevlânâ Celâleddin*, *Mesnevî*, *Divân-i Kebîr*.¹³⁸ Sipehsâlâr diye tanınan Ferîdün bin Ahmed tarafından yazılan *Risâle-i Sipehsâlâr der Menâkıb-ı Hazret-i Hudâvendigâr* eserin ana kaynağıdır ve Eflâkî eserini geniş çapta bu esere dayandırmaktadır. Ferîdün bin Ahmed, Mevlana'nın mürididir ve eserini onun ölümünden sonra dostlarının isteği üzerine kaleme almıştır.¹³⁹ *Veledname* ise Mevlana'nın oğlu Sultan Veled tarafından yazılan didaktik nitelikte bir eserdir.¹⁴⁰ *Rebabname*, *İntihânâme* ve *Ma'ârif* adlı eserler de Sultan Veled tarafından yazılmıştır. *Menâkıbu'l-Ârifîn*'de başta Mevlânâ Celâlü'd-dîn ve halefleri olmak üzere Mevlevî önderlerinin hayatları, çeşitli keramet motifleriyle süslenerek ve onlara destanî karakterlere has özellikler atfedilerek anlatılmıştır. Derleme niteliğinde olan bu eser, yazarın şahsi görgü, bilgi ve müşahedelerini de yansıtmaya açısından önemlidir.¹⁴¹

Menâkıbu'l-Ârifîn, 13. yüzyılın ikinci ve 14. yüzyılın birinci yarısında Anadolu'nun kültür hayatını anlatması sebebiyle sıkça başvurulan kaynaklar arasındadır. Eserde devrin devlet hayatı, sosyal düzeni ve ekonomik hayatına ait dikkate değer bilgilere ulaşmak mümkündür.¹⁴² *Menâkıbu'l-Ârifîn*'in bizim için dikkate değer bir özelliği ise derleme niteliği ile kaynakları arasında da bir karşılaştırma yapmamıza imkân sağlamasıdır. Tahsin Yazıcı'nın da belirttiği gibi Sultan Veled'in *İbtidânâme*'sinde Mevlana'nın kerametlerinden bahsedilmediği halde, Sipehsâlâr'ın eserinde kerametlere yer verilmiş ve Eflâkî'de ise bunlar oldukça abartılmıştır.¹⁴³ Bu durum, konu edinilen veliden zaman olarak uzaklaştıkça keramet unsurlarındaki abartının da arttığını düşündürmektedir.

¹³⁷ Eflaki, *a.g.e.*, s. 9.

¹³⁸ Taneri, *a.g.e.*, s. 21.

¹³⁹ Eflaki, *a.g.e.*, s. 12.

¹⁴⁰ Eflaki, *a.g.e.*, s. 19.

¹⁴¹ Ocak, *Kültür Tarihi Kaynağı...*, s. 48

¹⁴² Taneri, *a.g.e.*, s. 21.

¹⁴³ Eflaki, *a.g.e.*, s. 33.

Abdal Musa Velayetnamesi

Biyografik nitelikte bir menakıbneme olan *Vilâyetnâme-i Abdal Musa* önemli Bektaşî menakıbnamelerinden biridir. Eserin yazarı ve yazılış tarihi bilinmemektedir. Abdurrahman Güzel, Veli Baba adlı bir şahıs tarafından 1630 tarihinde bir başka nüshadan istinsah edilen *Abdal Musa Velayetnamesi* üzerinde inceleme yapmıştır.¹⁴⁴ Ahmet Yaşar Ocak bu menakıbnameyi 15. yüzyıl Osmanlı Dönemi menakıbnameleri arasında göstermiştir.¹⁴⁵ Güzel de benzer şekilde asıl nüshanın bu döneme ait olabileceğini belirtir.¹⁴⁶

Eserde 13. ve 14. yüzyıllarda Anadolu'da faaliyet gösteren Abdâlân-ı Rum zümresinin ileri gelenlerinden olan Abdal Musa'nın menkıbeleri nakledilir. Abdal Musa'nın doğumundan başlayarak Teke yöresine gelişi ve burada oluşturduğu sufi yapı anlatılır.¹⁴⁷ Eser Abdal Musa'nın velâyet özellikleri ve kerametleri üzerine kurgulanmış olay örgüsü üzerine olup şu şekilde sıralanmıştır: Abdal Musa'nın çocukluğu ve yetişmesi, Tekke'ye gelişi, Gaybi Bey ile karşılaşması, Kılağılı İsa Beg ile karşılaşması, Teke beyi ve Alaiye sancak beyi ile karşılaşması, Kaygusuz ile ilişkisi, Kaygusuz'u hacca göndermesi ve tekrar karşılaşmaları.

Sade bir Türkçe'yle yazılan eserde 13. ve 14. yüzyıl Anadolu'suna ait tarihî izlere ulaşmak mümkündür. Ayrıca eserde nasihat yüklü bir anlatım vardır.¹⁴⁸

Kaygusuz Abdal Menakıbnamesi

Olay örgüsü ve anlatılan dönem açısından *Kaygusuz Abdal Menakıbnamesi*, *Abdal Musa Velayetnamesi* ile benzerlik gösterir. *Kaygusuz Abdal Menakıbnamesi*'ni de biyografik nitelikte yazılan menakıbnameler kategorisinde incelemek mümkündür. Menakıbnamenin yazarı ve yazılış tarihi bilinmemektedir.

Eserde öncelikle Alaiye sancak beyinin oğlu Gaybi Bey'in Abdal Musa'ya kapılması ve sebepten ötürü Abdal Musa'nın Alaiye sancak beyi ve Teke beyine karşı mücadelesi anlatılır. Sonrasında Gaybi Bey'in "Kaygusuz" unvanını alması, Abdal Musa'ya hizmeti ve hacca gidişi anlatılır. Bu yolculuk sırasında Kaygusuz Abdal'ın geçtiği yerlerdeki hikâyeleri ve

¹⁴⁴ Abdurrahman Güzel, *Abdal Musa Velayetnamesi*, Ankara, 1999, s. 61.

¹⁴⁵ Ocak, *Kültür Tarihi Kaynağı...*, s. 51-53.

¹⁴⁶ Güzel, *Abdal Musa...*, s.61.

¹⁴⁷ Ocak, *Kültür Tarihi Kaynağı...*, s. 54.

¹⁴⁸ Güzel, *Abdal Musa...*, s.63.

gösterdiği kerametler eserde önemli yer tutar. Kaygusuz'un şeyhine dönmesi ile eserdeki olay örgüsü sona ermiştir.

Abdal Musa Velayetnamesi'nde ve diğer Bektaşî menakıbnamelerinde olduğu gibi eserdeki olaylar “mücadele” üzerine kurgulanmıştır. Eserin ana kahramanı kerametlerle kendini kanıtlamış, halk tarafından sevilen bir karakterdir. Karşısında ise güçlü ve zalim gösterilen bir bey bulunmaktadır. Öyle görünüyor ki; bu durum genel itibariyle Bektaşî menakıbnamelerindeki olay örgüsünün ana şemasını belirler.

Seyyid Ali Sultan Velayetnamesi

Bir başka biyografik nitelikli Bektaşî menakıbnamesi olan *Seyyid Ali Sultan Velâyetnamesi*'nin yazarının kimliği kesin değildir. Metindeki “Cezbî” mahlasından hareketle yazarın 18. yüzyıl başlarında yaşayan Şair Cezbî olabileceği düşünülse de, Ocak'a göre bu doğru değildir. Çünkü metnin dil ve üslubu 15. yüzyıla aittir.¹⁴⁹ Rıza Yıldırım da eserin 15. veya 16. yüzyıla ait olduğunu savunmaktadır.¹⁵⁰ Velâyetnamenin yazılış sebebi Rumeli fütuhatının gazi erenler tarafından nasıl gerçekleştiğini anlatmaktır. Bu durum metnin başında dile getirilmiştir.¹⁵¹ Yıldırım'a göre, yazarın diğer bir amacı Rumeli'ye yerleşen dervişlerin devletten aldıkları toprakların onların tabii hakları olduğunu göstermektir.¹⁵² Genel itibariyle bakıldığında, eserde baş kahraman olan veliyi yüceltme amacı dışında, Rumeli fetihlerinde dervişlerin yaptığı katkılar öne çıkarılmıştır.

Menakıbname, Seyyid Ali Sultan'ın yanındaki dervişlerle Horasan'dan Anadolu'ya gelişiyle başlar. Sonrasında Rumeli'ye geçişi, buradaki fetihleri ve tekke kurarak buraya yerleşmesi ile devam eder. Yaygın görüşe göre, *Vilâyetnâme-i Seyyid Ali Sultan* mâhiyeti itibariyle diğer Bektaşî menakıbnamelerinden ayrılır.¹⁵³ Temel fark, Rumeli fetihlerinin hikâye edilmesinden ortaya çıkmıştır. Bu hâliyle eserdeki anlatı cihad ve gaza esasına dayanmaktadır.¹⁵⁴

Bektaşî geleneğinde Seyyid Ali Sultan “Kızıl Deli” olarak tanınmıştır. Dimetoka'daki tekkesi tarikatın dört büyük merkezinden biri olarak kabul görmüştür.

¹⁴⁹ Ocak, *Kültür Tarihi Kaynağı...*, s. 54.

¹⁵⁰ Yıldırım, *a.g.e.*, s. 59.

¹⁵¹ Yıldırım, *a.g.e.*, s. 161.

¹⁵² Yıldırım, *a.g.e.*, s. 53.

¹⁵³ Ocak, *Kültür Tarihi Kaynağı...*, s. 54.

¹⁵⁴ Ocak, *Kültür Tarihi Kaynağı...*, s. 54.

Makâlât-ı Seyyid Hârûn

Makâlât-ı Seyyid Harun veya *Menâkıb-ı Seyyid Hârûn-ı Velî* olarak adlandırılan eser Bektaşî veya Mevlevî menakıbnameleri arasında gösterilen eserlerden değildir. Bu eseri incelememize dâhil etmemizin bazı sebepleri vardır. Öncelikle amacımız kullandığımız yöntemin uygulanabilirliğinin sadece iki tarikatın menakıbnameleri ile sınırlı olmadığını göstermektir. Ayrıca *Makâlât-ı Seyyid Harun* adlı menakıbnamenin kendine has bazı özellikleri onu incelememiz açısından dikkate değer kılmıştır. Menakıbnamedeki en belirgin farklardan biri konu edinilen misyondur. Menakıbnamenin baş kahramanı olan Seyyid Harun'un ana misyonu Anadolu'da bir şehir kurmaktır. Genel itibariyle bakıldığında, Mevlevî menakıbnamelerindeki ana misyonun “insanları irşad etmek”, Bektaşî menakıbnamelerindeki ana misyonun ise “zalime karşı savaşmak” olduğu görülür. Ancak Seyyid Harun'da ise diğer Türk menakıbnamelerinden farklı olarak bambaşka bir misyon karşımıza çıkmaktadır: Şehir kurmak. *Makâlât-ı Seyyid Harun*'daki olay örgüsü, anlatım biçimi ve özellikle keramet motifleri Bektaşî menakıbnamelerine oldukça benzerdir.¹⁵⁵ Ancak metinde Hacı Bektaş-ı Velî'den veya haleflerinden bahsedilmez; daha çok Mevlana gibi daha sünni karakterdeki mutasavvıfların isimlerine rastlanmaktadır. Metinde vurgulanan mutasavvıflara bakıldığında, kabul edilen dinî öğretinin sufiliğin sünni karakterlerine daha yakın olduğu görülse de, belirttiğimiz gibi olay örgüsü Bektaşî menakıbnamelerine daha yakındır. Bu durum menakıbnameye, incelemeye aldığımız Bektaşî menakıbnameleri ile Mevlevî menakıbnamesi arasında bir köprü özelliği vermektedir.

Diğer bir sebep ise, menakıbnamelerdeki fonksiyon dizinini oluşturan yapıyı belirleyen ana faktörün dinî öğreti olmadığını göstermektir. Zira kaynaklarımızı Bektaşî ve Mevlevî menakıbnameleri olarak ayrı ayrı değerlendirmemiz, bu tür bir yanlış anlamaya sebep olabilir. *Makâlât-ı Seyyid Harun*'un Bektaşî menakıbnamesi olmamasına rağmen bahsettiğimiz benzer özelliklere sahip olması; kanaatimizce fonksiyon dizinindeki belirleyici faktörün dinî olmadığının ispatıdır.

Eserin yazarı Seyyid Harun'un kardeşi Seyyid Bedrettin'in dokuzuncu göbekten torunu olan Abdülkerim bin Şeyh Musa'dır. Yazılış tarihi ise 1554-1555 yıllarıdır.¹⁵⁶ Abdülkerim bin Şeyh Musa'nın eserin başlangıcında belirttiğine göre, Seyyid Musa'nın bir makâlâtı

¹⁵⁵ Abdülkerim bin Şeyh Musa, *Makâlât-ı Seyyid Hârûn*(Hazırlayan:Cemal Kurnaz), Ankara, 1991, s. 11.

¹⁵⁶ Abdülkerim bin Şeyh Musa, *a.g.e.*, s. 6.

kaybolmuştur. Bunun üzerine Saruhan ve Aydın ilinden bazı kişiler ondan bu eseri yazmasını istemiştir.¹⁵⁷

Eserdeki olay örgüsü Seyyid Harun'un Seydişehir'i kurmakla görevlendirilmesi ile başlar.¹⁵⁸ Horasan'dan yola çıkarak Bağdat, Konya ve Küpe Dağı'ndan geçer. Seydişehir'i kurduktan sonra Eşref Mehmed Bey ve Didiği Sultan ile münasebeti anlatılır. Sonrasında halifelerini irşadla görevlendirmesi, ölümü, kızı Halife Sultan, yeğeni Şeyh Musa ve çocuklarının menkıbeleri anlatılır. "Sülûk-ı Seyyid Harun" olarak adlandırılan ikinci bölümde ise "tekvin" hadisesinden bahsedilir. Hz. Muhammed'in ruhunun yaratılması, Adem ile Havva'nın yaratılması, şeytanın secde etmemesi, Adem ile Havva'nın kovulması ve şeytanın şerrinden korunma yolları anlatılmıştır. Bu bölümdeki anlatı itibarıyla menakıbnamenin Bektaşî menakıbnamelerine göre sünni bir çizgide yer aldığı söylenebilir. Menakıbnamenin dil ve üslubu oldukça sade ve akıcıdır.¹⁵⁹ Bu eser 13-15. yüzyıllarda Anadolu'nun içtimaî durumu, toplum hayatı ve gelenekleri ile ilgili bilgi veren dikkate değer menakıbnamelerden biridir.¹⁶⁰

2.BÖLÜM: MENAKIBNAMELERDE SABİT UNSURLAR

Çalışmamızın giriş bölümünde, menakıbnamelerin yapısal açıdan incelenmesinde Propp yönteminin uygun görülmesinin sebeplerini ve Propp'a göre sabit unsurların özelliklerinin neler olduğunu açıklamıştık. Bu kısımda Propp'un sabit unsur olarak gördüğü "fonksiyon"ları nasıl belirlediğini ve bizim menakıbnameler üzerinde bu yöntemi nasıl uyguladığımız üzerinde duracağız.

Propp'a göre sabit unsurlar masalın oluşturucu bölümleridir.¹⁶¹ Yani bu unsurlar aslında eserin temel bölümlerini göstermektedir. Sabit unsurlar eserdeki kahramanların işlevleridir. Giriş bölümünde de belirttiğimiz gibi işlevlerin belirlenmesindeki ana faktör, eylemin eserin ana kurgusu içerisinde kazandığı anlamdır. Propp'a göre işlevin tanımlanmasında hiçbir zaman gerçekleştirici kişi göz önünde bulundurulmamalıdır.¹⁶² Ayrıca eylem, anlatı akışındaki konumu dışında betimlenemez. Buradan da işlevin tanımlanmasında "anlam" faktörünün önemi anlaşılıyor. Eserdeki sabit unsurlar olan işlevlerin her biri olay örgüsünün

¹⁵⁷ Abdülkerim bin Şeyh Musa, *a.g.e.*, s. 22.

¹⁵⁸ Abdülkerim bin Şeyh Musa, *a.g.e.*, s. 2.

¹⁵⁹ Abdülkerim bin Şeyh Musa, *a.g.e.*, s. 9.

¹⁶⁰ Ocak, *Kültür Tarihi Kaynağı...*, s. 68.

¹⁶¹ Propp, *a.g.e.*, s. 29.

¹⁶² Propp, *a.g.e.*, s. 31.

içerisinde farklı amaçlara hizmet etmekte ve aslında eserde vurgulanmak istenen ana misyonu desteklemektedir. Anlaşılacağı gibi kahramanlar ve vasıtalar değişse de yapılan eylem veya işlev sabit kalmaktadır. Aslında konumuz itibarıyla değerlendirildiğinde bir eserden diğerine nakledildiği söylenebilir.

Propp, yöntemini uygularken öncelikle işlevin gösterdiği eylemin kısa bir tarifini yapar.¹⁶³ Sonrasında işlev için kısa bir tanım ve simge kullanır. Son olarak da farklı eserlerden verdiği örneklerle eylemlerin sabitliğini ve masal içerisindeki yerini gösterir. Burada da menakıbnameler üzerinde aynı yöntemi kullanarak önce sabit unsurları belirleyeceğiz. Böylece sabit unsurların “anlam” açısından ana kurgu içerisinde hangi misyona hizmet ettiği üzerinde duracağız. Bundan sonra işlevin oluşumunda ve menakıbnamede yer almasında hangi kaynakların (eski Türk anlatıları veya dinî anlatılar gibi) etkili olduğu, işlevleri desteklemek için hangi keramet motiflerinin kullanıldığı ile kullanılma sebeplerini tartışacağız. Bu çerçevede menakıbnamelerde desteklenen sufi öğretinin veya tarikatın hizmet ettiği görüşlerin işlevlerin oluşumundaki etkileri önem kazanıyor.

2.1 MENAKIBNAMELERDE BAŞLANGIÇ

Propp, masalların girişinde genelde bir başlangıç durumu sunulduğunu belirtir. Bu bölümde kısaca kahramanın ailesi, kahraman tanıtılır ve masaldaki genel durum betimlenir. Bu başlangıç durumu bir işlev değilse de önemli bir biçimbilimsel öğedir.¹⁶⁴

Menakıbnamelerde de başlangıç kısmında kahramanın ailesinden bahsedilir; ayrıca çoğu menakıbnamede kahramanın çocukluk yıllarına da kısaca yer verilir. Eserin yazılma sebebi de bu kısımda anlatılır. Sebep Seyyid Harun örneğinde olduğu gibi kahramanın (velinin) takipçilerinin isteği olabilir veya okuyuculara nasihat amaçlı yazılmış olabilir. Çoğu menakıbnamede başlangıç kısmında; yaratıcıya, peygambere ve evliyaya övgüler içeren bir dua bölümü bulunur. Kur'an'da evliyadan bahseden ayetlere burada yer verilir. Bu bölümün yazılma sebebinin “veli” figürünün okuyanlar nezdinde meşrulaştırılması olduğu düşünülebilir. Nitekim bu, *Makâlât-ı Seyyid Harun*'un başlangıç kısmında açıkça görülebilir.¹⁶⁵

¹⁶³ Propp, *a.g.e.*, s. 35.

¹⁶⁴ Propp, *a.g.e.*, s. 35.

¹⁶⁵ Abdülkerim bin Şeyh Musa, *a.g.e.*, s. 21.

Menakıbnamelerde başlangıç kısmında, tam anlamıyla “işlev” özelliklerini yansıtmasa da sabit unsur olarak değerlendirebileceğimiz iki öge vardır. Bunları çalışmamızda “işlev” olarak değerlendiremememizin sebebi “eylem” özelliği taşımamalarıdır. Ancak sabit unsur olarak menakıbnamelerde ortak olmalarından dolayı bunlara da yer vereceğiz: “Kahramanın soyunun önemli bir kişiye dayanması” ve “kahramanın bedensel ve ilmî olarak çevresindeki insanlardan üstün olması”.

Kahramanın Soyunun Önemli Bir Kişiye Dayanması (Soy Vurgusu)

Soy vurgusu, özellikle eski Türk anlatılarından destanlarda öne çıkan ve kahramana atfedilen bir ögedir. Burada aslında amaç kahramanın “meşrulaştırılma”sidir. *Battal Gazi Destanı*’nda ve *Danişmend Gazi Destanı*’nda kahraman peygamber soyuna dayandırılır. Menakıbnamelerde de kahramanların veli olmasından olsa gerek genelde soy ulvî bir karaktere dayanır.

Menâkıbu'l-Ârifîn’de Bahaeddin Veled’in soyu ilk İslam halifesi olan Ebu Bekir’e dayandırılır.¹⁶⁶ Ayrıca Bahaeddin’in babası Celaeddin Hüseyin dindar ve bilgin biri olarak gösterilmiştir.¹⁶⁷ Annesi ise hükümdar soyundan Horasan padişahı Alaeddin Muhammed Harizmşah’ın kızı olarak gösterilir.¹⁶⁸ Ancak bu bilgi sadece Ahmed Eflaki’nin söylemi olmakla birlikte mevcut tarihî kaynaklarca desteklenmemektedir.¹⁶⁹ Aynı eserde Baheddin Veled oğlu Mevlana’nın büyük annesi Şemsü’l-Eimme’nin şerif (Hz. Hasan soyu) olduğunu söyler ve annesinin soyunun Hz. Ali’ye dayandığını belirtir.¹⁷⁰ *Makâlât-ı Seyyid Harun*’da Seyyid Harun’un soyu Veys el-Karani’ye dayandırılır.¹⁷¹ Abdal Musa’nın soyu ise “Âl-i âbâ”ya dayandırılır, babası seyyid soyundan olmakla beraber Abdal Musa menakıbnamede Hacı Bektaş’ın amca oğlu olarak tanıtılır.¹⁷²

Bize göre menakıbnamedeki anlatının arka planındaki dinî öğretinin menşei, kahramanların soylarının kime dayandırıldığında etkili olmuştur. Bektaşî menakıbnamelerinde Hz. Ali soyu

¹⁶⁶ Eflaki, *a.g.e.*, s. 65.

¹⁶⁷ Eflaki, *a.g.e.*, s.67.

¹⁶⁸ Eflaki, *a.g.e.*, s. 67.

¹⁶⁹ *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1945,3. Cilt, s. 52.

¹⁷⁰ Eflaki, *a.g.e.*, s. 118.

¹⁷¹ Abdülkerim bin Şeyh Musa, *a.g.e.*, s. 27.

¹⁷² Güzel, *Abdal Musa...*, s. 19.

önemli olurken; Mevlevî menakıbnamelerinde ve *Makâlât-ı Seyyid Harun*'da Veys-el Karani, Ebu Bekir gibi figürler de öne çıkmıştır. Daha önce de belirttiğimiz gibi “soy vurgusu” bir işlev olmamakla beraber, kahramanı meşrulaştırmak amacıyla ona atfedilen bir özellik niteliğindedir.

Kahramanın Bedensel ve İlmî Olarak Çevresindeki İnsanlardan Üstün Olması (Üstünlük)

Bedensel ve ilmî üstünlük destan, efsane, masal, dinî anlatı gibi birçok anlatı türünde bulunan ve kahramana verilen bir özellik olmakla birlikte destanlarda daha fazla öne çıkmıştır. Destanlar genelde kahramanın efsanevî doğuşu ile başlar ve çocukluktan itibaren kahraman, çevresindeki insanlara göre daha kuvvetli ve daha akıllıdır. Destanların başlangıç bölümünde kahramanın fiziki özellikleri önemli yer tutar. *Manas Destanı*'nda ve *Oğuz Kağan Destanı*'nda kahraman doğduğunda bile yeni doğmuş bir bebeğe göre oldukça kuvvetlidir. *Dede Korkut Hikâyeleri*'ndeki Boğaç Han, Salur Kazan gibi kahramanlar da bu özellikleriyle öne çıkmışlardır.

Burada *kutub* ve *hulûl* kavramlarına da değinmek gerekir. Çünkü velayet atfedilen kişilerin sıradan insanlardan üstünlüğü tasavvufta bu kavramlarla karşılığını bulmuştur. *Kutub* tasavvufta veliler zümresi arasında üstün görülenler için kullanılan bir tabirdir. “Tanrı'nın eşyaya intikal etmesi veya bedene bürünmesi” şeklinde tarif edilen hulûlün, Şii gruplar tarafından benimsenen “İmam”ın, kimliği ve otoritesi hakkındaki tartışmalar sonucunda ortaya çıktığı düşünülmektedir.¹⁷³ Mutasavvıflar tarafından “hulûl” kavramı farklı şekillerde yorumlanmıştır. *Mutlak hulûl* olarak da adlandırılan “Tanrı'yı âlemde zat itibariyle her şeyde ve her yerde” kabul eden tabiatçı panteist anlayış, bu yorumlara bir örnektir.¹⁷⁴ İbnü'l-Arabî'nin şahsında simgeleşen “vahdet-i vücudçu” yaklaşıma göre âlem, Tanrı'nın aynadaki yansıması olarak görülür; Tanrı'dan başka varlık kabul edilmez. Kökeni eski Hint, İran, Mısır, Yeni Eflatunculuk ve Hristiyanlığa dayandırılan *hulûl* anlayışı sufiler arasında İslamî bir renge büründürülmüştür. Hulûl kavramı, öncelikle Hz. Ali ve imamlar etrafında şekillenen

¹⁷³ Resul Ay, “Erken Dönem Anadolu Sufiliği ve Halk İslam’ında Hulûlcü Yaklaşımlar ve Hulûl Anlayışının Farklı Tezahürleri”, Kış, Sayı/72, 2015, s. 3.

¹⁷⁴ Ay, “Erken Dönem...”, s. 5.

bir inanış olmuştur. Daha sonraları ise; Hz. Ali'nin şahsında evliyaya atfedilmiştir. İslami heterodokside “veli” figürünün oluşmasında hulûl kavramının etkili olduğu görülür. Otman Baba'nın, Tanrı'nın bütün özelliklerini yansıtan anlatımı buna örnek olarak gösterilebilir.¹⁷⁵ Bu durumda görülecektir ki; hulûl, menakıbnamelerdeki kurgu yapısını şekillendiren belli başlı kavramlardandır. Çünkü hulûl kahramanlara atfedilen misyonun ana kaynaklarındandır.

Kutub ve *hulûl* özellikleriyle donatılan insan, takva derecesi olarak yaratıcı ve yaratılanlar nezdinde daha üstün olmalıdır. Bu sebeple de özellikle ilmî açıdan veliler menakıbnamelerde oldukça üstün gösterilmiştir. Tasavvufta öne çıkan kavramlardan biri olan *insan-ı kâmil* düşüncesinin konu edinilen veli açısından bu şekilde desteklenmesi gerekir. Bu sebeple menakıbnamelerde veliler diğer insanlara göre oldukça zekidir. Menakıbnamelerde kahramanın bedensel ve ilmî olarak üstün gösterilmesi “ayırt etme”, bir nebze de “ispatlama” amacına yöneliktir. “Ayırt etme” ile kast edilen, diğer insanlardan kahramanın ayırt edilmesidir. “İspatlama” ise velâyetin ispatlanmasıdır.

Menâkıbu'l-Ârifîn'de Bahaeddin Veled “büyüyüp buluğa erince, bütün ilim ve hikmetlerde müstesna ve parmakla gösterilen bir adam” olarak tanımlanır.¹⁷⁶ Burhaneddin Muhakkık-ı Tirmizî “*tubba ait ilimler ve ilahi hikmetlerde mümtaz*” biri olarak sunulur.¹⁷⁷ Şemseddin-i Tebrizî ise sıradan insanların hayatta kalamayacağı kadar az yemek yiyen biri olarak gösterilir.¹⁷⁸ Mevlana Celaleddin-i Rumi'yi anlatan bölümün başlangıcında onun beş yaşındayken gayb âleminde ruhani unsurlarla irtibat kurabildiği ve gençlik çağında akranlarıyla vakit geçirmek yerine ruhlar âlemiyle meşgul olduğu anlatılır.¹⁷⁹ *Kaygusuz Abdal Menakıbnamesi*'nin başlangıcında Kaygusuz Abdal “âkil, ârif, âmil, alîm, kâmil ve tüvâne” biri olarak gösterilir.¹⁸⁰ Ayrıca çok kitap okuyan; at binmede, ok atmada, kılıç ve gürz kullanmada üstün biridir.¹⁸¹

Kahramanın fizikî ve ilmî olarak çevresindeki insanlardan üstün olması durumu, eylemden ziyade kahramana atfedilen bir özellik niteliğindedir. Ancak kanaatimizce işlev olmasa da sabit unsur olma özelliği taşımaktadır. Çünkü incelediğimiz tüm menakıbnamelerde bu unsur bulunmakta ve özellikle başlangıç kısımlarında kendini göstermektedir.

¹⁷⁵ Ay, “Erken Dönem...”, s. 12.

¹⁷⁶ Eflaki, *a.g.e.*, s. 69.

¹⁷⁷ Eflaki, *a.g.e.*, s. 108.

¹⁷⁸ Eflaki, *a.g.e.*, s. 480.

¹⁷⁹ Eflaki, *a.g.e.*, s. 117-118.

¹⁸⁰ Güzel, *Kaygusuz Abdal...*, s. 90.

¹⁸¹ Güzel, *Kaygusuz Abdal...*, s. 90.

2.2 MENAKIBNAMELERDE İŞLEV DİZİNİ

Önemli Bir Dinî Karakter Tarafından Kahraman Müjdelendir (Müjdeleme)

Müjdeleme, kahramanın kendisinden önceki dönemlerde yaşamış veya aynı dönemde yaşayan tanınmış bir dinî karakter tarafından onurlandırılması şeklinde ifade edilebilir. Bu karakter peygamber, ünlü bir veli veya bir tarikat şeyhi olabilir. Kanaatimizce bu işlev, kahramanı olay örgüsü için harekete geçiren ilahi bir dokunuş niteliğindedir. Müjdeleme durumu farklı şekillerde gerçekleşebilir. Örneğin; el verme, hırka giydirme gibi sufi ritüelleri, peygamberi rüyada görme veya dinî bir karakterin bir muhabbet esnasında yanındakilere söz konusu kahramanı övmesi şeklinde olabilir.

Müjdeleme işlevinin örneklerini özellikle destanlarda ve dinî anlatılarda görmek mümkündür. Ocak, “Peygamber tarafından irşad edilme” motifini Türk destanları ve menakıbnamelerde ortak olan motiflerden biri olarak gösterir.¹⁸² *Battal Gazi Destanı*’nın ilk bölümlerinde, kahramanın gelecekte Rum diyarına gelişinin müjdesi Hz. Muhammed döneminde verilir.¹⁸³ Peygamber tarafından müjdelendirme örneği *Danişmend Gazi Destanı*’nda da vardır.¹⁸⁴ Müjdeleme örneklerine kutsal kitaplarda veya peygamberlerin hayatlarını içeren anlatılarda da çokça rastlamak mümkündür. “Gaybı bilme ve gelecekte haber verme” kutsal kitaplardan menakıbnamelere geçmiş motiflerdendir.¹⁸⁵ Verdiğimiz örneklerden anlaşılacağı gibi bu motif müjdeleme işlevini desteklemek için menakıbnamelerde kullanılmıştır.

“Müjdeleme”, menakıbnamelerde veliyi “meşrulaştırma” amacına yönelik bir işlevdir. Müjdeleme yoluyla kahramanın velâyeti ulu bir şahıs tarafından desteklenmiş, kabul görmüş olur. Bu işlev genelde menakıbnamelerin ilk kısımlarında yer alır; böylece okuyucunun gözünde velinin üstünlüğünün kabulü sağlanır.

¹⁸² Ocak, *a.g.e.*, s. 81-82.

¹⁸³ Demir-Erdem, *a.g.e.*, s. 66-68.

¹⁸⁴ Turan, *a.g.e.*, s. 156.

¹⁸⁵ Ocak, *a.g.e.*, s.75.

“Müjdeleme” işlevi *Abdal Musa Velayetnamesi*’nin daha ilk satırlarında verilmektedir: “*Ol esrar sözlü ve kelecisi tuzlu ve latif gözlü ve güler yüzlü Sultan Hacı Bektaş El-Horasani bir gün hayatında oturur iken mübarek nefesünden nutka gelüb eyitdi: “Ya Erenler, Genceli’de genç ay gibi dogam, adum Abdal Musa çağırduram.” didi. “Beni isteyen anda gelsün bulsun.” didiydi.*”¹⁸⁶ Sonrasında Abdal Musa’nın Hacı Bektaş’ın huzuruna gelmesiyle menakıbname devam eder.¹⁸⁷ Böylece anlatının hemen başında kahramana meşruiyet kazandırılır.

Kaygusuz Abdal’ın müjdelenmesinde rol oynayan dinî karakter ise Abdal Musa idi. Henüz “Kaygusuz” unvanını almadan ve Abdal Musa’ya kapılanmadan önce Gaybi Bey av sırasında bir geyik vurur.¹⁸⁸ Bu geyik, aslında Abdal Musa’nın geyik donuna girmiş hâlidir. “Don değiştirme” motifi özellikle Bektaşî menakıbnamelerinde sık rastlanan keramet motiflerindedir. Bu durumdan bihaber olan Gaybi Bey geyiği Abdal Musa’nın tekkesine kadar takip eder.¹⁸⁹ Burada Abdal Musa’yla tanışır ve ona kapılanır. Abdal Musa da onu kabul eder ve Gaybi Bey tarikat usullerine göre tıraş edilir, hırka giydirilir ve “kendisine pend ü nasihat ile” kisvet giydirilir.¹⁹⁰ Yine “Kaygusuz” unvanının kendisine Abdal Musa tarafından verilmesi “müjdeleme” işlevine örnek olarak gösterilebilir.¹⁹¹

Seyyid Ali Sultan Velayetnamesi’nde de kahramanı harekete geçiren işlev “müjdeleme”dir. Müjdeleme bu kez “rüya motifi” ile ortaya çıkmıştır. Velayetname’nin başlangıcında Rum ilini fethetmek isteyen Yıldırım Han ve Horasan erenlerinden Seyyid Ali Sultan ile maiyetindeki dervişler rüyalarında peygamberi görürler.¹⁹² Peygamber Yıldırım Han’a rüyasında, Horasan’dan gelecek erenleri haber verirken; erenlerin de rüyalarına girerek Rum iline göçmelerini ister.¹⁹³ Böylece kahramanı harekete geçiren ilahi dokunuş gerçekleşir.

Yine *Makâlât-ı Seyyid Harun* örneğinde müjdeleme, “bilinen bir dinî karakterin önceden kahramanı bildirmesi” şeklinde gerçekleşir. Menakıbnameye göre Seyyid Harun’un Horasan’dan gelişi önceden Mevlana ve Hoca Fakih tarafından bildirilmişti.¹⁹⁴

¹⁸⁶ Güzel, *Abdal Musa...*, s. 140.

¹⁸⁷ Güzel, *Abdal Musa...*, s. 140.

¹⁸⁸ Güzel, *Kaygusuz Abdal...*, s. 90.

¹⁸⁹ Güzel, *Kaygusuz Abdal...*, s. 91.

¹⁹⁰ Güzel, *Kaygusuz Abdal...*, s. 93.

¹⁹¹ Güzel, *Kaygusuz Abdal...*, s. 100.

¹⁹² Yıldırım, *a.g.e.*, s. 161-162.

¹⁹³ Yıldırım, *a.g.e.*, s. 162.

¹⁹⁴ Abdülkerim bin Şeyh Musa, *a.g.e.*, s. 29.

Menâkıbu'l-Ârifîn'de, üç yüz müftünün rüyasına peygamberin girip Baha Veled'i Horasan ülkesinde "Sultanü'l-Ulema" olarak tanıtması anlatılır.¹⁹⁵ Mevlana, başka bir veli olan babası tarafından müjdelendir ve övülür.¹⁹⁶ Şemseddin-i Tebrizî ise Mevlana tarafından müjdelendirilmiş ve övülmüştür.¹⁹⁷ Burhaneddin Muhakkık-ı Tirmizî de Mevlana tarafından müjdelenenlerdendir. Burhaneddin Muhakkık-ı Tirmizî "Seyyid-i Sırdan" olarak anılır. Seyyid'in mektubu Mevlana'ya ulaşınca onun hakkında şunları söyler: "*Devlet ağacının gülünün senin gibi bir gül yetiştirebilmesi için binlerce yılın geçmesi gerekir. Her karan devrinde ve her çağda savaş gününde senin gibi bir insan bulunamaz ve senin gibisi dünyaya gelmez.*"¹⁹⁸ Şeyh Selahaddin ise Burhaneddin Muhakkık-ı Tirmizî'nin müridi olmuş ve menakıbnamede onun hakkındaki bölümün başlangıcında hem Burhaneddin Muhakkık-ı Tirmizî tarafından müjdelendirilmiş, hem de Mevlana'nın onun hakkındaki sözleri ile övülmüştür.¹⁹⁹

Görüldüğü gibi "Müjdeleme" işlevi sufi ritüelleri veya "tanınmış bir veli tarafından övülme, onurlandırılma" şeklinde ya da "rüya" motifi gibi keramet motifleri aracılığıyla gerçekleşebilir. "Rüya" motifi Magdalena Sodzawiczny tarafından Türk masallarında olayların başlaması için gerekli zemini oluşturan bir unsur olarak değerlendirilmiştir.²⁰⁰ Öyle görünüyor ki motifin bu işlevi menakıbnamelerde de kullanılmıştı.

Kahramana Ulvî Bir Görev Verilir (Görevlendirme)

"Görevlendirme" işlevi menakıbnamelerde verilmek istenen asıl mesajın veya düşüncenin anlaşılabilmesi için dikkat edilmesi gereken en önemli işlevdir. Menakıbname anlatılarında kahramana (veliye) yüklenen ana misyon anlatının şekillenmesinde önemli rol oynar. Bu misyon her zaman kutsal bir amaca hizmet eder ve menakıbnamenin hizmet ettiği sufi düşünceye göre farklı şekillerde tezahür edebilir. Öncelikle bakmamız gereken görevin verilme şeklidir veya "görevlendirme" usulüdür. Görevlendirme "rüya" motifi veya "kudretten gelen avaz" yoluyla gerçekleşebilir; ya da kahraman, bizzat şeyhi veya hocası

¹⁹⁵ Eflaki, *a.g.e.*, s. 69.

¹⁹⁶ Eflaki, *a.g.e.*, s. 117.

¹⁹⁷ Eflaki, *a.g.e.*, s. 469.

¹⁹⁸ Eflaki, *a.g.e.*, s. 104.

¹⁹⁹ Eflaki, *a.g.e.*, s. 531-532.

²⁰⁰ Sodzawiczny, *a.g.m.*, s. 17.

tarafından görevlendirilebilir. Verilen görevle bir yerde kahramanın toplum içerisindeki rolünün pekiştirilmesi yanında, menakıbname yazarı açısından onun tarihteki misyonu açıklanır. Bu açıdan bakıldığında menakıbnameler, düşünce tarihi kaynakları olarak daha kullanışlı olabilirler. İncelediğimiz menakıbnamelerde üç farklı misyonun özellikle seçildiğini görüyoruz: Gaza, irşad ve şenlendirme (şehir kurma). Bu üç misyonu ayrıca inceleyeceğiz. “Zalime karşı savaş” misyonu Bektaşî menakıbnamelerinde seçilen ana misyon olma özelliğini taşıırken, “irşad” misyonunun Mevlevî menakıbnamelerinde ana misyon olarak kendini gösterdiğini belirtmiştik. Bektaşî menakıbnamelerindeki “zalime karşı savaş” misyonu genelde “gaza” misyonu ile iç içedir. “Şenlendirme” ise Seyyid Harun örneğinde “şehir kurmak” olarak ana misyon olma özelliğini taşır. Osmanlı’nın ilk dönemlerinde mutasavvıfların gaza faaliyetlerine katılması ve tasavvuf erbabının Balkanlar’daki ve Anadolu’daki Müslümanlaşmadaki etkileri bilinmektedir. Ayrıca sufilerce kurulan tekkeler bölgenin yerleşime açılması, yani şenlenmesi konusunda etkili olmuştur. “Görevlendirme” işlevinin içerisinde kahramana yüklenen misyonu anlamak, dönemin tasavvufî düşünce yapısını kavramamıza yardımcı olacaktır. Burada görevlendirme işlevinin menakıbnamelerdeki dağılımına bakmak yararlı olacaktır.

Seyyid Ali Sultan Velayetnamesi, “gaza” misyonunun en belirgin olduğu Bektaşî menakıbnamelerindedir. Burada görevlendirme işlevi hem “rüya” motifi hem de “şeyh tarafından görevlendirilme” şeklinde gerçekleşmiştir. Seyyid Ali Sultan ve beraberindeki kırk kişi peygamberî rüyalarında görmüşler ve Hacı Bektaş’ın yanına gelmişlerdir. Görevleri Rum ilinin fethini sağlamaktır.²⁰¹ Hacı Bektaş Seyyid Ali Sultan’ı bu gruba lider olarak tayin etmiş ve diğerlerini de farklı rübelere tayin ederek görevlendirmişti.²⁰² *Kaygusuz Abdal Menakıbnamesi*’nde de görevlendirme usulü “şeyh tarafından görevlendirilme” şeklinde belirir. Kaygusuz’un şeyhi olan Abdal Musa hacca gitmesi için Kaygusuz’a bir icazet verir ve onun hac yolculuğuna çıkmasını sağlar.²⁰³

Makâlât-ı Seyyid Harun’da ise diğer menakıbnamelerden çok farklı bir misyon vardır. Görevlendirme şekli “kudretten gelen avaz” şeklinde gerçekleşir. Gelen ses ondan Karaman vilayetinde Küpe Dağı’nın yanına bir şehir inşa etmesini ister.²⁰⁴

²⁰¹ Yıldırım, *a.g.e.*, s. 161.

²⁰² Yıldırım, *a.g.e.*, s. 163.

²⁰³ Güzel, *Kaygusuz Abdal...*, s. 100.

²⁰⁴ Abdülkerim bin Şeyh Musa, *a.g.e.*, s. 23.

Baha Veled'e verilen görev ise Rum ilinde Konya şehrine gitmesi ve burayı irşad etmesidir. Şam halkı Baha Veled'in Şam'da kalmasını istediğinde onlara cevaben “*Tanrı yurdumuzun Rum ülkesinde olmasını buyuruyor...Bizim toprağımız Konya başkentindedir.*” der.²⁰⁵ Burhaneddin Muhakkık-ı Tirmizî ise Tirmiz şehrinin ulu kişilerine “*Benim şeyhimin oğlu Celâleddin Muhammed'im yalnız kalmıştır ve beni beklemektedir. Rum diyarına gitmek, yüzümü onun ayakları toprağına sürmek, onun hizmetinde kalmak ve şeyhimin bana bıraktığı bu emaneti ona teslim etmek bizzat bana farz olmuştur.*” diyerek ona verilen kutsî vazifeyi dile getirmiştir.²⁰⁶ Şemseddin-i Tebrizî'ye verilen görev de benzer şekilde Rum iline göçmesi ve Mevlana Celâleddin'i bulmasıdır. Bu durum kendisine “rüya” motifi ile aksettirilir.²⁰⁷ Menakıbnameye göre Şems seyr ve sülûku tamamladıktan sonra “*daha olgun, daha üstün ve olgunların noksanını tamamlayacak bir mürşit bulmak amacıyla*” Rum iline doğru yola çıkar.²⁰⁸

Eski Türk anlatıları veya dinî anlatılar gibi menakıbnameleri etkileyen kaynaklara baktığımızda her zaman bir ana misyon olduğu göze çarpar. Ancak her zaman bu durum belirgin olmayabilir. Bazı durumlarda ana misyon veya “görevlendirme” işlevi anlatı içerisinde gizlenmiş olabilir. İslamiyet'e geçişle beraber Türk anlatılarında genelde ana misyon gaza olmuştur. Battal Gazi ve Danişmend Gazi'ye yüklenen ana misyon Rum ilinin fethidir. Dinî anlatılarda ise ana misyon “irşad” olarak karşımıza çıkar. Bir bölgenin veya insan topluluğunun irşad edilmesi dinî anlatılarda kahramana yüklenen asıl misyon olarak kendini gösterir. Eski Türk anlatılarındaki gaza misyonunun özellikle Bektaşî menakıbnamelerinde etkili olduğu görülürken, irşad misyonu Mevlevî menakıbnamelerinde daha fazla öne çıkmıştır. “Gaza” ve “irşad” misyonlarına ayrıca değineceğiz. Masallarda “hayâli-gerçek” birtakım olayların insanları terbiye etmek amacı vardır. Ayrıca genel olarak bakıldığında efsane, mit, masal, menakıbnameler gibi anlatılarda insanları yönlendirici bir üslup ve anlatı dizininden bahsedilebilir. Bu açıdan bakıldığında anlatılardaki ana misyon, aslında okuyucuya verilmek istenen ana mesajdır. Yani bu tür anlatılarda “görevlendirme” işlevi ile bakmamız gereken, verilmek istenen asıl mesajın ne olduğudur.

“Görevlendirme” işlevinin menakıbnamelerdeki amacı velilere yüklenen “ilahi görev” kavramının desteklenmesidir. Bu “ilahi görev” velileri bir nevi peygamberlerin misyonunu devam ettiren şahıslar gibi gösterir. Diğer bir ifadeyle “görevlendirme” işlevinin,

²⁰⁵ Eflaki, *a.g.e.*, s. 77-78.

²⁰⁶ Eflaki, *a.g.e.*, s. 103.

²⁰⁷ Eflaki, *a.g.e.*, s. 125.

²⁰⁸ Eflaki, *a.g.e.*, s. 469.

menakıbnamelerde bu inancı destekleme amacına hizmet ettiği söylenebilir. Aslında bu açıdan “meşrulaştırma” amacına da hizmet etmektedir.

“Görevlendirme” işlevi genelde menakıbnamelerin ilk kısımlarında yer alır ve “müjdeleme” işlevinden sonra gelir. Bu işlevi tamamlayan işlev ise daha sonra inceleyeceğimiz “başarı” işlevidir. “Görevlendirme” işleviyle dikkatimizi çeken bir diğer önemli husus “yolculuk” tur. Kahraman verilen görevi yerine getirmek amacıyla yola çıkar. Bektaşî ve Mevlevî menakıbnamelerinde ortak olarak genelde kahramana yoldaşlık eden kırk kişi vardır. Kahramana “kırk” kişinin yoldaşlık etmesi eski Türk anlatılarında çokça görülür.²⁰⁹ “Yolculuk” kavramına birçok anlatı türünde rastlamak mümkündür. Ayrıca “yolculuk” kavramı sufiler arasında “insan-ı kâmil” olma yolunda önemli bir araçtır. Bu sebeple yolculuk temasının menakıbnamelerde işlenmesi, sufiler arasındaki yolculuk ritüelinin anlatıya aksettirilmesi olarak da yorumlanabilir. Kaygusuz Abdal hac için kırk neferle yola çıkar.²¹⁰ Seyyid Harun, Horasan’dan kırk kişi ile yola çıkar.²¹¹ Baha Veled, Seyyid Ali Sultan, Burhaneddin Muhakkık-ı Tirmizî, Şemseddin-i Tebrizî gibi örneklerde de benzer durum söz konusudur.

İncelediğimiz menakıbnamelerdeki kahramana yüklenen ana görevler “gaza faaliyetlerinde bulunma”, “halkı irşad etme” ve “şehir kurmak” olarak karşımıza çıkmıştır. “Gaza” ve “gazilik” Bektaşî menakıbnamelerinde, “irşad” Mevlevî menakıbnamelerinde, “şehir kurmak” ise Seyyid Harun örneğinde görülmüştür. “Gazilik” İslamiyet ile Türk destanlarına giren bir unsurdur; “irşad” ise özellikle dinî anlatılarda öne çıkmıştır. Bu durumun sebebi Bektaşîliğin bu dönemde kırsalda yaygın olması dolayısıyla sözlü kültürle iç içe olması, Mevlevîliğin ise medrese kültürüyle beslendiğinden dinî anlatılara daha yatkın olması olabilir. Seyyid Harun ise diğerlerinden farklı olarak şehir kurmakla görevlendirilmiştir. Kahramana verilen görev, tarikatların düşünce yapısını anlamak için önemli bir veridir. Bektaşî menakıbnamelerinde “gaza” misyonunun öne çıkması, Bektaşî düşüncesindeki ideal insana (veli, şeyh, imam vb.) yüklenen ana misyonun (dönemin şartlarında) “gaza faaliyetlerinde bulunması” veya “zalimlere karşı savaşma” olarak belirir. Mevlevî menakıbnamelerindeki “irşad” misyonu ise Mevlevîlikte vurgulanan veya ideal insandan beklenenin “halkı doğru yola iletmesi”dir. Tabii bu durum farklı yorumlara da açıktır. Kahramanlara (velilere) yüklenen bu misyonlar dönemin şartlarında toplumun ihtiyaç duyduğu unsurları da ifade edebilir. Burada

²⁰⁹ Sakaoğlu-Duymaz, *a.g.e.*, s. 61.

²¹⁰ Güzel, *Kaygusuz Abdal...*, s. 102-103.

²¹¹ Abdülkerim bin Şeyh Musa, *a.g.e.*, s. 24-25.

incelenenler dışında kalan menakıbnamelerde yapılacak benzer çalışmalar başka misyonların göz önüne gelmesini sağlayacaktır. Bu yapıldığında ise menakıbnamelerin özellikle düşünce tarihi için kullanımında yeni imkânlar elde edilebilecektir.

Kahramanın Velayeti İmtihan Edilir (İmtihan Edilme)

Menakıbnamelerde anlatının bir bölümünde veliler bir şekilde imtihana tâbi tutulurlar ve velayetlerini ispatlamaları beklenir. Velilerin olağanüstü güçlerle donanmaları, diğer insanlara göre daha zeki ve dindar olmaları beklenir. Keramet sahibi olmaları en belirgin özelliklerinden biridir. Bu sebeple menakıbnamelerde de velilerden keramet göstermeleri ve olağanüstü özelliklere sahip olduklarını göstermeleri beklenir. Bu sınanma olayı farklı şekillerde gerçekleşebilir. Menakıbnamelerin belli tarikatların zihni yapısını ve görüşlerini yansıttığı vakıdır. Bize göre sınanmanın şekli menakıbname arkasındaki sufi düşüncenin tahlili için önemli bir veri olabilir. Bunu incelediğimiz “imtihan edilme” örneklerinde görebiliriz. Sınama işlemini gerçekleştirenler ise bey, hükümdar gibi siyasi liderler, başka veliler veya halk olabilir.

“İmtihan edilme” işlevinin izlerini farklı kaynaklarda görmek mümkün olsa da, dinî anlatılarda daha belirgindir. Peygamberler genelde peygamberliklerini ispatlamak için insanlara “mucize” gösterirler. “Doğa olaylarına müdahale etme, iyileştirme, yerden su çıkarma” mucize örnekleridir.

Bu işlevin amacı öncelikle velayetin “ispatlanması”dır. Tasavvuf çevrelerinde “peygamberlerin varisleri” olarak görülen velilerden bu özelliklerini ispatlamaları beklenir. Bunun için de zekâlarını, bilgi birikimlerini ve kerametlerini göstermeleri gerekmektedir. “İmtihan edilme” işlevinin menakıbnamelerdeki yeri bu şekilde açıklanabilir. “İmtihan edilme” işlevinin tamamlayıcısı ise “imtihanı geçme” işlevidir.

Abdal Musa Velayetnamesi'nde Abdal Musa hem gayrimüslim bir topluluk hem de bölgede etkin bir bey olan Teke beyi tarafından sınanır. Abdal Musa'nın tekkesini kurmasının ardından gayrimüslim bir topluluk, onun “*hakk veli*” olup olmadığını anlamak için onu

sınır.²¹² Teke beyi ise onun için büyük bir ateş yaktırır, eğer ateşte yanmaz ise ona inanacağını bildirir.²¹³

Kaygusuz Abdal hac yolculuğu sırasında Mısır'a uğrar ve burada Mısır hükümdarı tarafından sınanır. Mısır hükümdarı Kaygusuz hakkında bilgi aldığıında “*Ol kişi ziyade âkil vü ârifdür yahud gayetle nâ-dân vü cahildür. Ânu imtihan itmek gerekdür.*” diyerek onu sınamaya karar verir.²¹⁴ Kaygusuz'un bu imtihandan geçmesi için akıllı ve ârif biri olması beklenmektedir.

Seyyid Ali Sultan Velayetnamesi'nde, Seyyid Rüstem Gazi su olmayan bir yere değirmen inşa ederken insanlar buna hayret ederler ve mevzuyu alaya alırlar.²¹⁵ Burada açıkça “imtihan edilme” eylemini doğrulayan bir ifade olmasa da, bu olay metindeki “imtihan edilme” işlevinin misyonunu yerine getirmektedir. Çünkü olayın devamında kahraman keramet göstererek insanların sorgulayıcı tavrına cevap vermiştir. Buna “imtihanı geçme” işlevinde bahsedeceğiz.

Seyyid Harun, Konya'ya geldiğinde Konya halkı tarafından sınanır. Konya halkına daha önce “*Acem'den bir evliya*” gelip Harun adında bir veli geleceğini haber vermiş, söz konusu velinin sağ elinde ak bir ben olacağını bildirmişti. Bu sebeple Konya halkı da Seyyid Harun'un o veli olup olmadığını anlamak için onu sınar.²¹⁶

Menâkıbu'l-Ârifîn'de Mevlana, Şemseddin-i Tebrizî, Şeyh Sadreddin, Seyyid Şerefeddin gibi kişiler tarafından sınanır. Sınamada Mevlana'nın keramet göstermesi beklenmez. Ancak ulu bir ârif olduğunu ispatlaması için sorulan sorulara doğru cevap vermesi gereklidir.²¹⁷ Sorulardan bazıları şöyledir: “*Muhammed hazretleri mi yoksa Bayezid (Bistamî) mi büyüktü?*”, “*Sizin âdetinizde başköşe neredir?*”, “*O hâlde yâr nerededir?*”. Şeyh Selahaddin, belli bir topluluk önünde Mevlana tarafından sınanır. Sultan İzzeddin Keykavus bir yılını yakalayıp bir hokkanın içine koyar ve hokka Mevlana'nın meclisine getirilir.²¹⁸ Mevlana Şeyh Selahaddin'den hokkanın sırrını açıklamasını ister.²¹⁹

Görüldüğü gibi, Bektaşî ve Mevlevî menakıbnameleri arasında sınanma şekli açısından gözle görülür bir fark vardır. Bektaşî menakıbnamelerinde “imtihan edilme” işlevinde, veliden

²¹² Güzel, *Abdal Musa...*, s. 141.

²¹³ Güzel, *Abdal Musa...*, s. 142.

²¹⁴ Güzel, *Kaygusuz Abdal...*, s. 107.

²¹⁵ Yıldırım, *a.g.e.*, s. 182.

²¹⁶ Abdülkerim bin Şeyh Musa, *a.g.e.*, s. 31.

²¹⁷ Eflaki, *a.g.e.*, s. 126, 147.

²¹⁸ Eflaki, *a.g.e.*, s. 533-534.

²¹⁹ Eflaki, *a.g.e.*, s. 533-534.

olağanüstü eylemler; Mevlevî menakıbnamelerinde ise veliden zekâsını ve bilgisini kullanarak imtihanı geçmesi beklenir. Bu, “veli” figürüne yüklenen rolün inançlar arasındaki farkını gösteren dikkate değer bir durumdur. Bektaşî inancında “veli” figürünün oluşumundaki *hulûl* kavramının etkisi, daha panteist bir veli anlayışını doğurmuştur. Kanaatimizce bu durum “imtihan edilme” işlevinde menakıbnameler arasındaki söz konusu farklılığın sebebidir. Bektaşî menakıbnamelerinde veliden zekâsı yanı sıra keramet göstermesi de beklenmiştir. Yani Bektaşî inancındaki “veli” figürünün panteist özellikleri menakıbnamelere de aksettirilmiştir. Bu sebeple Bektaşî menakıbnamelerinde velinin imtihanı geçmesi için keramet göstermesi beklenir. Son olarak, “imtihan edilme” işleviyle ilgili menakıbnamelerde zikredilmesi gereken ortak bir durum vardır ki o da imtihanın hep bir topluluk içinde gerçekleşmesidir. Aslında bununla amaçlanan daha fazla insanı olaya şahit göstererek okuyucu gözünde velayetin ispatlanması olmalıdır.

Kahraman İmtihanı Geçer (İmtihanı Geçme)

“İmtihanı geçme” işlevi “imtihan edilme” işlevinin tamamlayıcısı olarak karşımıza çıkar. Bu kahramanın velayet niteliklerinin bir nevi ispatlandığı işlevdir. İşlev metinde “imtihan edilme” işlevinden hemen sonra gelir. “İmtihan edilme” ve “imtihanı geçme” ayrı birer eylem olma özelliği taşıdıklarından iki ayrı işlev olarak incelendi. Aslında bu da “ispatlama” amacına yöneliktir. “İmtihanı geçme” işlevinin örneklerini incelerken, velilerin gösterdiği kerametleri de örneklerle beraber ele alacağız.

Abdal Musa'nın hem gayrimüslim bir topluluk hem de Teke beyi tarafından sınanmasından “imtihan edilme” işlevinde bahsetmiştik. Bu imtihanlara karşı Abdal Musa “akıldan geçenleri bilme” ve “ateşte yanmama” kerametlerini göstererek başarılı olur. Gayrimüslim topluluğun onu imtihan edeceği kendisine malum olur ve bu sayede onların niyetlerini öğrenir.²²⁰ Teke beyinin yaktığı ateşte yanmaz ve bu sayede ikinci imtihanı da geçer.²²¹ “Ateşte yanmama” motifi Kur'an-ı Kerim ve hadisler ile heterodoks menakıbnameler arasında ortak görülen keramet motiflerindedir.²²² “Akıldan geçenleri bilme” motifi Kur'an-ı Kerim ve hadislerdeki

²²⁰ Güzel, *Abdal Musa...*, s. 141.

²²¹ Güzel, *Abdal Musa...*, s. 143.

²²² Ocak, *Kültür Tarihi...* s. 75.

“gaybı bilme” ve “gelecekte haber verme” motifleriyle benzerlik gösterse de kaynağı hakkında daha fazla araştırma yapılması gerekiyor.

Kaygusuz Abdal ve yanındakilerinin zekâsı ve bilgisi Mısır hükümdarınca sorgulanır. Hükümdar onlar için hazırlattığı sofraya haddinden fazla uzun kaşıklar koydurarak birinin bu kaşıklarla yemek yemesini imkânsız hâle getirir.²²³ Ziyafetteki diğer misafirler yemek yiyemezken, Kaygusuz ve yoldaşları karşı karşıya oturup birbirlerine yemek yedirirler. Böylece menakıbnameye göre, arif insanlar olduklarını ispatlamış olurlar. Ayrıca Kaygusuz hükümdarın görmeyen gözünü keramet göstererek açar ve velayetini de ispatlamış olur.²²⁴ Bu durum Yakup ve Yusuf peygamberlerin hikâyelerine oldukça benzerdir. Ayrıca *Yusuf ile Züleyha* hikâyesinde de aynı motif işlenmiştir.

Seyyid Ali Sultan Velayetnamesi'nde geçen Seyyid Rüstem Gazi ve değirmen kurma olayından “imtihan edilme” bölümünde bahsetmiştik. Burada kahramanın imtihanı nasıl geçtiğini, yani söz konusu değirmeni döndürecek suyu nasıl bulduğunu belirteceğiz. Seyyid Rüstem Gazi keramet gösterip yerden su çıkarır ve böylece velayetini topluluk önünde ispatlar.²²⁵ Ocak'a göre, “yerden su çıkarma” motifi Kitab-ı Mukaddes ve menakıbnamelerde ortak görülen keramet motiflerindedir.²²⁶ Bu motif başka dinî anlatılarda da vardır. Örneğin Hz. İbrahim'in eşi Hacer'in zemzem suyunu bulmasında görülebilir. Ayrıca bu motif Tevrat ve Kur'an-ı Kerim'de bulunan ortak mucize örnekleri arasındadır.²²⁷

Seyyid Harun'daki sınağa şekli diğerlerinden farklıdır. Burada Konya halkına kahramanın geleceği önceden haber verilmiş ve onu nasıl tanıyacaklarına dair işaretin ne olduğu da kendilerine bildirilmişti.²²⁸ Harun'un sağ elindeki ak beni gördüklerinde onun velayetine inanırlar.²²⁹ Burada “gaybı bilme” ve “gelecekte haber verme” motifleri bulunmasına karşın kahraman imtihanı geçmek için herhangi bir keramet göstermemiştir. Zaten imtihanı keramet ile geçmenin, genelde Bektaşî menakıbnamelerinde görüldüğünü belirtmiştik.

Mevlana, onu sınamak için sorulan sorulara ulu bir mutasavvıfa uygun şekilde cevaplar vererek başarılı olur.²³⁰ *Menâkıbu'l-Ârifîn*'de Mevlana, Şeyh Selahaddin'den ona getirilen

²²³ Güzel, *Kaygusuz Abdal...*, s. 107-108.

²²⁴ Güzel, *Kaygusuz Abdal...*, s. 110.

²²⁵ Yıldırım, *a.g.e.*, s. 182.

²²⁶ Ocak, *Kültür Tarihi...* s. 78.

²²⁷ Ocak, *Kültür Tarihi...* s. 79.

²²⁸ Abdülkerim bin Şeyh Musa, *a.g.e.*, s. 30-31.

²²⁹ Abdülkerim bin Şeyh Musa, *a.g.e.*, s. 32.

²³⁰ Eflaki, *a.g.e.*, s. 126, 147.

hokkanın sırrını açıklamasını ister.²³¹ Şeyh Selahaddin “*Ey İslam sultanı! Bu biçare hayvanı niçin bu hokkaya hapsettin?... Tanrı erlerini sınamak, insanlıktan uzaktır. Hele senin ziyaretiyle şereflendiğin bu Tanrı eri, bu gök hokkalarının bütün sırlarını, yer âleminin bütün zerrelere ve yaratılışın bütün gizliliklerini tam anlamıyla bilir...*” cevabını verir.²³² Burada kahramanın, hokkanın içindeki yılanı bilmesi keramet olarak görülebilse de asıl vurgulanan diğer Mevlevi örneklerinde olduğu gibi velinin zekâsı ve bilgisidir. Bu, menakıbnamedeki anlatı akışına tezahür eden “vahdet-i vücud” anlayışının bir tecellisi olarak değerlendirilebilir.²³³

İbn’ül Arabî’nin fikirleri etrafında şekillenen vahdet-i vücud anlayışının izlerini Anadolu’daki sufi hareketlerde görmek mümkündür.²³⁴ Nitekim İsmail Hakkı Bursevî’ye göre, İbnü’l Arabî’nin yolu bütün tarikatlara ihtiva etmiştir.²³⁵ Varlığın birliği, bunun da Tanrı’nın varlığından ibaret olduğu şeklinde ifade edilen “vahdet-i vücud”, 13. yüzyılda İbnü’l Arabî tarafından sistemleştirilmiştir.²³⁶ İbn’ül Arabî’nin düşünceleri ve “varlığın birliği” anlayışı, Moğol saldırıları sonrasında sufiler arasındaki en kapsamlı izahata sahip fikir yapısı olmuştur.²³⁷ Jonathan Berkey’e göre, “varlığın birliği” anlayışı ve İbnü’l Arabî’nin

²³¹ Eflaki, *a.g.e.*, s. 534.

²³² Eflaki, *a.g.e.*, s. 534.

²³³ Vahdet-i vücud anlayışında yaratılış, Tanrı’nın kendi güzellik ve kemallerini seyretme aşkının veya bilinme ve tezahür etme eğiliminin bir sonucu olarak gerçekleşmiştir. Tanrı ile âlemi “tevhid” inancı etrafında aynileştiren bu anlayış, Anadolu’da hızla yayılmış; Anadolu sufiliğini derinden etkilemiştir. Bu anlayışa göre, ilahi özellikler bütün yaratılanlarda açık bir şekilde mevcuttur. İnsanın içinde mevcut olan ilahi sonsuzluğu arayanlar, hakikate giden yolları keşfetmelidirler. İbnü’l Arabî, hakikati sorgulamada başarılı olan velileri “peygamberlerin varisleri” veya “Allah dostları” olarak adlandırır. Onlar arasında ilahi hakikate yakınlıklarına göre, yani takva derecelerine göre bir hiyerarşi olduğuna inanılır. Bir nevi mükemmel insanı tanımlayan bu anlayış zamanla *kutub*, *kutbü’l-aktâp*, *kutb-i zamân* gibi kavramların ortaya çıkmasını ve şekillenmesini sağlamıştır. Ayrıca, bahsi geçen hiyerarşik yapı, sufiler arasındaki rekabet ve çatışma ortamının oluşmasında önemli rol oynamıştır. Bu çalışma açısından bakıldığında, *vahdet-i vücud* anlayışının Bektaşî ve Mevlevî tarikatlarının üzerindeki etkisi önemlidir.

²³⁴ Rüya Kılıç, “Osmanlı Sûfliğinde İbnü’l-Arabî Etkisi: XVII. Yüzyıldan Üç Sûfi”, *Kış*, Sayı/40, 2007, s. 99-100.

²³⁵ Michel Chodkiewicz, *Sahilsiz Bir Umman*, Ankara, 2003, s. 37.

²³⁶ Resul Ay, “Bizans’tan Osmanlıya Anadolu’da Heterodoks İnanışlar: ‘Öteki’ Dindarlığın Ortak Doğası Üzerine(650-1600)”, *OTAM*, 2012, s. 20.

²³⁷ Tijana Krstic, “Muslims Through Narratives”, *Contested Conversions to Islam: Narratives of Religious Change in the Early Modern Ottoman Empire*, California, 2011, s.40.

düşünceleri Celâleddin Rumî'nin şiirlerinde açıkça görülebilir.²³⁸ Ayrıca bu düşünceler, Mevleviliğin kendine has ritüellerini anlamlandırma da kullanılmıştır.²³⁹

İbnü'l Arabî öğretisinin Bektaşiler üzerindeki etkisi, panteist görüşlerin etrafında belirginleşmiştir. Vahdet-i vücud öğretisindeki “Tanrı'nın ve evrenin birliği”, Bektaşî dervişler arasında “Tanrı'nın insana hulûlü” şekline bürünebiliyordu.²⁴⁰ Öyle görünüyor ki, hulûl ve vahdet-i vücud anlayışlarının sentezi sonucu Bektaşî çevrelerde farklı bir tipte “veli” figürü oluşmuştur. Bu durumun menakıbnamelerdeki “veli” karakterine olan tezahürüne dikkat etmemiz gerekir. Sufiler arasında “Şeyh-i Ekber” olarak adlandırılan İbnü'l Arabî'nin mutasavvıflar ve sufi eserleri üzerindeki etkisi dikkatle incelenmelidir. Özellikle menakıbnamelerde mevcut “veli” figürünün şekillenmesindeki rolü önemlidir. Şeyh-i Ekber, Tanrı'nın ilahi misyonunun insanda tecellisine kendisini de örnek vermiştir. Yaptığı seyahatleri bu misyonun içerisinde görmüş; dahası Tanrı'dan öğrendiklerini insanlara aktarması hususunda ilahi bir görevi olduğunu ifade etmiştir.²⁴¹

İbnü'l Arabî'nin “vahdet-i vücud” anlayışına göre, hakikati sorgulamada başarılı olan veliler Tanrı'nın ilahi misyonunun insanda tecelli eden örneklerine mazhar olabilir.²⁴² Zira kendisini de Tanrı'dan öğrendiklerini insanlara aktaran bir vasıta olarak görmektedir.²⁴³ Şeyh Selahaddin'in imtihanı geçmek için verdiği cevapta da benzer bir anlayışı görmek mümkündür. Mevlana Şems'in “*O hâlde yâr nerededir?*” sorusuna verdiği cevaba bakalım: “*Körsün, görmüyorsun!*”, “*Gözün yok ki onu göresin; yoksa başından turnağına kadar hepsi O'dur.*”²⁴⁴ Verilen bu cevaplarda da vahdet-i vücud öğretisinin Tanrı ve âlemi aynileştiren bakış açısını yansıttığı ileri sürülebilir.

“İmtihanı geçme” işlevinin sünni ve heterodoks menakıbnamelerde farklı şekillerde işlendiğine dair veriler elde edilebilir. Ayrıca Mevlevî menakıbnamelerinde, işlevin Mevlevî inancını yansıtan izlerini (vahdet-i vücud gibi) yakalamak mümkün görünmektedir. Bektaşî menakıbnamelerinde ise *hulûl* kavramının etkisiyle gelişen panteist özelliklere sahip “veli” figürü, keramet motifleriyle kendini göstermektedir. Öyle görünüyor ki “imtihanı geçme” işlevi menakıbnamelerde inanca dair izleri yakalamak için kullanışlı bir işlevdir.

²³⁸ Jonathan Berkey, “İslam”, *The New Cambridge of Islam*, Cambridge, 2010, s. 57.

²³⁹ Berkey, a.g.m., s. 57.

²⁴⁰ Resul Ay, “Ortaçağ Anadolu'sunda bilginin seyahati: Talebeler, âlimler ve dervişler”, *Tarih ve Toplum*, Sayı:3, 2006, s. 43.

²⁴¹ Ay, “Ortaçağ Anadolu'sunda...”, s. 38.

²⁴² Krstic, a.g.e, s. 40.

²⁴³ Ay, “Ortaçağ Anadolu'sunda...”, s. 38.

²⁴⁴ Eflaki, a.g.e, s. 147.

Kahraman Muhtaçlara Yardım Eder (Yardım Etme)

Kahramanın muhtaçlara yardım etmesi, menakıbnamelerde ayrı bir anlam ifade eden eylem olduğundan bu eylem de işlev dizinine dâhil edildi. Bu yardımın gerçekleşme şekli ihtiyaca, menakıbnamedeki anlatı düzenine ve menakıbnamede vurgulanan inanç yapısına göre değişebilir. Aç olanları doyurmak, ihtiyacı olanı koruma altına almak, maddi yardımda bulunmak sık görülen “yardım etme” şekillerindedir. Böylece velilerin toplum içerisindeki rollerinden biri vurgulanmış olur. İşlev bu rolün kendisidir.

Olağanüstü hâlleri konu edinen birçok anlatıda kahramana cömertlik ve yardımseverlik özellikleri atfedildiğinden bu işlevin izlerine veya kaynağına birçok anlatı türünde rastlayabiliriz. Ayrıca tasavvufta velilere yüklenen “peygamberlerin varisi olma” rolü de, işlevin menakıbnamelere aksetmesinde etkili olabilir. Zira toplumda peygamberlere yüklenen rollerden biri de muhtaçlara yardım etmeleridir.

“Yardım etme” işlevi kahramanı “yüceltme” amacına hizmet etmektedir. Söz konusu işlev anlatı içerisinde farklı menakıbnamelerde farklı konumlarda bulunabilmektedir. Örneğin *Abdal Musa Velayetnamesi*'nde son kısımlarda yer alırken, *Makâlât-ı Seyyid Harun*'da ilk kısımlarda yer almıştır.

Abdal Musa Velayetnamesi'nde, Abdal Musa'nın gemiyle gelen kırk bin aç leşkeri (askeri) keramet ile doyurması anlatılır. Burada Abdurrahman Güzel'in ifadesiyle “az yiyecekle çok kişiyi doyurma” motifi kullanılmıştır.²⁴⁵ Bu motife dinî anlatılarda rastlayabiliriz. Örneğin Hz. Muhammed Ebu Talha'nın evine kalabalık bir grupla gittiğinde, Ebu Talha evdeki yemeğin yetmeyeceğinden korkar ve endişe eder; ancak yemek bereketlenir ve misafire yeter.²⁴⁶ Ayrıca Ocak, “az yiyecekle çok kişiyi doyurma” motifini Kitab-ı Mukaddes'te ve menakıbnamelerde yer alan ortak motifler içerisinde değerlendirmiştir.²⁴⁷ *Kaygusuz Abdal Menakıbnamesi*'nde, Abdal Musa'nın etrafındakileri veba illetinden koruması da anlatılır.²⁴⁸

²⁴⁵ Güzel, *Abdal Musa...*, s. 115-116.

²⁴⁶ Güzel, *Abdal Musa...*, s. 116.

²⁴⁷ Ocak, *Kültür Tarihi...* s. 78.

²⁴⁸ Güzel, *Kaygusuz Abdal...*, s. 134.

Seyyid Ali Sultan Velayetnamesi'nde, Yıldırım Han'ın Seyyid'e verdiği hediyeleri, Seyyid'in fukaraya dağıtmasından bahsedilir.²⁴⁹ Aynı eserde Rüstem Gazi'nin bir terziyi haramilerden kurtarması da anlatılmıştır.²⁵⁰ Bu örnekler menakıbnamelerde velilerin cömertliğini ve hayırseverliğini gösteren durumlar olarak görülebilir.

Makâlât-ı Seyyid Harun'da, Seyyid Harun'un beylikten vazgeçmesinin ardından malını mülkünü dağıtması anlatılır.²⁵¹ Burada şunu da hatırlamak gerekir ki, tasavvuf yoluna girdikten sonra dünya malından vazgeçmek sufi öğretilerde desteklenen ve gerekli görülen bir durumdur.

Menâkıbu'l-Ârifîn'de anlatılan bir hikâyeye göre, çocuğunu kaybeden bir adam bitkin şekilde Mevlana'ya gelir ve yardım ister.²⁵² Mevlana da çocuğun bulunmasını sağlar.²⁵³ Bunun için "...kaybolmuş Yusuf'unu Yakup gibi bulasın!" demesi yeterli olmuştur.²⁵⁴ Şemseddin-i Tebrizî hakkında ise her gece bir ekmeğin yarısını yiyip yarısını bir fakire vermesinden bahsedilir, bir süre sonra parası tamamen bitmiştir.²⁵⁵

Kahraman Velayet Özellikleri İle İnsanların Saygınlığını Kazanır (Saygınlık Kazanma)

"Saygınlık kazanma" işlevi menakıbnamelerde ortak görülen eylemlerdendir. İşlevin rolü ise kahramanın takipçilerinin sayısının ve kahramanın itibarının artmasını sağlamaktır. Bu işlevin gerçekleşmesi kahramanın gösterdiği kerametlere ve velayet sahibi olmasına bağlanmıştır. Burada işlevin, farklı anlatılarda ortak eylem olması gerektiğini ve anlam açısından diğer eylemlerden ayırt edilmesi gerektiğini hatırlamak gerekiyor. Dolayısıyla her biri farklı bir eylem olan keramet örneklerini değil "saygınlık kazanma" mefhumu işlev olarak kabul edildi. Çünkü keramet motifleri menakıbnamelerde birbirinden farklı şekillerde meydana geldiklerinden ortak işlev olarak değerlendirilemez. Bu farklılığın birçok sebebi olabilir: Menakıbnamede vurgulanan inanç yapısının özellikleri, velinin yaşadığı bölge, kullanılan

²⁴⁹ Yıldırım, *a.g.e.*, s. 167.

²⁵⁰ Yıldırım, *a.g.e.*, s. 183.

²⁵¹ Abdülkerim bin Şeyh Musa, *a.g.e.*, s. 23.

²⁵² Eflaki, *a.g.e.*, s. 142.

²⁵³ Eflaki, *a.g.e.*, s. 142.

²⁵⁴ Eflaki, *a.g.e.*, s. 142.

²⁵⁵ Eflaki, *a.g.e.*, s. 479.

kaynaklar gibi... Söz konusu işlevin gerçekleşmesini sağlayan keramet örneklerini ise işlev içerisinde inceleyeceğiz.

“Saygınlık kazanma” işlevinin izlerini farklı anlatı türlerinde görebiliriz. Ancak kanaatimizce tarikatlar arasındaki rekabet ortamı işlevin oluşumunda asıl etken olmuştur. Resul Ay’ın vurguladığı “menakıbnamelerin propaganda rolü” bu işlev incelendiğinde daha belirgin hâle geliyor.²⁵⁶ İşlev, kahramanı “yüceltme”nin yanında “propaganda” amacına da hizmet eder. İşlevin gerçekleşme usulleri arasında şu örnekler verilebilir:

Abdal Musa Velayetnamesi’nde, Teke beyinin Abdal Musa’yı huzuruna getirmeleri için gönderdiği bütün adamların Abdal Musa’ya mürit olması anlatılır.²⁵⁷ Velayetname’deki anlatıya göre bu yolla sekiz yüz derviş ona katılmıştır.²⁵⁸ Böylece onun velayet özelliklerinin düşmanları tarafından bile kabul edildiği gösterilmiştir.

Seyyid Ali Sultan Velayetnamesi’nde, Seyyid Ali’nin gösterdiği kerametler etrafındaki insanların saygısını kazanmada ve sayılarının artmasında oldukça etkili olmuştur.²⁵⁹ Seyyid Ali gaza sırasında okunu yere saplayıp dut ağacına dönüştürür.²⁶⁰ Böylece askerlerin hayranlığını ve bağlılığını kazanır. Ayrıca aynı menakıbnamede Seyyid Ali’nin yoldaşlarından “Rüstem Gazi” adlı karakter gösterdiği kerametler ile birçok insanın “irşad edilmesini” sağlar ve böylece ona tâbi olanların sayısı önemli ölçüde artar.²⁶¹

Seyyid Harun’un gösterdiği kerametler insanların ona hayran kalmasını sağlar.²⁶² Özellikle Seydişehir’i inşası sırasında gösterdiği kerametler, ona şehir inşasında yardım edenlerin sayısının artmasını sağlamıştır.²⁶³ Şehir inşası sırasında paraya ihtiyaç vardır ve gerekli para bulunamaz. Seyyid Harun, halkın içinde keramet ile taşları altına çevirip sorunu çözer. Abdal Musa’daki duruma benzer şekilde, düşmanı Eşrefoğlu’nun adamları bile ona katılmaktadır.²⁶⁴

Baha Veled örneğinde de, velinin gösterdiği kerametler birçok kadın ve erkeğin onun müridi olmasını sağlamıştır.²⁶⁵ Baha Veled’in bir vaazı sırasında mezarından çıkan bir ölü şehadet

²⁵⁶ Ay, “Sufi Shaykyhs... s. 14.

²⁵⁷ Güzel, *Abdal Musa...*, s. 142.

²⁵⁸ Güzel, *Abdal Musa...*, s. 142.

²⁵⁹ Yıldırım, *a.g.e.*, s. 175, 178.

²⁶⁰ Yıldırım, *a.g.e.*, s. 175.

²⁶¹ Yıldırım, *a.g.e.*, s. 179, 181, 182.

²⁶² Abdülkerim bin Şeyh Musa, *a.g.e.*, s. 22.

²⁶³ Abdülkerim bin Şeyh Musa, *a.g.e.*, s. 39-41.

²⁶⁴ Abdülkerim bin Şeyh Musa, *a.g.e.*, s. 44-45.

²⁶⁵ Eflaki, *a.g.e.*, s. 88-89.

getirir.²⁶⁶ Bu mucizeyi gören birçok insan Baha Veled'in müridi olur. "Ölünün canlanması" dinî anlatılarda rastlanabilen bir motiftir. *Menâkıbu'l-Ârifin*'de anlatılan diğer Mevlevi velileri (Burhaneddin Muhakkık-ı Tirmizî, Mevlana, Şems...) de çeşitli kerametler göstererek müritlerinin artmasını sağlamışlardır.²⁶⁷ Mevlana Celâleddin-i Rumî'nin keramet göstererek taraftar toplaması ve saygınlık kazanması onun çocukluk döneminde başlamıştır. Çocukluk yıllarında arkadaşlarıyla sohbet ederken gözden kaybolması çocukların onun müridi olmasına sebep olur.²⁶⁸ Şemseddin-i Tebrizî bir gün yanındakilere yoldan geçen bir adam hakkında "*Bu adam velidir.*" der.²⁶⁹ Yanındakiler o adamın bir cellat olduğunu söylese de, adam ertesi gün tövbe edip Şems'in müridi olur.

Kahraman Güçlü ve Zalim Düşmanla Karşılaşır (Düşmanla Karşılaşma)

Menakıbnamelerde yaygın olarak görülen işlevlerden biri "düşmanla karşılaşma"dır. Bu işlevin tamamlayıcısı ise "düşmanın alt edilmesi"dir. "Düşman" figürü olağanüstü anlatı türlerinde çokça rastlanan bir karakterdir. Unutulmamalıdır ki kahramanın "iyi, cesur, doğru" gösterilebilmesi için tersi özelliklere sahip bir rakip olması gerekir. Bunun için "düşman" karakter kahramanın rakibi olarak karşısına çıkar ve kahramanın "ideal rolü"nü desteklemesi için rakibi yenmesi beklenir. Olağanüstü anlatılarda düşmanın belirli özellikleri vardır. "Düşman" karakter zalim, kötü ve korkaktır. Bu durum destanlardaki "düşman" karakterin özellikleriyle benzerdir. Ayrıca masallardaki "engelleme" motifi ile "düşmanla karşılaşma" motifi arasında benzerlik vardır. Masallarda kahramanın "güçlü ve zalim bir kişi tarafından engellenmesi" mücadelenin başlamasına sebep olur.

Menakıbnameler söz konusu olduğunda "düşman" özelliklerine bir de "yanlış itikat" eklenmelidir. Zira düşmanın "kötü" gösterilebilmesi için kahramanın tersi özelliklere sahip olmalıdır. Menakıbnamelerde velinin "doğru itikadı" temsil ettiği düşünülürse "düşman" yanlış itikattadır. Düşman karakter genelde güçlü bir bey veya siyasi bir liderdir. Menakıbnamelerde düşman karakter özellikle güçlü gösterilmiş ve gücü yüceltilmiştir. Bununla amaçlanan aslında kahramanın yüceltilmesidir. Zira düşman ne kadar güçlü gösterilirse, kahraman da o derece yüceltilmiş olur. Bu işlevin benzerini Propp'da da

²⁶⁶ Eflaki, *a.g.e.*, s. 88.

²⁶⁷ Eflaki, *a.g.e.*, s. 106, 118, 121, 122, 139, 150, 478.

²⁶⁸ Eflaki, *a.g.e.*, s. 118.

²⁶⁹ Eflaki, *a.g.e.*, s. 477.

yakalayabiliriz. Propp bu işlevi “Kahraman ve saldırgan, bir çatışmada karşı karşıya gelir.” şeklinde adlandırmış ve kısaca “çatışma” olarak tanımlamıştır.²⁷⁰ İşlevin tamamlayıcısını ise “Saldırgan yenik düşer.” olarak adlandırmış ve “zafer” şeklinde tanımlamıştır.²⁷¹ Genel olarak karşılaştırıldığında, “yanlış itikat” hariç “düşman” özellikleri uyum göstermektedir.

Örneğin, *Abdal Musa Velayetnamesi*'nde “düşman” karakteri Teke beyidir. Teke beyi bölgenin kuvvet sahibi bir beyidir. Abdal Musa bulduğu altınları kendisine değil de hak sahibi olan gayrimüslim bir topluluğa verdiği için bey ona düşman olur.²⁷² Teke beyi aç gözlü ve kibirli olarak gösterilmiştir.

Kaygusuz Abdal Menakıbnamesi'nde “düşman” karakter olan Kılagılı İsa, bahadır, kimsenin cenk etmeye cesaret edemediği güçlü bir karakterdir.²⁷³ Teke beyi tarafından Abdal Musa'yı tutuklayıp getirmesi için görevlendirilir.²⁷⁴ Kılagılı İsa yine kibirli ve had bilmeyen bir karakterdir.

Seyyid Ali Sultan Velayetnamesi'nde “düşman” karakter, Rüstem Gazi'nin yerleştiği bölgede hâkim olan bir beydir. Bey “*münafık, mutaassıb (bağnaz), söz anlamaz, nâdân(cahil)*” bir karakter olarak tanıtılır.²⁷⁵ Bey, Rüstem Gazi'nin kendisinden habersiz bölgeye yerleşmesine kızmış ve onu bölgeden sürmeye karar vermiştir.²⁷⁶

Makâlât-ı Seyyid Harun'da, Seyyid Harun'un şehir inşa ettiğini öğrenen Beyşehir beyi Eşrefoğlu'nun hiddetlenip askerini toplaması ve Seyyid Harun'a karşı sefere çıkması anlatılır.²⁷⁷ Eşrefoğlu'nun Seyyid Harun'u tutuklaması için gönderdiği adamlar (Teke beyinin Abdal Musa'ya gönderdiği adamlar gibi) Seyyid'e mürit olurlar. Bu durum Eşrefoğlu'nun daha da hiddetlenmesine sebep olur.

Baha Veled'in düşmanı ise Bağdat'ta ikamet eden halifedir. *Menâkıbu'l-Ârifin*'de halife “*zalim, şedit ve pervasız*” biri olarak gösterilir.²⁷⁸ Baha Veled, Bağdat'a geldiğinde Halife bunu öğrenir. Halife, Baha Veled'e hoş geldin hediyesi gönderdiğinde ise Baha Veled

²⁷⁰ Propp, *a.g.e.*, s. 58.

²⁷¹ Propp, *a.g.e.*, s. 59.

²⁷² Güzel, *Abdal Musa...*, s. 141.

²⁷³ Güzel, *Kaygusuz Abdal...*, s. 94.

²⁷⁴ Güzel, *Kaygusuz Abdal...*, s. 95.

²⁷⁵ Yıldırım, *a.g.e.*, s. 180.

²⁷⁶ Yıldırım, *a.g.e.*, s. 180.

²⁷⁷ Abdülkerim bin Şeyh Musa, *a.g.e.*, s. 44.

²⁷⁸ Eflaki, *a.g.e.*, s. 75.

“Halifenin malı haram ve şüphelidir.” diyerek hediyeleri geri çevirir.²⁷⁹ Bu durum halife ile Baha Veled arasındaki sıkıntının başlangıcıdır.

Sultan Alaeddin Keykubad’ın oğlu sultan İzzeddin Keykavus, saltanatının başlangıcında Mevlana’nın veliliğinin büyüklüğünden habersizdir ve onun büyüklüğünü kabul etmez. Menakıbnamede onun hakkında “*Saltanat gururu gözüni bürümüştü.*” ifadesi yer alır.²⁸⁰ Sultan, veliliğinin delillerini görmeden ona inanmayı reddeder.

Kahraman Güçlü ve Zalim Düşmanı Keramet İle Alt Eder

(Düşmanın Alt Edilmesi)

“Düşmanın alt edilmesi” işlevi “düşmanla karşılaşma” işlevinin tamamlayıcısı niteliğindedir ve genelde bu işlevin ardından gerçekleşir. “Alt etme” eylemi farklı şekillerde gerçekleşebilir. Söz konusu eylem kastedilen düşmanın öldürülmesiyle veya onu yaptığına pişman edecek bir eylemle sonuçlanabilir. “Alt etme” eyleminin düşmanı öldürme ile sonuçlanması genelde Bektaşî menakıbnamelerinde karşımıza çıkmaktadır. “Pişman etme” ise velinin bir keramet göstermesi sonucu, bunu gören “düşman” karakterin yaptığına tövbe edip pişman olması şeklinde gerçekleşir ve birçok menakıbname örneğinde görülebilir. Ama ortak olarak görülen durum, “alt etme” işlevinde kahramanın kerametlerden yararlanmasıdır. Bu işlevin örneklerine olağanüstü anlatılarda sıkça rastlayabiliriz. Örneğin, destanlarda “düşmanları yenme” eylemi anlatı dizininde yer alan ana unsurlardandır.²⁸¹

İşlevdeki “düşman” karakterlerin genelde güç sahibi bey, sultan, halife gibi siyasi liderler olması dikkate değer bir durumdur. *Kutbü’l-aktâp*, *kutub* gibi kavramlar bazı tasavvuf ehlinin, merkezî otorite tarafından tehdit olarak görülmesine sebep oluyor, bu durum da zaman zaman çatışmalara yol açıyordu. Söz konusu işlevde yer alan “düşman” karakterlerin bey, sultan, halife gibi otorite temsilcileri olması, bu çatışmanın menakıbnamelere yansıyan izleri olarak değerlendirilebilir.

Merkezî devlet yapılanması, kurumsallaşma sürecini büyük ölçüde ortodoks inanış etrafında şekillendirmiştir. Zaman zaman ortodoks dinî çevrelerin yönlendirmesinin de etkisiyle

²⁷⁹ Eflaki, *a.g.e.*, s. 74.

²⁸⁰ Eflaki, *a.g.e.*, s. 532.

²⁸¹ Sakaoğlu-Duymaz, *a.g.e.*, s. 60.

heterodoks gruplar, merkezî devlet yapısına tehdit olarak görülmüş ve baskı altına alınmıştır. Ortodoks dinî çevrelerin bu gruplara karşı “sapkınlık” (zındık/heretik) suçlamaları siyasi otoritelerin harekete geçmeleri için gerekli zemini oluşturuyordu.²⁸² Bizans Dönemi’ndeki Bogomillik hareketi, Selçuklu Dönemi’ndeki Babai İsyanı ve Osmanlı Dönemi’ndeki Şeyh Bedreddin İsyanı bu çerçevede ele alınabilir.²⁸³ Sufi çevrelerde rağbet gören kurtarıcı *mehdi* veya *kutub* kavramları, siyasi otorite nezdinde heterodoks grupların tehdit olarak algılanmasının önemli sebeplerindendir. Şeyh Bedreddin ve Babai örneklerinde, isyan eden grupların söylemlerinde bu kavramlar öne çıkarılmış ve taraftar toplamada etkili olmuştur. Bu durum siyasi otoriteleri, söz konusu gruplara karşı daha sert önlemler almaya sevk etmişti. Çoğu zaman ağır baskılara maruz kalmışlar, sürgüne tabi tutulmuşlar veya başka cezalara çarptırılmışlardı. Tarikatların, sistemin tamamını sorgulamaya varan düşünceleri veya dinî mevzularda alternatif yorumlarla ortaya çıkmaları bu çatışmanın diğer bir sebebidir. Hem Hristiyan heterodoks gruplarda hem de İslam heterodoksisinde, dinin ibadetleri ve normları esas alan modeli yerine, ameli ve batını yönünü öne çıkaran alternatif bir model izlenmiştir. Hristiyan heterodoks gruplar “vaftiz, haç, kutsal resimler” gibi kavramları Hristiyan ortodoks gruplardan farklı biçimlerde yorumlamışlardır. İslam heterodoksisinde de namaz, oruç ve hac gibi temel ibadetlere batını bir takım anlamlar yüklenmiştir. XIII. yüzyılın başlarında ortaya çıkan Kalenderilik akımı, bu tür alternatif dindarlık modeline ilham vermiştir. Melamilğin toplumun kurulu düzenine, örfüne ve inanışına muhalefet eden prensipleri Anadolu’daki birçok tarikatın düşünce yapısını etkilemiştir. Toplum tarafından hoş görülmeyen kıyafetleri, farklı dinî düşünce ve uygulamaları ile bu gruplar ortodoks kesimlerin tepkisini çekmiştir. Siyasi otorite ve ortodoks kesimler ile heterodoks gruplar arasındaki çatışmanın izlerini menakıbnamelerde de görmek mümkündür. Örneğin, tarikat şeyhlerinin dönemin güçlü devlet adamları veya beylerine karşı mücadeleleri menakıbnamelerde anlatılan dikkate değer hadiselerdir. Menakıbnamelerde oluşan işlev dizininde de bu durumun etkilerine rastlamak mümkündür.

Abdal Musa Velayetnamesi’ne göre, Abdal Musa düşmanı olan Teke beyinin üstüne dağları ve taşları da yürüterek gider ve onu alt eder.²⁸⁴ Abdal Musa halka “*Teke begini içinize koman. Ol size beg olamaz.*” der ve halkın nezdinde Teke beyinin beyliğini kaldırır. Teke beyi pişman olup af dilese de Abdal onu affetmez ve ölümüne sebep olur. Abdal Musa, yandaşlarından Kara Abdal’a bir kara canavarı gösterir ve onu öldürmesini ister. Kara canavar

²⁸² Ahmet Yaşar Ocak, *Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler*, İstanbul, 2014, s. 25-30.

²⁸³ Ay, “Bizans’tan Osmanlıya...”, s. 26.

²⁸⁴ Güzel, *Abdal Musa...*, s. 143.

Teke beyinin ruhunu temsil etmektedir, bu yüzden Kara Abdal canavarı öldürdüğü vakit Teke beyi Antalya yolundayken attan düşüp ölür.²⁸⁵ Dağların yürütmesi olayı “cansız varlıkları harekete geçirme” motifinin bir örneğidir. Bu motifin kaynağı dinî anlatılar olup Kur’an-ı Kerim ve hadislerde örnekleri mevcuttur.²⁸⁶ “Hasımlarını ölümle cezalandırma” motifi ise Ocak tarafından Türk destanları ile menakıbnameler arasında ortak görülen motifler arasında değerlendirilmiştir.²⁸⁷

Kaygusuz Abdal Menakıbnamesi’nde düşman karakter olan Kılmalı İsa’nın hadsizliği yüzünden feci şekilde can vermesi anlatılır. Kılmalı İsa, Teke beyinin emriyle Gaybi Bey’i (Kaygusuz Abdal) almak için Abdal Musa’nın tekkesine varır.²⁸⁸ Zorla tekkeye girmek isteyince de atı ürker ve Kılmalı’nın ayağı üzengide takılı olduğu hâlde at onu Teke iline kadar sürükler.²⁸⁹ Böylece “düşman” karakter helak olur. Bu durum da “hasımlarını ölümle cezalandırma” motifine bir örnektir.

Seyyid Ali Sultan Velayetnamesi’nde “düşman” karakter olan zalim bey, Rüstem Gazi’yi toprağından atmak için geldiğinde ondan konakladığı yerin kendisine ait olduğunu ispatlayacak şahitler göstermesini ister.²⁹⁰ “Yedibin yediyüz yetmiş yedi aded taş” hareket edip Seyyid Rüstem Gazi’nin önünde dururlar.²⁹¹ Bu kerameti gören bey pişman olur ve af diler. Ancak Seyyid ona beddua eder ve beyin işleri bozulur. Olay menakıbnamede şöyle anlatılır: “*Erenlerin nefesiyle işi ve gücü her taraftan bağlandı.*”²⁹² Burada Abdal Musa örneğinde olduğu gibi “cansız varlıkları harekete geçirme” motifi kullanılmıştır.

Makâlât-ı Seyyid Harun’da “düşman” karakter olan Eşrefoğlu namı bey Seyyid Harun’a hücum etmek için sefere çıktığında yalnız oturan bir turna görür.²⁹³ Turnayı yakalaması için doğanı gönderir. Turna bir köye gelip aba(genelde dervişlerin giydiği giysi) giyip oturur ve doğan da şaşır kalır. Söz konusu turna aslında Seyyid Harun’dur. Olaydan sonra beyin fikri değişir ve yaptığına pişman olur.²⁹⁴ Bey kendi topraklarından bazısını da Seyyid’e vakfeder.²⁹⁵ Burada kullanılan “don değiştirme (hayvan donuna girme)” motifi İslamiyet

²⁸⁵ Güzel, *Abdal Musa...*, s. 144.

²⁸⁶ Güzel, *Abdal Musa...*, s. 109.

²⁸⁷ Ocak, *Kültür Tarihi...* s. 81-82.

²⁸⁸ Güzel, *Kaygusuz Abdal...*, s. 95.

²⁸⁹ Güzel, *Kaygusuz Abdal...*, s. 96.

²⁹⁰ Yıldırım, *a.g.e.*, s. 181.

²⁹¹ Yıldırım, *a.g.e.*, s. 181.

²⁹² Yıldırım, *a.g.e.*, s. 181.

²⁹³ Abdülkerim bin Şeyh Musa, *a.g.e.*, s. 47.

²⁹⁴ Abdülkerim bin Şeyh Musa, *a.g.e.*, s. 51.

²⁹⁵ Abdülkerim bin Şeyh Musa, *a.g.e.*, s. 51.

öncesi Türk inançlarında yeri olan bir motiftir. Şamanların “töz” adı verilen ayrı bir hayvan ruhu olduğuna inanılırdı.²⁹⁶ Bu motife *Tezkire-i Satuk Buğra Han, Kitab-ı Dede Korkut, Battalname, Saltıkname* gibi Türk destâni mahsullerinde de rastlanır.²⁹⁷ Menakıbnameler arasında ise özellikle Bektaşî menakıbnamelerinde yaygındır.

Baha Veled, düşmanı olan Abbasi halifesini şeriata karşı gelmekle suçlamıştır.²⁹⁸ Baha Veled, halifenin cezasını Moğolların vereceğini şu sözlerle kendisine bildirir: “*Şimdi sana bir haber veriyorum: Küçük gözlü olan ve etrafa ateş saçanlar, yani Moğol askerleri geliyor. Tanrı'nın takdirine göre, onlar seni şehit edecek, büyük bir işkenceyle öldürecek ve senin İslam dinine karşı olan kinini canından çekip çıkaracaklar...*”²⁹⁹ Bu sözler üzerine halife kederlenir ve menakıbnamedeki anlatıya göre Baha Veled Bağdat'tan ayrılırken Moğol saldırıları başlar.³⁰⁰ “Geleceği haber verme” motifi dinî anlatılarda görülen bir motiftir ve menakıbnamelerde yaygın olarak görülen keramet motiflerindedir.³⁰¹ Mevlana'nın veliliğine başlangıçta inanmayan İzzeddin Keykavus ise onun ve müritlerinin kerametlerini gördükten sonra Mevlana hakkındaki düşüncelerini değiştirir; hatta bütün adamlarıyla birlikte onun müridi olur.³⁰²

Kahraman Kendisine Karşı Çıkanları Cezalandırır (Cezalandırma)

Olağanüstü anlatıların “mücadele” üzerine kurgulanmış olduğunu belirtmiştik. İşte “cezalandırma” işlevi bu mücadelenin anlatıya aksetmiş hâlidir. Olağanüstü anlatıların oluşumunda sosyal çevrenin etkisi önemlidir. Platon'un da belirttiği gibi olağanüstü anlatılarda insanların “taklit” edeceği karakterler gösterilir. Kahraman ideal olan karakterdir ve ideal olmayan “kötü” karakterleri cezalandırır. Böylece olağanüstü anlatılarda taklit edilmemesi gereken karakterler gösterilmiş olur. Menakıbnamelerde de cezalandırılan karakterler, aslında aynı rolü oynarlar. Cezalandırılan karakterlerin kahramana “karşı çıkma”

²⁹⁶ Güzel, *Abdal Musa...*, s. 105.

²⁹⁷ Ocak, *Kültür Tarihi...* s. 82.

²⁹⁸ Eflaki, *a.g.e.*, s. 75.

²⁹⁹ Eflaki, *a.g.e.*, s. 76.

³⁰⁰ Eflaki, *a.g.e.*, s. 76.

³⁰¹ Ocak, *Kültür Tarihi...* s. 75-76.

³⁰² Eflaki, *a.g.e.*, s. 533-534.

eylemi ve cezalandırma şekilleri farklı hâllerde gerçekleşebilir. Bunun örneklerini göreceğiz. Menakıbnamelerde cezalandırma keramet ile gerçekleşir.

Bu işlevin benzer örneklerini dinî anlatılarda ve masallarda görmek mümkündür. Özellikle masallarda, karakter olarak “kötü” gösterilen insanların kahraman tarafından cezalandırıldığı görülür. Masallardaki insanları “terbiye etme” amacından bahsetmiştik. Bu amaçla, anlatılarda cezalandırılan karakterlerin özellikleri ve eylemleri okuyanlara “ideal olmayan” veya “yapılmaması gereken” olarak sunulmuştur. Masallarda kahraman kendisine engel olmak isteyen varlıklarla karşılaşır ve onları yenerken olağanüstü güçlerden yardım alır. Menakıbnamelerde de verilmek istenen mesaj, “yanlış/kötü” eylemleri yapan insanların cezalandırılacağıdır. Bu eylemlerin başında kahramana “karşı çıkma” eylemi vardır. “Karşı çıkma” Bektaşî menakıbnamelerinde genelde, kahramana meydan okuma şeklinde gerçekleşirken, Mevlevî menakıbnamelerinde kahramanın düşüncelerini eleştirme şeklinde gerçekleşir. Örneğin; Abdal Musa’yı suçlayan Kirde Yusuf, onu götürmeye geldiğinde kendi atı tarafından tepilir ve ölür.³⁰³

Bir cuma namazı sırasında, vaaz veren hatip Kaygusuz’u işaret edip Kaygusuz gibi “sakalı kırkuk” dervişler hakkında kötü sözler eder: “*Sakalun kırkan, uryan olanlar, uçmağa (cennet)giremez...Namaz kılmayanların hâli şöyle olur...*”³⁰⁴Bu sözleri söylemesi kendisinin cehennemle cezalandırılması için yeterli görülmüştür.³⁰⁵

Seyyid Ali Sultan Velayetnamesi’nde, Seyyid Ali’nin yandaşlarından Emir Sultan, Seyyid’den izinsiz “yerden su çıkarma” motifi ile keramet gösterir.³⁰⁶ Bunu gören Seyyid sinirlenir ve sadece bakışı ile Emir Sultan’ı öldürür.³⁰⁷

Makâlât-ı Seyyid Harun’da, veliye itaat etmeyen inatçı devenin Seyyid Harun tarafından keramet ile taşa çevrilmesi anlatılır.³⁰⁸

Kadı-yi Vahş adında itibarlı bir bilgin Baha Veled’in “Sultanü’l-Ulema” lakabını *Ma’ârif ve Fetva* kitaplarının önsözünden silmek ister.³⁰⁹ Bunun üzerine velinin işareti ile beş gün sonra ölür.³¹⁰ Horasan’ın Biyabenk adındaki kasabasında fenni bilen ve engin bilgili “Şeyhü’lislam”

³⁰³ Güzel, *Abdal Musa...*, s. 142.

³⁰⁴ Güzel, *Kaygusuz Abdal...*, s. 136.

³⁰⁵ Güzel, *Kaygusuz Abdal...*, s. 136.

³⁰⁶ Yıldırım, *a.g.e.*, s. 168.

³⁰⁷ Yıldırım, *a.g.e.*, s. 169.

³⁰⁸ Abdülkerim bin Şeyh Musa, *a.g.e.*, s. 36.

³⁰⁹ Eflaki, *a.g.e.*, s. 85.

³¹⁰ Eflaki, *a.g.e.*, s. 85.

adında bir adam vardır.³¹¹ Bu adam kibrinden dolayı Burhaneddin Muhakkık-ı Tirmizî'ye saygı göstermez ve velinin önceden bildirdiği gibi Ramazan ayının onuncu günü dinsizlerce öldürülür. *Menâkıbu'l-Ârifîn*'de genelde cezalandırılan karakterler filozof, müezzin, bilgin veya kadılardır. Şeyh Nasıreddin, Seyyid Şerefeddin veya Kadı Siraceddin gibi kişiler bilgili olmalarına rağmen hakikati kavrayamayan kişiler olarak gösterilmiştir.³¹² Bu kişiler menakıbnameye göre, medrese eğitilmiş, “*ilimde adeta bir kütüphane*” olarak nitelendirilir ancak “sema” gibi Mevlevi ritüellerini anlayamazlar ve Mevlevi önderlerini eleştirirler. Söz konusu insanlar ile velilerin ilimleri karşılaştırılır ve her zaman veliler üstün gelir. Sonrasında ise bu bilginler, velilerin velayet özelliklerini görüp yaptıkları için pişman olurlar. Örneğin Seyyid Şerefeddin “*filozof yaratılışlı, kelamcı, atılgan ve kötü hareket eden bir adam*” olarak tanıtılır ve zaman zaman Mevlana'nın ilmini test etmeye kalkar.³¹³ Seyyid Şerefeddin Şam'a gidince kör olur ve “*Yazık, yazık bana neler oldu...Mevlana hazretleri bana bağırdığı anda gözlerimin önüne kara bir perde çektiler...*” diye ağlayıp sızlar.³¹⁴Yine Şemseddin-i Tebrizî hakkında anlatılan bir diğer hikâyede, bir müezzin Şems'e terbiyesizlik eder ve Şemseddin'in kerameti ile müezzinin dili şişer.³¹⁵

“Hasımlarını ölümle cezalandırma” motifi, görüldüğü gibi “cezalandırma” işlevi içerisinde Bektaşî menakıbnamelerinde daha fazla görülmektedir. Ocak'ın incelemesinden de bu motifin gayri sünni menakıbnamelerde daha fazla görüldüğü anlaşılır.³¹⁶ Mevlevilerde ise “cezalandırma”, daha çok keramet ile ders verme ve karşı koyan karakterin yaptığına pişman edilmesi ile sonuçlanmıştır.

Bu işlev içerisinde heterodoks-ortodoks mücadelesinin izlerini görmek mümkündür. Burada ortodoks İslam'da hoş görülmeleyen bazı sufi düşünceleri veya ritüellerini takip etmek gerekir. Kaygusuz'un “cezalandırma” örneğinde vaaz eden kişi dervişlerin görünümelerini ve İslami normlara uymamalarını eleştirir. Kaygusuz buna karşı söylediği şiirde açıkça heterodoks düşüncenin bakışını dile getirmiştir.³¹⁷ Mevlevi menakıbnamesinde görülen “cezalandırma” örneklerinde sünni İslam'ın bir nevi sosyal temsilcileri olan kadı, müezzin gibi şahıslar “karşı koyma” eylemini yapan kişiler olmakla beraber, dervişleri eleştirmeleri sebebiyle cezalandırılmışlardır. “Cezalandırma” işlevi incelenirken özellikle bu nokta kaçırılmamalıdır.

³¹¹ Eflaki, *a.g.e.*, s.105.

³¹² Eflaki, *a.g.e.*, s. 147.

³¹³ Eflaki, *a.g.e.*, s.147.

³¹⁴ Eflaki, *a.g.e.*, s. 148.

³¹⁵ Eflaki, *a.g.e.*, s. 476.

³¹⁶ Ocak, *Kültür Tarihi...* s. 82.

³¹⁷ Güzel, *Kaygusuz Abdal...*, s. 136-142.

Söz konusu işlev heterodoks-ortodoks mücadelesinin izlerinin en belirgin hâlde görülebileceği işlevlerdendir.

Kahraman Kötü Huylu Halkı Keramet İle Cezalandırır (Afatın Gerçekleşmesi)

Menakıbnamelerde, “kötü huylu” olarak tanımlanan veya bazı davranışları hoş gösterilmeyen bir topluluğun, toplu hâlde cezalandırılmasını “afatın gerçekleşmesi” olarak tanımladık. Bu cezalandırma kutsal kitaplardaki anlatılara benzer şekilde olağanüstü olaylarla gerçekleşir. “Kötü huy” olarak tanımladığımız davranış veya özellikler farklı şekillerde olabilir. Örneğin; cezalandırılan topluluğun, eserin baş kahramanı olan veliyi sevmemesi, ona inanmaması veya isteklerini yerine getirmemesi bu duruma sebep olabilir. “Cezalandırma” şekli ise dinî anlatılardaki toplu felaketselere oldukça benzerdir. Özellikle kutsal kitaplarda peygamberlere inanmayan toplulukların helâk olmasına dair birçok örnek vardır.

Burada, bu işlevin “cezalandırma” işlevi ile beraber ele alınması üzerinde durmak gerekiyor. Anlam olarak benzerlik gösterse de, “afatın gerçekleşmesi” ayrı bir işlevdir. “Cezalandırma” işlevinde mücadele üzerine kurgulu bir olay örgüsü olup velinin üstünlüğü kanıtlanmak istenmiştir. “Afatın gerçekleşmesi” işlevinde ise velilere yüklenen “peygamberlerin misyonunu devam ettirme” amacı öne çıkmaktadır. Peygamberlere inanmayan topluluklar nasıl helâk olduysa, bu topluluklar da benzer akıbeta maruz kalmışlardır. Kutsal kitaplardaki anlatılara benzer şekilde toplu felaket örnekleri vardır ve keramet motifleri dinî anlatılardan alınmıştır.

Abdal Musa’yı sevmeyen Genceli halkı eserde “münkir” olarak gösterilir ve Abdal Musa’yı sevmediklerinden dolayı Allah tarafından şehre bir afat verilir.³¹⁸ Bu olaydan sonra şehir dağılır ve kalanlar yaptıklarına pişman olurlar. *Kaygusuz Abdal Menakıbnamesi*’nde veliye haraç vermeyen kâfir topluluklara veba musallat olması anlatılır.³¹⁹ *Seyyid Ali Sultan Velayetnamesi*’nde, Seyyid’e teslim olmayan Gelibol şehri zelzele ile yıkılır ve hayatta kalanlar Müslüman olur veya haraç verirler.³²⁰ Seyyid Harun şehir kurmak amacıyla Küpe

³¹⁸ Güzel, *Abdal Musa...*, s. 140.

³¹⁹ Güzel, *Kaygusuz Abdal...*, s. 134.

³²⁰ Yıldırım, *a.g.e.*, s. 165.

Dağı'nın eteklerine geldiğinde buranın halkıyla karşılaşır.³²¹ Anlatıya göre buranın halkının çoğu sarhoştur ve veli sarhoşları sevmemektedir. Kâfirler Seyyid Harun'un adamlarını pusuya düşürürler.³²² Bunun üzerine Seyid keramet gösterip bunların "kül gibi eriyip" yok olmasını sağlar.³²³

Belh'in hâkim ve filozofları Baha Veled'in düşüncelerinden ve varlığından rahatsızdırlar; bu sebeple sultan Muhammed Harizmşah ve Belh halkını ona karşı kışkırtırlar.³²⁴ Olaylar büyümeye yüz tutunca Baha Veled, Belh'i terk edip göçmeye karar verir.³²⁵ Ancak gidişinin ardından Belh'i saracak felaketlerin geleceğini haber verir: "*Hiddet ve gazaptan yaratılan Tatar ordusu*" gelecek; Baha Veled'in söylemiyle "*Belh ahalisine ölümün acı şerbetini tattırarak... yüz bin dert ve bela ile padişahı kendi ülkesinden çıkaracak*"tır.³²⁶

Mevlana ile Şems'in yakın muhabbeti Konya halkından birçok kişiyi rahatsız etmiştir.³²⁷ Bu kişiler metinde "*münkir, kıskanç, kendine tapan ve kendini beğenen, kalbi kör ve kibirli, dedikodu yapan*" kişiler olarak gösterilmiştir. Bu kişilerden inat edenler ve taşkınlık gösterenler "*Kâfirlerin kâfirlikleri ancak yıkım ve ziyanı artırır.*" ayeti delil gösterilerek "perişan ve bedbaht" edilmişlerdir.³²⁸

Ocak'a göre, "halka felaket musallat etme" motifi sünni ve gayri sünni menakıbnamelerde görülen ortak motiflerdir.³²⁹ Bunun kaynağı ise dinî anlatılardır. Ancak menakıbnamelerde uygulanmasında bazı farklılıklar dikkat çekiyor. Bektaşî menakıbnamelerinde ve Seyyid Harun örneğinde velinin doğrudan müdahalesiyle gerçekleşen felaket örnekleri vardır. Mevlevilerde ise velinin doğrudan müdahalesi yerine daha ılımlı bir süreç yaşanır. Örneğin Baha Veled örneğinde, felaketin geleceği önceden veli tarafından bildirilir; ancak felaket velinin doğrudan müdahalesiyle gerçekleşmez. Bu işlev ile verilmek istenen mesaj açıktır: Veliler peygamberlerin yeryüzünde kalan vekilleridir ve onlara karşı çıkan topluluklar (kutsal kitaplarda olduğu gibi) cezalandırılırlar.

³²¹ Abdülkerim bin Şeyh Musa, *a.g.e.*, s. 34.

³²² Abdülkerim bin Şeyh Musa, *a.g.e.*, s. 35.

³²³ Abdülkerim bin Şeyh Musa, *a.g.e.*, s. 35.

³²⁴ Eflaki, *a.g.e.*, s. 70-71.

³²⁵ Eflaki, *a.g.e.*, s. 72.

³²⁶ Eflaki, *a.g.e.*, s. 73.

³²⁷ Eflaki, *a.g.e.*, s. 127.

³²⁸ Eflaki, *a.g.e.*, s. 128.

³²⁹ Ocak, *Kültür Tarihi...* s. 77-78.

Kahramanın Üstünlüğü İdarecilerce Kabul Görür (Siyasette Üstünlük)

Menakıbnamelerde, veliler ile dönemin idarecileri arasındaki yakın ilişkiyi ortaya koyacak birçok örnek mevcuttur. İdarecilerin toplumun en üst tabakasını oluşturmasından olsa gerek, onların gözünde kabul görmek toplumun gözünde de velilerin kabul görmesine ve yüceltilmesine hizmet etmiştir. Bu da bir tür “meşrulaştırma” amacına yönelik bir çaba olarak görülebilir. Burada “kabul görme” işlemi farklı şekillerde gerçekleşebilir. Örneğin idarecinin velinin müridi olmak istemesi bu duruma örnek gösterilebilir. Burada dikkat edilmesi gereken veya anlatıda aranan durum, okuyucuya velinin idareciden dahi daha üstün olduğunu ispatlama çabasıdır. Kerametler bu işlevin gerçekleşmesinde de etkili unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Aslında buradaki “meşrulaştırma” çabasının karşılıklı olduğunu kabul etmek gerekir. Örneğin Osmanlı Devleti’nin kurucusu Osman Bey’in hakkındaki anlatılara bakıldığında Şeyh Edebali’nin “onaylayıcı” veya “meşrulaştırıcı” rolü göze çarpmaktadır. Benzer durumu kuruluş döneminin diğer idarecilerinde de görmek mümkündür. Velilerin toplum nezdinde ulvî karakterler olarak görülmeleri onlara bu rolü vermiştir. Benzer şekilde menakıbnamelerde de velileri yüceltmek amacıyla idarecilere aynı rol verilmiştir.

Abdal Musa Velayetnamesi’nde, Abdal Musa’nın Umur Bey’e gazilik unvanını vermesinden bahseden bir kısma anlatılır. Velayetname’ye göre Abdal Musa Umur Bey’e kızıl börk giydirip ona “gazilik” verir.³³⁰ Bir bakıma onu takdis etmiş olur. Ayrıca aynı eserde Teke beyinin oğlu Halil Bey’in Abdal Musa’nın yüceliğini kabul ettiğini anlatan bir kısma da vardır.³³¹

Kaygusuz Abdal Menakıbnamesi’nde Mısır padişahı, Kaygusuz’un velayet ve kerametini kabul edip onun elini ve ayaklarını öper.³³²

Seyyid Ali Sultan Velayetnamesi’nde Osmanlı padişahı Yıldırım Han, Seyyid Rüstem’e derin bir hayranlık duymuştur.³³³ Öyle ki savaş meclisi kurulduğunda komutanların fikrine değil onun fikrine itimat etmiştir.³³⁴ Ayrıca ganimet dağıtımı gibi hukuki konularda Rüstem’in

³³⁰ Güzel, *Abdal Musa...*, s. 148.

³³¹ Güzel, *Abdal Musa...*, s. 144.

³³² Güzel, *Kaygusuz Abdal...*, s. 110.

³³³ Yıldırım, *a.g.e.*, s. 163.

³³⁴ Yıldırım, *a.g.e.*, s. 164.

fikirleri kabul görmüş ve kendisi çoğu komutandan daha üstün tutulmuştur.³³⁵ Menakıbnamede Seyyid Ali'nin ünlü Osmanlı beylerinden Evranos Gazi'yi görevlendirip gazaya yolladığı da anlatılmaktadır.³³⁶

Makâlât-ı Seyyid Harun'da Eşrefoğlu Muhammed Bey'in, Seyyid Harun'a sevgisinden dolayı mal ve mülkünden vaz geçmesi anlatılır.³³⁷ Malının bir kısmını Seyyid'e vakfetmiştir.

Sultan Muhammed Harizmşah hazretleri, Baha Veled'in müridi olarak gösterilmiştir.³³⁸ Ona karşı derin bir saygı ve sevgi beslemektedir. Kendisine Belh ülkesini, bütün topraklarını ve askerlerini dahi vermek istese de, Baha Veled dünya sultanlığını reddetmiştir.³³⁹ Menakıbnamede Baha Veled, Sultan'dan daha üstün bir yere sahiptir.³⁴⁰ *Menâkıbu'l-Ârifîn*'de Kayseri'nin ulu veziri Sahib Şemseddin İsfahani, Burhaneddin Muhakkık-ı Tirmizî'nin kulu ve müridi olarak gösterilmiştir.³⁴¹ Halep beylerbeyi (melikü'l ümera) Kemaleddin bin el-Adim, Mevlana'nın hizmetinde bulunan faziletli biri olarak gösterilir.³⁴² Benzer şekilde Pervane Muineddin gibi Selçuklu idarecileri velinin müridi ve sadık birer takipçisi gibi gösterilmiştir.³⁴³

Görüldüğü gibi menakıbnamelerde idarecilerin; velilerin keramet, velayet ve ilimdeki üstünlüklerini kabul ettikleri anlatılmaktadır. Böylece “peygamberin varisleri” olarak sunulan veliler, idareciler nezdinde dahi üstün tutulmuştur.

Kahramanın Üstünlüğü Dinî Karakterler Tarafından Kabul Görür (Velayette Üstünlük)

Menakıbnameler ile masallar arasındaki temel farklardan birinin, menakıbnamelerin “inanma” hususiyeti taşımaları olduğunu belirtmiştik. “Velayette üstünlük” işlevi ile kahramanın velayet özelliklerine diğer veliler şahit gösterilerek kahramanın velayetinin kanıtlanması amaçlanmıştır. Burada da açıkça bir “ispatlama” çabası vardır. Ayrıca kahraman diğer

³³⁵ Yıldırım, *a.g.e.*, s. 165.

³³⁶ Yıldırım, *a.g.e.*, s. 178.

³³⁷ Abdülkerim bin Şeyh Musa, *a.g.e.*, s. 51.

³³⁸ Eflaki, *a.g.e.*, s. 70.

³³⁹ Eflaki, *a.g.e.*, s. 71.

³⁴⁰ Eflaki, *a.g.e.*, s. 71-72.

³⁴¹ Eflaki, *a.g.e.*, s. 106.

³⁴² Eflaki, *a.g.e.*, s. 119.

³⁴³ Eflaki, *a.g.e.*, s. 135, 146.

velilerden üstün gösterilerek yüceltilmiştir. “Müjdeleme” işlevi ile “velayette üstünlük” işlevini birbirine karıştırmamak gerekir. “Müjdeleme” işlevinde “meşrulaştırma” amacı öne çıkar, anlatının başlangıcında kahramanın dinî bir karakter tarafından onurlandırılması sağlanır. “Velayette üstünlük” işlevinde ise ispatlama ve yüceltme gayesi öne çıkarken, kahramanı diğer velilerden üstün gösterme çabası vardır.

Şeyhler arasındaki rekabet ortamına ve sufi anlayışta kabul gören hiyerarşik anlayışa dikkat etmek gerekir. “Vahdet-i vücud”u anlatırken sufiler arasındaki “takvaya göre insanı derecelendirme” ve bu yolla oluşan hiyerarşik yapıdan bahsetmiştik. Bu durum sufiler arasındaki rekabetin oluşumunda önemli bir faktör olarak karşımıza çıkar. Söz konusu rekabetin menakıbnamelerdeki izlerine en açık şekilde rastladığımız işlev “velayette üstünlük” işlevidir.

İşlevde üstünlüğün “kabul görmesi” farklı şekillerde gerçekleşebilir. Örneğin kahraman, şahit gösterilen diğer velinin gösterdiği kerametten daha büyük veya üstün bir keramet gösterir. Kahramanın diğer velilerden daha akıllı ve âlim gösterilmesi yaygın görülen “kabul görme” biçimlerindedir.

Abdal Musa Velayetnamesi'nde Veli Baba, Abdal Kefi, Hoca Ahmet, Kızıl Deli Sultan gibi veliler, Abdal Musa'nın emrinde birer asker ve mürit olarak gösterilmiştir.³⁴⁴ Şunu da belirtelim ki; “Kızıl Deli” aslında bizim incelediğimiz menakıbnamelerden *Seyyid Ali Sultan Velayetnamesi*'nin baş kahramanıdır. Kaygusuz Abdal, Abdal Musa'nın müritlerindedir. *Kaygusuz Abdal Menakıbnamesi*'nde onu diğer müritlerden ayıran ve üstün gösteren bazı hikâyeler anlatılmıştır. Kaygusuz'un zekâsı ve velayeti bizzat Abdal Musa tarafından övülmüş ve diğer dervişlerden üstün tutulmuştur.³⁴⁵ Ayrıca Kaygusuz, hac yolculuğu sırasında da çeşitli şekillerde gösterdiği zekâsı ve kerametleriyle diğer müritlerden üstün olduğunu göstermiştir.³⁴⁶

Seyyid Ali Sultan, bizzat Hacı Bektaş tarafından Emir Sultan, Rüstem Gazi, Seyyid Abdüssamed Fakihî gibi isimlerden daha üstün tutulmuş ve onların başı olarak tayin edilmiştir.³⁴⁷

³⁴⁴ Güzel, *Abdal Musa...*, s. 147-150.

³⁴⁵ Güzel, *Kaygusuz Abdal...*, s. 102.

³⁴⁶ Güzel, *Kaygusuz Abdal...*, s. 103, 104, 129, 133.

³⁴⁷ Yıldırım, *a.g.e.*, s. 163.

Seyyid Harun yolculuğu sırasında Cafer-i Sadık soyundan ulu bir şeyhin (Emir Alaüddin) kafilesiyle karşılaşır.³⁴⁸ Bu şeyh Seyyid Harun'un eline ve ayağına düşüp tevazu gösterir.³⁴⁹ Yanındaki insanlar şeyhin daha ulu ve soylu bir kişi olmasına rağmen (*kutb-i âlem*) neden Seyyid Harun'a kendini teslim ettiğini sorarlar.³⁵⁰ Şeyh, Seyyid Harun'un daha soylu olduğunu ve keramet sahibi olduğunu belirtir. Ayrıca onu *kutbü'l-aktâp* olarak tanıtır ve kendisinden daha üstün bir seviyeye koyar. Bu örnekteki *kutb-i âlem* ve *kutbü'l-aktâp* kavramları bahsettiğimiz hiyerarşik yapıyı gösteren dikkate değer örneklerdir. Seyyid Harun, *kutb-i âlem* olan Emir Alaüddin'den daha üstün tutulmuş ve *kutbü'l-aktâp* olarak gösterilmiştir.

Menâkıbu'l-Ârifîn'de anlatılana göre, Horasan'daki üç yüz din bilgini aynı anda peygamberi rüyalarında görürler.³⁵¹ Peygamber din ulularına Baha Veled'i, "Sultanü'l-Ulema" (âlimlerin sultanı) olarak anmalarını emretmiştir. Bu şekilde Baha Veled, din bilginleri arasında yüksek bir mevkide gösterilmiştir.

Seyyid Burhaneddin Muhakkık-ı Tirmizî'nin velayetteki üstünlüğü, tanınmış mutasavvıflardan Şeyhülislam Şihabeddin Ömer Sühreverdi tarafından kabul edilmiş gibi gösterilmiştir. Sahib Şemseddin, Tirmizî hakkında Sühreverdi'ye "Onu nasıl gördünüz?" diye sorduğunda Sühreverdi: "*O mana incileriyle ve Muhammed hazretlerinin hakikat sırlarıyla dolu, apaçık son derece gizli ve çok dalgalı bir denizdir; zannetmiyorum ki, bütün dünyada Mevlana Celaleddin hazretlerinden başka biri, onun hakikatine ulaşsın ve onu anlasın.*" cevabını verir.³⁵² Böylece Tirmizî'nin velayetteki yeri birçok sufiden daha üstün bir yerde gösterilmiştir. Ancak Tahsin Yazıcı'nın da eserinde belirttiği gibi; tarihsel kaynaklarda Sühreverdi'nin, Baha Veled'in ölümünden sonra Anadolu'ya geldiğine ve Tirmizî'yi gördüğüne dair bir kanıt yoktur.³⁵³

Mevlana, Seyyid Burhaneddin tarafından zahir ilimlerde babası Baha Veled'den daha üstün gösterilmiştir.³⁵⁴ Ayrıca Konya kadısı, Amasya kadısı ve Sivas kadısı gibi din bilginleri Mevlana'nın velayetini kabul eden ve ona mürit olan kimseler arasındadır.³⁵⁵

³⁴⁸ Abdülkerim bin Şeyh Musa, *a.g.e.*, s. 25.

³⁴⁹ Abdülkerim bin Şeyh Musa, *a.g.e.*, s. 26.

³⁵⁰ Abdülkerim bin Şeyh Musa, *a.g.e.*, s. 27.

³⁵¹ Eflaki, *a.g.e.*, s. 69.

³⁵² Eflaki, *a.g.e.*, s. 114.

³⁵³ Eflaki, *a.g.e.*, s. 113.

³⁵⁴ Eflaki, *a.g.e.*, s. 123.

³⁵⁵ Eflaki, *a.g.e.*, s. 138.

Menâkıbu'l-Ârifîn'de Şemseddin-i Tebrizî'nin, tarikat pirleri ve hakikat arifleri tarafından “Kâmil-i Tebrizî” olarak anıldığına yer verilir.³⁵⁶ Ayrıca Şems yolculuğu sırasında birçok *abdal, aktab, efrad, fütur ve mestur ehilleri* gibi “*suret ve mana büyükleri*”ne rastlasa da *kendi yüceliğinin benzerini* bulamamıştır.³⁵⁷ Rivayete göre, Şems, medrese bilginleriyle yaptığı birçok tartışmada üstün gelir ve onları yener.³⁵⁸

Görüldüğü gibi “velayette üstünlük” işlevi kahramanın velayet özelliklerini kanıtlamak ve üstün göstermek için kullanılmıştır. Ayrıca tarikatlar ve şeyhler arasındaki rekabetin menakıbnamelere yansımış hâli olarak da değerlendirilebilir.

Kahraman Gösterdiği Kerametler İle İnsanların Müslüman Olmasını Sağlar (İslamlaştırma)

Menakıbnamelerde velilerin toplum içerisindeki ilahi misyonlarını öne çıkaran bir başka işlev de “İslamlaştırma” işlevidir. Müslüman olmayan kişiler kahramanın muhtelif olağanüstülükler içeren kerametlerini gördükleri zaman Müslüman olmayı tercih eder ve genelde kahramanın müridi olurlar. Dinî anlatılarda ve İslami dönem Türk destanlarında bu işlevin örneklerine rastlamak mümkündür. Dinî anlatılarda, insanlar peygamberlere inanmak için onlardan mucize göstermelerini beklerler. Peygamberlere atfedilen farklı mucize örnekleri bu amaca hizmet etmektedir. *Battalname*, *Danişmendname* gibi İslami dönem Türk destanlarında, kahramanlar birçok kişinin Müslüman olmasına vesile olmuşlardır. Örneğin Battal Gazi'nin Müslüman olmayan Mihriyayıl'ı Müslüman yapma çabasından destanlar bölümünde bahsetmiştik. Benzer şekilde Danişmend Gazi de İslam için gaza eder ve birçok kişinin Müslüman olmasını sağlar.³⁵⁹

“İslamlaştırma” işlevi, halk nezdinde kahramanın dinî misyonu (İslam'ı yayma) yerine getiren kişiler olarak görülmesi amacına hizmet etmektedir. Peygamberlere atfedilen “doğru yola davet etme” misyonu, “peygamberlerin varisleri olma” rolü gereğince bu işlev ile velilere de atfedilmiştir. Kerametler ise işlevin gerçekleşmesini sağlayan araçlar olarak anlatılara

³⁵⁶ Eflaki, *a.g.e.*, s. 469.

³⁵⁷ Eflaki, *a.g.e.*, s. 470.

³⁵⁸ Eflaki, *a.g.e.*, s. 476.

³⁵⁹ Turan, *a.g.e.*, s. 159-160.

eklenmiştir. Bu işlevin gerçekleşmesinde rol oynayan keramet motifleri genelde kutsal kitaplarda yer alan dinî anlatılardan alınmıştır.

Abdal Musa Velayetnamesi'nde gayrimüslim bir adam, Abdal Musa'nın meclisinde iken şarabın bala dönüştüğüne şahit olduğunda Müslüman olur.³⁶⁰ “Maddenin mahiyet değiştirmesi” dinî anlatılarda çokça görülen motiflerdendir.³⁶¹ Hz. Musa'nın suyu kana çevirmesi buna bir örnektir.³⁶²

Kaygusuz Abdal Menakıbnamesi'nde Kaygusuz, yolculuğu sırasında Hama Kalesi'ne gelir.³⁶³ Burada kaleye su taşınması için yapılan dolap, gayrimüslim bir Frenk usta olan Nasara'nın tüm çabalarına rağmen dönmemektedir.³⁶⁴ Kaygusuz dolaba “Hz. Muhammed hürmetine dön.” deyince dolap döner ve bunu gören Nasara Müslüman olur.³⁶⁵ Ayrıca şunu da belirtelim ki, “dolap ile konuşma” Yunus Emre örneğinde de vardır.³⁶⁶

Seyyid Ali Sultan, Gelibol şehrini keramet göstererek fethettiğinde, hayatta kalan insanların bir kısmı Müslüman olur.³⁶⁷ Seyyid Ali şehre zelzele düşmesini sağlayarak fethi gerçekleştirmiştir. “Tabiat kuvvetlerine hükmetme” motifi de dinî anlatılarda rastlanan motiflerdendir.³⁶⁸

Seyyid Harun, Seydişehir'in inşasını kolaylaştırmak için taşların ve ağaçların canlanıp yürümesini sağlar.³⁶⁹ Bunu gören gayrimüslimlerin birçoğu Müslüman olurlar.³⁷⁰ “Cansız varlıkları harekete geçirme” motifi Kur'an-ı Kerim ve hadisler başta olmak üzere dinî anlatılarda rastlanan motiflerdendir.³⁷¹

Bektaşî menakıbnamelerinin aksine, *Menâkıbu'l-Ârifîn*'de “İslamlaştırma” işlevinin örnekleri belirgin değildir. Bunun sebebi Bektaşî menakıbnamelerinde öne çıkan ana misyonun “gaza” olması, Mevlevilerde ise “irşad” amacının ana misyon olarak öne çıkması olabilir. Ayrıca iki ekol arasındaki inanç farklılıkları da bu duruma sebep olmuş olabilir. *Menâkıbu'l-Ârifîn*'de, muhteva açısından bu işleve benzer örneklere rastlamak mümkündür. Ancak işlevin

³⁶⁰ Güzel, *Abdal Musa...*, s. 144.

³⁶¹ Ocak, *Kültür Tarihi...* s. 78.

³⁶² Güzel, *Abdal Musa...*, s. 110.

³⁶³ Güzel, *Kaygusuz Abdal...*, s. 123.

³⁶⁴ Güzel, *Kaygusuz Abdal...*, s. 123.

³⁶⁵ Güzel, *Kaygusuz Abdal...*, s. 123.

³⁶⁶ Güzel, *Kaygusuz Abdal...*, s. 70.

³⁶⁷ Yıldırım, *a.g.e.*, s. 165.

³⁶⁸ Ocak, *Kültür Tarihi...* s. 75-78.

³⁶⁹ Abdülkerim bin Şeyh Musa, *a.g.e.*, s. 39.

³⁷⁰ Abdülkerim bin Şeyh Musa, *a.g.e.*, s. 39.

³⁷¹ Ocak, *Kültür Tarihi...* s. 75-77.

gerçekleşme süreci Bektaşî örnekleriyle tam olarak uyuşmaz. *Menâkıbu'l-Ârifîn*'deki anlatıya göre Mevlana'nın inayeti ile bir tacir, felsefe ve tıp ilmi sahibi olur. Böylece hasta olan Frenk emirini iyileştirir.³⁷² Bu durum Frenklerin Mevlana'ya “muhip ve âşık” olmalarını sağlar.³⁷³ *Menâkıbu'l-Ârifîn*'de Müslüman olan insanların kerametleri görmeleri ile velilerin müridi olmalarına dair örnekler vardır. Başka bir örnekte Mevlana, insanlara musallat olan bir cin grubunun Mevlana'ya “mürit ve inanan” olmasını sağlar.³⁷⁴ Ancak kerameti görüp de insanların din değiştirmesine dair belirgin örnekler yoktur. Kerametleri gören insanlar genelde velinin müridi olurlar; ancak din değiştirdiklerine dair kanıt görünmemektedir. Bu sebeple söz konusu işlevin eserdeki yeri tartışmaya açık görünmektedir.

“Propaganda” faktörü tarikatlar için önemlidir. “İslamlaştırma” işlevinin örneklerinde görüldüğü gibi, velilerin İslamlaştırdığı kişiler, aynı zamanda velinin tarikatına mürit olurlar ve dolayısıyla velinin de taraftarı olurlar. Böylece tarikatlar, dolaylı olarak taraftar kazanmış olurlar. Kafadar'a göre, menakıbnameler dönemin gaza, cihad, velilik, Müslümanlaştırma gibi kavramlarını anlamak açısından önemli eserlerdir.³⁷⁵ Bu açıdan bakıldığında, Müslümanlaştırma sürecinin mahiyetini anlamak için, menakıbnamelerdeki “İslamlaştırma” işlevinin dikkatle incelenmesi gerekir. Menakıbnamelerdeki anlatı böyle incelendiğinde; İslamlaştırmanın, tarikatların insan kaynağına katkı sağlayan bir yol olduğu söylenebilir. Ayrıca din değiştirmeyi sağlayan ana faktörün “olağanüstülük” (keramet/mucize) olması dönemin zihniyetini kavramak için önemli bir veridir.

Kahraman Müritlerini Görevlendirir (Görev Verme)

“Görev verme” işlevi genelde menakıbnamelerin son kısımlarında yer alır ve kahramanın, bir veya birden fazla takipçisine belirli görev ya da görevler vermesi şeklinde gerçekleşir. Bu görev ya da görevler kahramana atfedilen misyonun devam ettirilmesi olabilir veya bölgede velinin irşad vazifesinin devam ettirilmesi olabilir. Bazı destanlarda bu işleve benzer eylemler bulunsa da bunun destan kaynaklı bir işlev olduğunu söyleyemeyiz. Örneğin *Oğuz Kağan Destanı*'nda, Oğuz Kağan ölümüne yakın oğullarını toplayıp ülkesini paylaşır ve idari misyonun devamlılığını sağlar.

³⁷² Eflaki, *a.g.e.*, s. 155.

³⁷³ Eflaki, *a.g.e.*, s. 155.

³⁷⁴ Eflaki, *a.g.e.*, s. 130.

³⁷⁵ Kafadar, *a.g.e.*, s. 62.

“Görev verme” işlevi söz konusu olduğunda özellikle “devamlılık” unsuru göz önüne alınmalıdır. Tarikatlarda yönetimin devamlılığı “silsile” ile sağlanır. Tarikatın yönetimi bir şeyhten diğerine aktarılır ve bu durum silsile hâlinde devam eder. Menakıbnamelerde kahramanın (velinin) ölmesine yakın “görev verme” işlevi gerçekleşir. Böylece dolaylı olarak, görevlendirilen kişiler kahraman tarafından müjdelenmiş olur. Bu şekilde kahramanın (velinin) misyonunun devam ettirileceği de okuyucuya bildirilmiş olur. Nitekim işlevin aynı zamanda başka karakterler için bir nevi “müjdeleme” anlamı taşıdığı söylenebilir. Böylece tasavvufî misyonun ve tarikat silsilesinin devamlılığı okuyucu gözünde ispatlanırken; aynı zamanda kahramanın haleflerinin velayetleri meşrulaştırılmış olur. Ayrıca “görev verme” işlevi, “vahdet-i vücud” bölümünde bahsettiğimiz hiyerarşik yapıyı göstermesi açısından dikkate değer bir işlevdir.

Abdal Musa taştan yaptığı iki testiden birini oğluna, diğerini Kızıl Deli’ye vermiştir.³⁷⁶ Hacı Bektaş’ın üzerine türbesini, tekkesini, fırını, mutfağını, bahçesini yapmaları için kırk abdalı görevlendirir.³⁷⁷ Ayrıca Kızıl Deli’ye bir tahta kılıç hediye edip onu gazilerle beraber gazaya gönderir.³⁷⁸ Bu örnekler incelendiğinde Kızıl Deli ile beraber Abdal Kefi, Sarı İsmail Sultan gibi abdalların dolaylı olarak veli tarafından müjdelendiği görülecektir.

Seyyid Ali Sultan Rumeli’nde, misyonunun gereği olarak gerçekleştirdiği fetihlerinin ardından müritlerini bölgeye dağıtarak başlattığı irşat ve gaza faaliyetinin devamlılığını sağlar. Örneğin menakıbnamede bir mürit olarak gösterilen Evranos Gazi’yi Akdeniz bölgesinin fethiyle görevlendirir.³⁷⁹ Seyyid Rüstem Gazi’nin ise belirli bir bölgeye yerleşerek irşat faaliyetleriyle ilgilenmesini sağlar.³⁸⁰

Seyyid Harun, ölümüne yakın yanındakilere vasiyetini bildirir. Vasiyet bir dizi görevlendirmeden oluşmaktadır.³⁸¹ Onlardan fukaraya yardım etmelerini, insanları irşat etmelerini, İslam’ı yaymalarını ister.³⁸² Ali Baba, Zekeriyya, Siyah Derviş, Gök Seydi, Nasibli Baba, Haydar Baba gibi müritlerini Aydın, Teke ili, Germiyan ili gibi muhtelif yerlere dağıtarak öğretisinin devamlılığını ve bu kişilerin, verilen görevleri yerine getirmelerini sağlamayı amaçlamaktadır. Söz konusu kişiler de Seyyid’in Seydişehir’de yaptığı gibi gittikleri yerleri şenlendirecekler ve mesken tutacaklardır. Vasiyette, kızı Halife Sultan ve

³⁷⁶ Güzel, *Abdal Musa...*, s. 147.

³⁷⁷ Güzel, *Abdal Musa...*, s. 147.

³⁷⁸ Güzel, *Abdal Musa...*, s. 148.

³⁷⁹ Yıldırım, *a.g.e.*, s. 178.

³⁸⁰ Yıldırım, *a.g.e.*, s. 179.

³⁸¹ Abdülkerim bin Şeyh Musa, *a.g.e.*, s. 57-59.

³⁸² Abdülkerim bin Şeyh Musa, *a.g.e.*, s. 58.

yeğeni Musa'yı da anar ve onları da misyonuna dâhil eder. Böylece kendisinden sonra liderlik edecek kişileri de müjdelemiş olur.³⁸³

Baha Veled ölümüne yakın bir vakitte yanındakilere “...*Ben bu dünyadan göçünceye kadar bekleyin de oğlum Celâleddin Muhammed'in nasıl bir adam olacağını, benim yerime geçeceğini, benim mertebemden daha yüksek bir mertebeye kavuşacağını görürsünüz.*” sözlerini söyler.³⁸⁴ Böylece Mevlana'yı müjdelemiş olur ve Baha Veled'den sonra onun misyonunu devam ettirecek kişiyi de işaret etmiş olur. Burada “mertebe” unsuruna da ayrıca dikkat etmek gerekir. Zira tasavvuf ehli arasındaki ilahi hiyerarşiye bir atıf vardır.

Burhaneddin Muhakkık-ı Tirmizî, ölümüne yakın bir zamanda “*Ben hal'imi Şeyh Selahaddin'e bağışladım, kâl'imi de Mevlana hazretlerine verdim.*” diye buyurur.³⁸⁵ *Hâl* ve *kâl* tasavvufta zahiri ve batını ilimler için kullanılan terimlerdir. Böylece Şeyh Selahaddin ve Mevlana, Tirmizî tarafından müjdelenmiş olurlar. Ayrıca Tirmizî'nin ilminin onlara geçtiği belirtilerek, bu ilimler ile irşat vazifesi de onlara verilmiş olur.

Mevlana, yolculuğu sırasında kırk münzevi rahip ile karşılaşır ve onların Müslüman olmasını sağlar.³⁸⁶ Bu kişileri “*Tanrı ibadetiyle meşgul olmakla*” ve gelip gidene hizmet etmekle görevlendirir.³⁸⁷

“Görev verme” işlevinin gerçekleşme biçimi incelendiğinde Bektaşî ve Mevlevî menakıbnameleri arasında belirgin bir fark göze çarpar. Mevlevî menakıbnamelerinde görev verme eylemi genelde bizzat kahramanın vasiyeti ile gerçekleşir ve “silsile” mefhumu daha belirgindir. Oysa Bektaşî menakıbnamelerinde kahraman, ondan sonra yerine geçecek kişiyi işaret etmez; yandaşlarına çeşitli görevler vererek onları muhtelif yerlere gönderir. Bu durumun sebebi 13.-16. yüzyıllarda Bektaşî tarikatının Mevlevîlere göre daha dağınık bir hâlde faaliyet göstermesi olabilir. Ayrıca Mevlevîlerin Konya'ya bağlı merkezî yönetimleri halef-selef geçişini daha düzenli bir hâle büründürmüş olabilir. Görünen o ki; Bektaşîlerde güç merkezlerinin dağınıklığı menakıbnamelerdeki “görev verme” işlevine de yansımıştır.

³⁸³ Abdülkerim bin Şeyh Musa, *a.g.e.*, s. 61-62.

³⁸⁴ Eflaki, *a.g.e.*, s. 99.

³⁸⁵ Eflaki, *a.g.e.*, s. 110.

³⁸⁶ Eflaki, *a.g.e.*, s. 122.

³⁸⁷ Eflaki, *a.g.e.*, s. 122.

Kahraman Verilen Ulvî Görevi Yerine Getirir (Başarı)

“Başarı” işlevi daha önce de belirttiğimiz gibi “görevlendirme” işlevinin tamamlayıcısı niteliğindeki işlevdir. Bu işlev ile anlatının başlangıcında kahramana verilen görev yerine getirilmiş olup kahraman, ona yüklenen misyonu tamamlamış olur.

Dinî anlatılar, masal, destan gibi olağanüstü anlatılarda her zaman kahramana yüklenen bir misyon vardır ve anlatının sonunda kahraman, başarılı olarak kendini ispatlar. Destanlarda söz konusu misyon genelde kahramanlık göstermeye yöneliktir; menakıbnamelerde ise irşat, gaza, şenlendirme gibi amaçlar görülebilir.

Kanaatimizce, “başarı” işlevi içerisinde tasavvuf anlayışına yönelik izler görmek mümkündür. Tasavvufta ilahi yolculuğa çıkmak ve şeriat, tarikat, marifet, hakikat gibi ilahi mertebeleri geçmek velilerin ilahi sırı ve aşka ulaşması ve için gerekli görülen aşamalardır. Örneğin; Necmeddin Kübra, *Usûlu Aşere* adlı eserinde bu yolculukları ve mertebeleri açıklayan önde gelen mutasavvıflardandır.³⁸⁸ Menakıbnamelerde kahramanın verilen görevi yerine getirmesi sırasında bir yolculuğa çıkmasından ve “yolculuk” temasından “görevlendirme” işlevinde bahsetmiştik. Bu sebeple konuyu tekrar ele almayacağız. İlahi mertebe konusuna geldiğimizde ise; bize göre “başarı” işlevi velinin ulaşması gereken son ilahi mertebenin menakıbnamelere aksetmiş hâlidir. “İmtihan edilme”, “imtihanı geçme”, “saygınlık kazanma”, “düşmanla karşılaşma”, “düşmanın alt edilmesi” gibi işlevler aslında kahramanı “başarı” işlevine hazırlayan aşamalardır. Kahraman diğer işlevleri yerine getirdikten sonra anlatının sonunda “başarı” işleviyle rüştünü ispatlamış olur.

Seyyid Ali Sultan, kendisine verilen “Rumili’ni şirkden temiz ve halâs itmek” görevini yerine getirmek için Burgaz, Gelibol, Dimetoka, Edirne gibi yerlere gazalar düzenleyip fetihler yapar.³⁸⁹ Bu yerleri ele geçirip buralara yeni isimler verir. Böylece ona verilen görevi başarıyla geçmiş olur.

Kaygusuz Abdal, anlatıda ona verilen hac misyonunu yerine getirmek için kutsal topraklara ulaşır.³⁹⁰ Ardından hac vazifesi için gerekli olan dua, kurban, şeytan taşlama gibi ritüelleri

³⁸⁸ Necmüddin Kübra, *Tasavvufî Hayat*, İstanbul, 2013, s. 33-75.

³⁸⁹ Yıldırım, *a.g.e.*, s. 167-175.

³⁹⁰ Güzel, *Kaygusuz Abdal...*, s. 117.

yapar.³⁹¹ Bundan sonra velayet özellikleri daha da pekişmiş bir şekilde Teke iline geri döner.³⁹²

Seyyid Harun, kendisine verilen şehir inşa etme görevini tamamlamak için çeşitli kerametler gösterip hızlı bir şekilde Seydişehir'i inşa etmiştir.³⁹³ Bu görevin tamamlanmasının ardından inzivaya çekilir, çok daha az yemek yer ve vaktinin çoğunu ibadetle geçirir. Anlatıya göre “*Kalbi mülâhaza-i Sübhan'da olmuş idi. Ruhı müşahede-i sıfatu'llaha irmişdi. Abd-ı fani Rabb-ı bakiniün rızasına ulaşmışdı.*”.³⁹⁴ Burada görevi tamamlamasıyla Seyyid'in ulaştığı ilahi ve tasavvufi makamlardan bahsedilmiştir.

Baha Veled, kendisine verilen irşat misyonu gereğince Konya'ya ulaşır.³⁹⁵ Konya'da birçok kişinin irşat edilmesini ve mürit olmasına vesile olur.³⁹⁶ Burhaneddin Muhakkık-ı Tirmizî de misyonu gereğince Konya'ya ulaştıktan sonra, burada Mevlana'nın eğitiminde önemli rol oynar.³⁹⁷ Şemseddin-i Tebrizî ise olgun bir mürşit bulma amacıyla çıktığı yolculuğunun sonunda Mevlana'yı bulur.³⁹⁸ Diğer örneklerde olduğu gibi *Menâkıbu'l-Ârifin*'de de veliler, görevlerinde başarılı olmaları ile “*ilahi hikmetlerde mümtaz*” bir karaktere bürünürler ve “*Tanrı'nın hikmet, kudret ve ululuk nurlarını*” görmeye ve hissetmeye başlarlar.³⁹⁹

Menakıbnamelerde “başarı” işlevi ile veliler olduklarından daha üstün bir mertebeye taşınmış ve böylece tasavvuftaki ilahi yolculuklarında da başarılı oldukları gösterilmiştir. Bu anlamda “başarı” işlevi, velilerin velayet yolculuğunun son ve en üst aşaması olmasının yanı sıra; tasavvufi mertebelerin menakıbnamelerde temsil edilmesinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

³⁹¹ Güzel, *Kaygusuz Abdal...*, s. 117-118.

³⁹² Güzel, *Kaygusuz Abdal...*, s. 123.

³⁹³ Abdülkerim bin Şeyh Musa, *a.g.e.*, s. 55-57.

³⁹⁴ Abdülkerim bin Şeyh Musa, *a.g.e.*, s. 57.

³⁹⁵ Eflaki, *a.g.e.*, s. 82-83.

³⁹⁶ Eflaki, *a.g.e.*, s. 84-91.

³⁹⁷ Eflaki, *a.g.e.*, s. 104.

³⁹⁸ Eflaki, *a.g.e.*, s. 472-473.

³⁹⁹ Eflaki, *a.g.e.*, s. 108, 473.

3.BÖLÜM: MENAKIBNAMELERDE YARDIMCI UNSURLAR

Propp, sabit unsurlar haricinde masalarda dört grup elementten oluşan yardımcı unsurları tespit etmiştir. Masallardaki şahıslar ve çevre ise değişken unsurlardır. Sabit unsurlar (fonksiyonlar) ve yardımcı unsurlar bir araya geldiğinde anlatının yapısını oluştururlar.⁴⁰⁰ Bu dört grup yardımcı element şunlardır:

1. Olaylar arasında irtibatı sağlayan bağlayıcı unsurlar,
2. Hareketlerin maksat ve nedenleri,
3. Kahramanların ortaya çıkış şekilleri,
4. Kahramanların vasıfları.⁴⁰¹

Yardımcı unsurlar, fonksiyonlar arası geçişlerde ve fonksiyonlar arasında bağlantı kurmada etkili olurlar. Örneğin; bir karakter diğerinden bir şeyler öğrenir, bununla önceki fonksiyon diğeriyle birleşir.⁴⁰² Masal karakterleri öğrenmeleri gereken bilgiyi şikayet, iftira, kulak misafiri olmak gibi farklı şekillerde öğrenirler.⁴⁰³ Bir fonksiyonu diğeriyle bağlayan bu element “bağlayıcı olay” olarak tanımlanır. Bir diğer yardımcı unsur da “hareketlerin maksat ve nedenleri”dir. Maksatlar en çok değişen ve sabit olmayan elementlerdir. Maksatlar, anlatıdaki şahısları harekete sevk eden sebep ve hedeflerdir.⁴⁰⁴ Burada yardımcı unsurları ayrı ayrı ele alacağız; ardından bu unsurların izlerini menakıbnamelerde aradığımızda nasıl bir çıkarım yapabildiğimiz üzerinde duracağız.

3.1 OLAYLAR ARASINDA İRTİBATI SAĞLAYAN BAĞLAYICI UNSURLAR

Fonksiyonların her zaman doğrudan art arda sıralanmadığı açıktır. Karakterlerin farklı yollarla “bilgi edinmesi” anlatının akışını ve fonksiyonlar arası geçişi sağlar. Propp’a göre, aksiyonun cereyanı sırasında fonksiyonları birbirine bağlayan bu bilgilerdir.⁴⁰⁵ Karşılıklı konuşma, şikayet, bildirme, işitme gibi durumlar “bilgi edinme”nin muhtelif yollarıdır. Propp incelediği

⁴⁰⁰ Günay, *a.g.e.*, s. 12.

⁴⁰¹ Çobanoğlu, *a.g.e.*, s. 216.

⁴⁰² Günay, *a.g.e.*, s. 43.

⁴⁰³ Günay, *a.g.e.*, s. 43.

⁴⁰⁴ Günay, *a.g.e.*, s. 43.

⁴⁰⁵ Vladimir Propp, *Masalların Yapısı ve İncelenmesi*, Ankara, 1987, s. 109.

masallardan bu bilgi edinmelere dair farklı örnekler sunar: “*Ivan elmaları aldıktan sonra kaçmak için duvar aşınca iplerdeki ses alarmı harekete geçer; büyücü kadın böylece hırsızlık konusunda **bilgi edinmiş** olur ve takip başlar.*”⁴⁰⁶ Böylece iki farklı fonksiyon birbirine bağlanmış olur. Bazen birbirini izleyen iki işlev değişik karakterlerce gerçekleştirilirse, ikinci kişi daha önce neyin geçtiğini bilmelidir.⁴⁰⁷ Örneğin; “*Kaçırılan prenses, kendisini Kojemiaka'nın kurtarabileceğini açıklayan bir mektubu bir köpek vasıtasıyla ebeveynlerine gönderir. Burada kral, kahramanın varlığı hakkında **bilgi edinmiş** olur.*”⁴⁰⁸ Örnekler ve örneklerin gerçekleşme usulleri çeşitlense de; farklı örnekler ortak bir özellikte birleşirler: Bilgi edinme, birbirini takip eden iki fonksiyon arasında bağlantı kurulması demektir.

Menakıbnamelerde de konuşma, ses, şikayet, bildirme, işitme yaygın olarak görülen bilgi edinme çeşitleridir. Ancak bunlara ek olarak, “malum olma, ilahi kudret, ilahi ilham, kudretten gelen avaz (ses)” gibi bilgi edinme şekilleri de vardır. Bunlar menakıbnamelere has bağlayıcı unsurlar olarak değerlendirilebilir.

Abdal Musa örneğinde “imtihan edilme” ile “imtihanı geçme” fonksiyonları arasındaki geçişi sağlayan bilgi edinme “malum olma” şeklinde gerçekleşmiştir. Kâfir topluluğunun kendisini teste tâbi tutacağı Abdal Musa'ya malum olmuş; o da imtihanı geçmek için gerekli eylemi icra etmiştir.⁴⁰⁹ Böylece iki fonksiyon arasındaki geçişi sağlayan bağlayıcı unsur kendini göstermiştir. Bir diğer örnekte; şehir inşası sırasında bir kişinin gizlediği mermer beyaz direk Seyyid Harun'a malum olur. O da mermeri getirmeleri için dervişlerini gönderir.⁴¹⁰

Seyyid Harun, şehir inşası için yola çıkacağı vakit, “kudretten bir avaz” gelir ve ona bir bulutun kılavuz olacağını belirtir. O da bulutu takip etmeye böyle başlar.⁴¹¹ Emir Alaü'd-din adındaki ulu şeyh, Seyyid Harun'la karşılaşacağını “kudret-i ilahi” sayesinde öğrenir ve ona göre hazırlık yapar.⁴¹²

Alaiye sancak beyi, oğlunun kapılandığı Abdal Musa'yı Teke beyine “şikayet” eder. Böylece Teke beyi, Abdal Musa'dan haberdar olup ona düşman olur.⁴¹³ Horasan ülkesinin padişahu veziriyle konuşurken veziri ona Baha Veled'in babası Celaledin Hüseyin Hatibi'den

⁴⁰⁶ Propp, *Masalların Yapısı...*, s. 110.

⁴⁰⁷ Propp, *a.g.e.*, s. 75.

⁴⁰⁸ Propp, *Masalların Yapısı...*, s. 111.

⁴⁰⁹ Güzel, *Abdal Musa...*, s.141.

⁴¹⁰ Abdülkerim bin Şeyh Musa, *a.g.e.*, s. 52.

⁴¹¹ Abdülkerim bin Şeyh Musa, *a.g.e.*, s. 24.

⁴¹² Abdülkerim bin Şeyh Musa, *a.g.e.*, s. 26.

⁴¹³ Güzel, *Abdal Musa...*, s.94.

bahseder. Böylece padişah ileride kızını evlendireceği kişiden haberdar olmuş olur.⁴¹⁴ Baha Veled'in Horasan'ı terk edip yola çıkmasına sebep olan bilgi edinme ise hâkim ve filozofların Baha Veled'i Harizmşah sultanına şikayet etmeleri ile gerçekleşmiştir.⁴¹⁵ Seyyid Ali Sultan, Varmacin Kalesi'ni kuşattığında, Seyyid'in kerameti ile kale askerleri her gazinin başında bir dağ yürüdüğünü görürler. Kalenin beyinin bu haberi "işitmesi" kaleyi terk etmesine sebep olan "bilgi edinme" şekli olmuştur.⁴¹⁶

Görünen o ki; masallarda olduğu gibi menakıbnamelerde de konuşma, işitme, şikayet, ses genel geçer bilgi edinme yolları olmuştur. Malum olma, ilahi kudret, kudretten gelen avaz gibi bilgi edinme yolları da menakıbnamelerde olay akışının devamlılığını sağlayan dikkate değer bağlayıcı unsurlardandır.

3.2 HAREKETLERİN MAKSAT VE NEDENLERİ

Kahramanları motive eden, eylemleri yapmaya sevk eden ferdi sebep ve niyetler hareketlerin maksat ve nedenlerini oluşturur. Bu motivasyonlar anlatıya renk ve özel bir canlılık verse de, anlatıdaki en değişken ve en kararsız unsurlardır.⁴¹⁷ Kıskanma, kin, korku, şüphe, rekabet duygusu gibi kahramanları motive eden çeşitli dürtüler vardır.⁴¹⁸ Örneğin; Propp'un çıkarımlarına göre, masallarda sürgüne gönderme veya denize bırakma işleri şu motivasyonları gerektirmektedir: Kötü üvey ananın kını, erkek kardeşler arasında miras kavgası, kıskançlık, rekabet korkusu, dengi dengine olmayan evlilik...⁴¹⁹ Bu vakalarda, sürgün etme işi, hasıma bağlı olarak aç gözlü, kötü, şüpheli karakterlerle motive edilir.⁴²⁰

Şunu da belirtmek gerekir ki, anlatılarda güdülenmemiş veya motive edilmemiş eylemlere de rastlamak mümkündür. Örneğin; *"ejderha, prensesi bazı nedenlerle kaçıtır ama masal bu eylemin nedenleri hakkında bir şey söylemez."*⁴²¹

Hareketlerin maksat ve nedenleri, masallarda olduğu gibi menakıbnamelerde de oldukça değişken ve çeşitli bir hâdedir. Kıskanma, kin, korku, şüphe gibi karakterleri motive eden

⁴¹⁴ Eflaki, *a.g.e.*, s. 67.

⁴¹⁵ Eflaki, *a.g.e.*, s. 71.

⁴¹⁶ Yıldırım, *a.g.e.*, s. 169.

⁴¹⁷ Propp, *Masalların Yapısı...*, s. 115.

⁴¹⁸ Propp, *a.g.e.*, s. 79.

⁴¹⁹ Propp, *Masalların Yapısı...*, s. 116.

⁴²⁰ Propp, *Masalların Yapısı...*, s. 116.

⁴²¹ Propp, *a.g.e.*, s. 80.

dürtülere ek olarak; menakıbnamelerde ilahi ilham, fetih ve gaza yapma isteği kahramanları harekete geçiren durumlardandır.

Seyyid Ali Sultan Velayetnamesi'nde Yıldırım Han'ı harekete geçiren, Horasan'dan erenleri yola çıkaran neden fetih ve gaza isteği olmuştur.⁴²² Aynı eserde gayrimüslimlerin kaleleri teslim etmelerinin nedeni "korku" dürtüsü olarak gösterilmiştir.⁴²³ *Menakıbu'l-Ârifin*'de, Mevlana'nın kerametlerini görüp ona mürit olan çocukların bu hareketlerinin sebebi "şaşkınlık" dürtüsü olarak gösterilmiştir.⁴²⁴ Mevlana'ya başta inanmayan, sonra kerametlerini görüp ona mürit olanların bu hareketlerinin nedeni utanmaları ve mahcup olmalarıdır.⁴²⁵ Mevlana'nın yakın dostu Şems'e düşman olanları motive eden ana sebep kıskançlık duygularıdır.⁴²⁶ Genelde bu tür kişiler daha sonra velilerin kerametlerini görüp af dileyip mürit olurlar. Bu hareketlerini motive eden duygu ise "pişmanlık"tır.⁴²⁷

3.3 KAHRAMANLARIN ORTAYA ÇIKIŞ ŞEKİLLERİ

Kanaatimizce kahramanların ortaya çıkış şekillerini incelemeden önce bu kahramanları tanıtmamız gerekir. Propp'a göre masallarda işlevleri gerçekleştiren yedi ayrı kişi mevcuttur.⁴²⁸

1. Saldırgan; kötülük yapma, çatışma ve takip etme eylemlerini gerçekleştiren kişidir.
2. Bağışçı; büyülü vasıtanın aktarılmasını hazırlama ve kahramana büyülü vasıtanın verilmesi eylemlerini gerçekleştiren kişidir.
3. Yardımcı; kahramanın yer değiştirmesi, kötülük ya da eksiklik unsurunun yok edilmesi, takipten kurtulma, güç işleri yerine getirme ve kahramanın biçim değiştirmesi eylemlerini gerçekleştiren kişidir.
4. Prenses ve babası; güç görevi yapma isteği, ipucu, düzmece kahramanın ortaya çıkarılması, ikinci saldırganın cezalandırılması, düğün-evlenme eylemlerini gerçekleştiren kişilerdir.
5. Gönderen; sadece kahramanı göreve gönderme işlevini gerçekleştiren kişidir.

⁴²² Yıldırım, *a.g.e.*, s. 161-162.

⁴²³ Yıldırım, *a.g.e.*, s. 167-169.

⁴²⁴ Eflaki, *a.g.e.*, s. 118.

⁴²⁵ Eflaki, *a.g.e.*, s. 121.

⁴²⁶ Eflaki, *a.g.e.*, s. 127.

⁴²⁷ Eflaki, *a.g.e.*, s. 179.

⁴²⁸ Propp, *a.g.e.*, s. 83.

6. Kahraman; karar verip yola çıkma, bağışçının isteklerine karşı tepki, evlenme eylemlerini gerçekleştirir.
7. Düzmece kahraman; karar verip yola çıkma, bağışçının isteklerine karşı tepki ve hususi fonksiyon eylemlerini gerçekleştiren kişidir.⁴²⁹

Ancak Propp'a göre bu dağılımda istisnai durumlar olabilmektedir. Örneğin, bir masalda bağışçı yoksa, bağışçıya ait görünme şekilleri yardımcıya verilir.⁴³⁰ Şimdi, kahramanların anlatılarda ortaya çıkış şekillerini inceleyebiliriz:

Saldırgan; olayın akışı içerisinde iki kez görünür. İlk kez apansız ortaya çıkar, sonra kaybolur. İkincisinde kahraman tarafından aranılan kişi olarak bir yolculuk sonunda ortaya çıkar.⁴³¹ Menakıbnamelerde bu kişi asıl kahramandan haberdar olduktan sonra ortaya çıkar. Saldırgana kahraman hakkında haber verenler ise genelde kıskanç ve fitne çıkaran kişiler olarak sunulmuştur. Bu kişiler kahramanı saldırgan kişiye kötülerler ve saldırganı kahramana karşı kışkırtırlar. Saldırgan ikinci kez ortaya çıktığında kahramanla karşılaşır ve onunla mücadeleye girişir. Menakıbnamelerde saldırgan karakteri güçlü olmakla birlikte genelde zalim bir kişiliğe sahiptir. Kanaatimizce saldırgan karakterin güçlü gösterilmesinin amacı aslında onu yenen kahramanı yüceltmeye yöneliktir. Zalim olması ise benzer şekilde kahramanı adil göstermeye yöneliktir.

Bağışçı; çoğunlukla ormanda, tarlada, yolda, caddede kahramanla karşılaşır.⁴³²

Yardımcı; olay örgüsüne bir hediye olarak girer.⁴³³

Propp, bağışçı ve yardımcı karakterlerin masalarda zaman zaman iç içe olabildiğini belirtmiştir.⁴³⁴ Menakıbnamelerde bu kişiler "görev verme" işlevinde kahraman tarafından görevlendirilen kişiler olarak gösterilmektedir. Derviş veya müritler olarak ortaya çıkan bu kişiler kahramanın her zaman yanında olup ona yardımcı olan kişilerdir.

Gönderen, kahraman, düzmece kahraman ve prenses ise başlangıç durumunun bir parçasıdır.⁴³⁵ Başlangıç durumunda kahraman (arayıcı), genelde olağanüstü bir şekilde

⁴²⁹ Propp, *a.g.e.*, s. 83-84.

⁴³⁰ Propp, *Masalların Yapısı...*, s. 128.

⁴³¹ Propp, *a.g.e.*, s. 88.

⁴³² Propp, *a.g.e.*, s. 88.

⁴³³ Propp, *Masalların Yapısı...*, s. 127.

⁴³⁴ Propp, *a.g.e.*, s. 84.

⁴³⁵ Propp, *a.g.e.*, s. 88.

dünyaya gelir.⁴³⁶ Kahramanın doğumu ile birlikte onunla ilgili kehanetlerde bulunulması sık görülen bir durumdur. Geleceğin kahramanının nitelikleri, olay örgüsü düğümlenmeden önce açıklanır. Kahramanın hızla büyümesi ve diğer insanlardan üstünlüğü anlatılır.⁴³⁷ Kahramanların tanıtılması sırasında düzmece kahramanın açıkça belirtilmediği, ancak sonradan evde veya sarayda yaşadığı öğrenilir. Saldırgan gibi prenses de iki defa görülür. İkincisinde aranılan kişi olarak ortaya çıkar.⁴³⁸ Menakıbname anlatısındaki kahramanın ortaya çıkışı Propp'un çıkarımına uygun düşmekle beraber, "prenses ve babası" kişilerine incelediğimiz menakıbnamelerde rastlanmamaktadır.

Menakıbnamelerde "gönderen" kişi anlatının başlangıç durumunda kendini gösterir ve ana kahramanı yönlendiren kişidir. Örneğin; *Seyyid Ali Sultan Velayetnamesi*'nde bu karakter peygamberdir. *Kaygusuz Abdal Menakıbnamesi*'nde ise Kaygusuz'un şeyhi olan Abdal Musa'dır.

"Düzmece kahraman" karakterine, menakıbname anlatı içerisinde dinî veya ilmî olarak kahramana meydan okuyan kişiler uygun düşmektedir. Kıskanç ve fitne çıkarıcı kişiler olarak gösterilen bu karakterler, menakıbnamelerde "imtihan edilme, cezalandırma ve velayette üstünlük" işlevlerinde kendini göstermektedir.

3.4 KAHRAMANLARIN VASIFLARI

Kahramanların adları ve vasıfları değişken değerlerdir.⁴³⁹ Burada kastettiğimiz kişilerin yaşı, cinsiyeti, durumu, dış özellikleri gibi vasıflardır. Bu özellikler anlatılara ayrı bir canlılık kazandırır. Kahramanların vasıflarının belirlenmesinde muhtelif durumlar etkili olabilir. Örneğin, masal kahramanlarının vasıfları incelendiğinde çok tanrılı dinlerin, eski âdetlerin, unutulmuş ayinlerin izlerine rastlamak mümkündür.⁴⁴⁰

Propp'a göre, kişilerin vasıflarının incelenmesinde üç temel bölüm vardır. Bunlar; kişilerin görünüşü ve adları, olaya giriş özellikleri ve yaşadıkları yer.⁴⁴¹ Kahramanların özellikleri değişken olsa da ortaklıklara da rastlanabilir. Örneğin; prensesin altın saçlarının olması dünya

⁴³⁶ Propp, *Masalların Yapısı...*, s. 129.

⁴³⁷ Propp, *Masalların Yapısı...*, s. 129.

⁴³⁸ Propp, *a.g.e.*, s. 88.

⁴³⁹ Propp, *a.g.e.*, s. 91.

⁴⁴⁰ Propp, *Masalların Yapısı...*, s. 132.

⁴⁴¹ Propp, *a.g.e.*, s. 92.

masallarında var olan yaygın bir ortak vasıftır.⁴⁴² Propp kişilerin vasıflarına göre bir tahlil yapmaktan kaçınsa da; bu konuda bazı umumi çıkarımlar yapmıştır. Örneğin; ejderha, büyücü kadın, haydutlar, satıcılar genelde “saldırgan” rolündedirler. Yaşlı veya dilenci kadın, orman perisi, ayı gibi karakterler ise genelde “bağışçı” rolündedir.⁴⁴³ Ayrıca Propp bu vasıfların çözümlenmesinin tarihsel açıdan da çıkarımlar yapabilmeye olanak sağladığını belirtmiştir.⁴⁴⁴

Menakıbnamelerde saldırgan karakter genelde dönemin güç sahibi bir idarecisidir. İncelediğimiz menakıbnamelerde “yardımcı” karakter derviş veya mürit olarak kendisini göstermektedir. “Gönderen” kişi ise genelde ulvî özelliklere sahip İslam toplumunca kabul görmüş bir şahsiyettir. “Kahraman” sıradan insanlara göre fiziki ve ilmi olarak oldukça üstün özelliklere sahiptir. “Düzmece kahraman” ise hâkim, filozof veya sufi kişiler olabilmektedir. *Menâkıbu'l-Ârifîn*'de Baha Veled ve Mevlana'nın vasıflarını ve eylemlerini sorgulayan filozoflar bu karaktere örnek teşkil ederler.

Bu çalışmanın odak noktası menakıbnamelerdeki işlev yapısı olduğundan kahramanlar üzerinde daha fazla durmayacağız. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki; menakıbnamelerdeki kahraman yapısı üzerinde daha detaylı ve geniş çapta bir araştırma yapma ihtiyacı vardır.

⁴⁴² Propp, *Masalların Yapısı...*, s. 136.

⁴⁴³ Propp, *Masalların Yapısı...*, s. 136.

⁴⁴⁴ Propp, *Masalların Yapısı...*, s. 136.

SONUÇ

Böyle bir çalışmada özetle ifade edecek olursak menakıbnamelerin tarihî kaynak olarak kullanılmasına farklı bir açıdan yaklaşılması amaçlandı. Olağanüstülüklerle bezenmiş olan menakıbnamelerin tarihî gerçeklikleri birebir yansıtmayacağı açıktır. Mesele menakıbnamelerin içerdiği tarihsel gerçekliği olağanüstülüklerden ve kurgudan sıyrıp ortaya çıkarmaktır. İşte bu sebeple menakıbnameler yapısal yöntemler ile değerlendirildi. Böylece sabit ve değişken unsurlar tespit edilerek bir tasnife gidildi.

Propp, incelemesinde olağanüstü anlatılardaki eylemin sabitliğinden faydalanmıştır. Benzer şekilde menakıbnamelerde de kişi ve araçlar değişse de eylemlerin, anlatıya kattığı anlam açısından ortak oldukları saptanmıştır. Elbette Propp'un tespit ettiği işlevler ile burada tespit edilen işlevler arasında benzerlikler olsa da aynı değildirler. Doğal olarak Propp'un incelediği eserleri ortaya çıkaran yazılı ve sözlü kültür birikimi ile menakıbnameleri ortaya çıkaran kaynaklar farklıdır. Eski Türk anlatıları veya dinî anlatılar gibi kaynakların, menakıbnamelerin ve bu menakıbnamelerde bulunan işlevlerin oluşumundaki etkilerine çalışmamızda yer verdik.

Propp, incelemesi sonunda masallarda ortaya çıkan bazı ana özellikler belirlemiştir. Kişiler ve eylemlerin gerçekleşme biçimleri değişse de anlatının değişmez ve sürekli öğeleri kişilerin fonksiyonlarıdır; yani sabit unsurlardır. Bu unsurlar anlatının temel oluşturucu bölümleridir. Aynı husus menakıbnameler için de geçerlidir. Öyle ki, belirlediğimiz on beş sabit unsur menakıbnamelerdeki anlatının seyrini belirleyen oluşturucu bölümlerdir. Ancak daha çok menakıbname üzerinde yapılacak bir çalışma ile bu sayının artabileceği düşünülebilir.

Propp sabit unsurların dizilişinin her zaman aynı olduğunu belirtmiştir. Bu durum menakıbnameler için kısmen geçerli değildir. Menakıbnamelerin başlangıç ve son kısımlarındaki sabit unsurların dizilişinde değişiklik olmasa da, gelişme bölümündeki sabit unsurların sıralanışında farklılıklar görülmektedir. Bunun sebebi, menakıbnamelerin gerçek kişilerin hayat hikâyeleri üzerine inşa edilmesi olmalıdır. Aynı zamanda yazarların öncelikleri de fonksiyon sıralanışının değişmesinde etkilidir. Propp'un incelediği masallara benzer şekilde menakıbnamelerde de anlatının gidişatı kötülüğün başlaması ve kötülüğün giderilmesi üzerine kuruludur.

Bu çalışmanın öne çıkan özelliği belirlenen on beş sabit unsurdur. Bu unsurları belirlerken ise işlevlerin anlatı içerisinde kazandığı “anlam” faktörü kullanılmıştır. Hemen belirtelim ki

anlatılardaki tüm eylemler işlev özelliği taşımazlar. İşlevlerin her biri mantıksal bir gereklilikle ortaya çıkmıştır ve anlatıdaki genel bir amaca hizmet etmektedir. Sabit unsurları incelerken işlevlerin hizmet ettikleri amaçlara da yer verdik. Amaçlar genel itibariyle meşrulaştırma, yüceltme, ayırt etme ve ispatlamadır.

Menakıbnamelerde belirlediğimiz müjdeleme, görevlendirme, imtihan edilme ve imtihanı geçme işlevleri anlatının ilk kısmını oluşturan bir nevi hazırlık işlevleridir. Bu işlevler, eserlerde meşrulaştırma ve ispatlama amaçlarına hizmet eden işlevlerdir. Müjdeleme ve görevlendirme kahramanı meşrulaştıran; imtihan edilme ve imtihanı geçme işlevleri ise kahramanın velayetinin ispatlandığı işlevlerdir. Böylece gelişme bölümüne geçmeden önce kahraman, okuyucuya meşruiyet kazanmış bir veli olarak sunulur.

Yardım etme, saygınlık kazanma, düşmanla karşılaşma, düşmanın alt edilmesi, cezalandırma, afatın gerçekleşmesi, siyasette üstünlük, velayette üstünlük, İslamlaştırma işlevleri ise anlatının gelişme bölümünde yer alır. İşlevlerin dizilişinde farklılıklar görülebilir. Bu işlevler anlatı içerisinde meşrulaştırma, yüceltme, ispatlama gibi farklı amaçlara hizmet eder. Menakıbnamelere konu edinilen veliler, bu yolla toplum ve siyaset nezdinde üstün bir yere konmuş; adeta sosyal ve politik düzene yön veren karakterler olarak gösterilmiştir. Keramet mefhumu işlevlerin gerçekleşmesinde kullanılan velilerin bir nevi ana silahıdır.

Menakıbnamelerin son bölümünde ise görev verme ve başarı işlevleri bulunmaktadır. Görev verme işlevi ile kahraman, misyonunu bir başka kahramana devreder ve sonun yaklaştığı okuyucuya hissettirilir. Başarı işleviyle ise kahraman anlatıda ona yüklenen misyonu tamamlamış olur.

İşlevleri incelerken dikkate değer önemli bir nokta da, bazı işlevlerde Bektaşî ve Mevlevî menakıbnamelerinde belirgin farklılıkların olmasıdır. Örneğin imtihan edilme işlevini incelerken belirttiğimiz gibi; işlevdeki farklılığın sebebi Bektaşî inancında etkili olan *hulul* kavramının menakıbnamelere bir yansımasıdır. Görevlendirme işlevinde de Bektaşî ve Mevlevî menakıbnameleri arasında verilen görev açısından farklılıklar görülmüştür. Bu durumun sebebi olarak tarikatların yerleştiği alanların farklı olması gösterilebilir. Benzer şekilde cezalandırma, afatın gerçekleşmesi ve görev verme işlevlerinde ise, genelde inanç farklılıklarından kaynaklanan değişiklikler tespit edilmiştir.

Burada kullanılan yöntemin menakıbnamelerdeki karakterleri tasnif etmede ve yorumlamada eksikliğini de kabul etmeliyiz. Ayrıca kesin verilere ve bunlara dayanan yorumlara ulaşmak

için yapısalcı metotlar ile daha çok menakıbname üzerinde çalışılmalıdır. En azından tez kapsamında belirlenen işlevler ile görülmüştür ki; menakıbnameler belli bir anlatı birikiminden beslenmiş ve bu yolla on beş işlevden oluşan ortak bir anlatı birikimi meydana gelmiştir.

KAYNAKÇA

Abdülkerim bin Şeyh Musa (1991). *Makâlât-ı Seyyid Hârûn* (Hazırlayan:Cemal Kurnaz). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Ahmed Eflâki (2011). *Ariflerin Menkıbeleri* (çev: Tahsin Yazıcı). İstanbul: Kabalcı Yayıncılık.

Ahmed Vefik Paşa (1876). *Lehce-î Osmânî*. İstanbul.

AY, Resul (2006). “Ortaçağ Anadolu’sunda bilginin seyahati: Talebeler, âlimler ve dervişler”, *Tarih ve Toplum*, Sayı:3.

AY, Resul (2012). Bizans’tan Osmanlıya Anadolu’da Heterodoks İnanışlar: ‘Öteki’ Dindarlığın Ortak Doğası Üzerine(650-1600)”, OTAM.

AY, Resul (2013). “Sufi Shaykyhs and Society in Thirteenth and Fifteenth Century Anatolia: Spiritual Influence and Rivalry”, *Journal of Islamic Studies*, Sayı/24.

AY, Resul (2015). “Erken Dönem Anadolu Sufiliği ve Halk İslam’ında Hulûlcü Yaklaşımlar ve Hulûl Anlayışının Farklı Tezahürleri”, *Kış*, Sayı/72.

BAUSANI, Alessandro (1968). “Religion Under Mongols”. Cambridge: University of Cambridge Press.

BERKEY, Jonathan (2010). “İslam”, *The New Cambridge of Islam*. Cambridge: University of Cambridge Press.

BIRGE, John K. (1996). *The Bektashi Order of Dervishes*. London: Hartford Seminary Press.

CAHEN, Claude (2012). *Osmanlılardan Önce Anadolu*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

CHODKIEWICZ, Michel (2003). *Sahilsiz Bir Umman*. Ankara: Gelenek Yayıncılık.

ÇETİN, Nurullah (2000). *Yeni Türk Şairinin “Yusuf ile Züleyha Hikâyesi” Duyarlılığı*. Ankara: Hece Yayınları.

ÇOBANOĞLU, Özkul (2012). *Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları.

DEMİR, Necati; ERDEM, Mehmet Dursun (2011). *Battal Gazi Destanı*. Ankara: Hece Yayınları.

EFLATUN (2010). *Devlet*. İstanbul: Akvaryum Yayınevi.

ELÇİN, Şükrü (2011). *Halk Edebiyatına Giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları.

ERGİN, Muharrem (2011). *Dede Korkut Kitabı I*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

GÖLPINARLI, Abdülbaki (2014). *Maârif*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi Yayın Sanayi.

GÖMEÇ, Sadettin (2006). *Türk Kültürünün Ana Hatları*. Ankara: Akçağ Yayınları.

GÜNAY, Umay (2011). *Elazığ Masalları ve Propp Metodu*. Ankara: Akçağ Yayınları.

GÜZEL, Abdurrahman (1999). *Abdal Musa Velayetnamesi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

GÜZEL, Abdurrahman (1999). *Kaygusuz Abdal Menakıbnamesi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

GÜZEL, Abdurrahman; TORUN Ali (2012). *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*. Ankara: Akçağ Yayınları.

HASLUCK, Frederick William (2012). *Sultanlar Zamanında Hristiyanlık ve İslam*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

HOBBSAWM, Eric (1990). *Haydutlar* (çev: Fatma Taşkent). İstanbul: Logos Yayıncılık.
İslam Ansiklopedisi, İstanbul: Milli Eğitim Yayınevi.

KAFADAR, Cemal (1996). *Between Two Worlds: The Construction of the Ottoman State*.
California: University of California Press.

KESEDAR, İhsan (1988). *Osmanlı Devleti ve Bektaşî Yolu*.

KILIÇ, Rüya (2007). “Osmanlı Sûfilğinde İbnü’l-Arabî Etkisi: XVII. Yüzyıldan Üç Sûfi”,
Kış, Sayı/40.

KÖPRÜLÜ, M. Fuat (1991). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*. Ankara: Diyanet İşleri
Başkanlığı Yayınları.

KÖPRÜLÜ, M. Fuat; BABINGER, Franz (1996). *Anadolu’da İslamiyet*. İstanbul: İnsan
Yayınları.

KRSTIC, Tijana (2011). "Muslims Through Narratives", *Contested Conversions to Islam: Narratives of Religious Change in the Early Modern Ottoman Empire*. Cambridge: University
of Cambridge Press.

MELIKOFF, Irene (1999). “İlk Osmanlı Sultanları ve Bektaşiler”, *Osmanlı
Ansiklopedisi: Toplum*. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

MUKADDEM, Ali Rıza (2013). “Anadolu Abdallarının Kökenini Araştırırken İran ve
Mavera’ün-nehir’de Menakıbhanlar ve Menakıbhanlık Geleneği”(Uluslararası Bozkırım
Tezenesi Neşet Ertaş Sempozyumu). Kırşehir: Ahi Evran Üniversitesi Yayınları.

Necmüddin Kübra (2013). *Tasavvufî Hayat* (çev: Mustafa Kara). İstanbul: Dergâh Yayınları.

OCAK, Ahmet Yaşar (1999). “XIII.-XVI. Yüzyıllarda Anadolu Şehirlerinde Dini-Sosyal
Hayat”, *Kentte Birlikte Yaşamak Üstüne* (ed. Ferzan Bayramoğlu Yıldırım). İstanbul: Dünya
Yerel Yönetim ve Demokrasi Akademi Yayınları.

OCAK, Ahmet Yaşar (2010). *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menakıbnameler*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

OCAK, Ahmet Yaşar (2014). *Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

OCAK, Ahmet Yaşar; ERÜNSAL, İsmail E.(2014). *Menâkıbu'l-Kudsiyye fî Menâsibi'l-Ünsiyye Baba İlyas-ı Horasânî ve Sülâlesinin Menkabevî Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

OCAK, Ahmet Yaşar (2014). *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

OCAK, Ahmet Yaşar (2005). *Alevî ve Bektaşî İnançlarının İslam Öncesi Temelleri*. İstanbul: İletişim Yayınları.

OLSSON, T.; ÖZDALGA, E.; RAUDVERE, C.(1999). *Alevi Kimliği*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

ÖNGÖREN, Reşat (2004). “Mevlana Celaleddin-i Rumi” *TDVİA* Cilt:29. Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları.

ÖNGÖREN, Reşat (2012). *Osmanlılar'da Tasavvuf*. İstanbul: İz Yayıncılık.

PROPP, Vladimir (1987). *Masalların Yapısı ve İncelenmesi*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

PROPP, Vladimir (2002). *Masalın Biçimbilimi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

RAYMAN, Hayrettin (2010). *Halk Edebiyatı Anlatı Türleri*. Ankara: Gazi Kitabevi.

RICE, Tamara Talbot (1961). *The Seljuks in Asia Minor*. London: Western Printing Services.

ROUX, Jean-Paul (2007). *Türklerin Tarihi Pasifikten Akdeniz'e 2000 yıl*. İstanbul: Kabalıcı Yayıncılık.

SAKAOĞLU, Saim; DUYMAZ, Ali (2008). *İslamiyet Öncesi Türk Destanları*. İstanbul: Ötüken Yayınları.

SERT, Mehmet; BİÇER, Bekir (2007). *Danışmend Gazi Destanı*. Ankara: Akçağ Yayınları.

SODZAWICZNY, Magdalena (2003). "Türkiye Masallarında Şamanizm Öğeleri". Ankara.

ŞEKER, Mehmet(2011). *Anadolu'nun Türkleşmesi ve Kültürel Hayatı*. İstanbul: Ötüken Yayınları.

TANERİ, Aydın (1978). *Türkiye Selçukluları Kültür Hayatı:Menakıbu'l-Arifin'in Değerlendirmesi*. Konya: Bilge Yayınları.

TANRIKORUR, Ş. Barihüda (2004). "Mevleviyye", *TDVİA*, Cilt:29. Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları.

TURAN, Osman (2010). *Selçuklular Zamanında Türkiye*. İstanbul: Ötüken Yayınları.

TÜRKMEN, Fikret (1983). *Tahir ile Zühre*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

UYSAL, Zeynep (2006). *Olağanüstü Masaldan Çağdaş Anlatıya*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.

WINTER, Stefan (2010). "Shiism in the Ottoman Empire: between confessional ambiguity and administrative pragmatism", *The Shiites of Lebanon under Ottoman Rule, 1516–1788*. Cambridge. University of Cambridge Press.

YILDIRIM, Rıza (2007). *Seyyid Ali Sultan(Kızıl Deli) ve Velayetnamesi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

YÜKSEL, Ayşegül (1981), *Yapısalcılık ve Bir Uygulama: Melih Cevdet Anday Tiyatrosu*, İstanbul: Aġaoġlu Yayınevi.



HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS/DOKTORA TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 18/07/2017

Tez Başlığı / Konusu: MENAKIBNAMELERİN YAPISALCI YÖNTEMLER İLE İNCELENMESİ

Yukarıda başlığı/konusu gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 77 sayfalık kısmına ilişkin, 13/07/2017 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 8 'tür.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç,
- 2- Kaynakça hariç
- 3- Alıntılar hariç/dâhil
- 4- 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Tarih ve İmza

Adı Soyadı: Mustafa Boran
Öğrenci No: N13227064
Anabilim Dalı: Tarih
Programı: Tarih
Statüsü: Y.Lisans Doktora Bütünleşik Dr.

18.07.2017

DANIŞMAN ONAYI

UYGUNDUR.

Prof. Dr. Rüya KILIÇ



HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
THESIS/DISSERTATION ORIGINALITY REPORT

HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
TO THE DEPARTMENT OF HISTORY

Date: 18/07/2017

Thesis Title / Topic: Analyzing the Menakibnames (Hagiographies) by the Structuralist Methodology

According to the originality report obtained by myself/my thesis advisor by using the Turnitin plagiarism detection software and by applying the filtering options stated below on 13/07/2017 for the total of 77 pages including the a) Title Page, b) Introduction, c) Main Chapters, and d) Conclusion sections of my thesis entitled as above, the similarity index of my thesis is 8 %.

Filtering options applied:

1. Approval and Declaration sections excluded
2. Bibliography/Works Cited excluded
3. Quotes excluded
4. Match size up to 5 words excluded

I declare that I have carefully read Hacettepe University Graduate School of Social Sciences Guidelines for Obtaining and Using Thesis Originality Reports; that according to the maximum similarity index values specified in the Guidelines, my thesis does not include any form of plagiarism; that in any future detection of possible infringement of the regulations I accept all legal responsibility; and that all the information I have provided is correct to the best of my knowledge.

I respectfully submit this for approval.

Name Surname: Mustafa Boran
Student No: N13227064
Department: History
Program: History
Status: Masters Ph.D. Integrated Ph.D.

Date and Signature

18.07.2017

ADVISOR APPROVAL

APPROVED.

Prof. Dr. Rüya KILIÇ



HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ETİK KURUL İZİN MUAFİYETİ FORMU

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 18/07/2017

Tez Başlığı / Konusu: MENAKIBNAMELERİN YAPISALCI YÖNTEMLER İLE İNCELENMESİ

Yukarıda başlığı/konusu gösterilen tez çalışmam:

1. İnsan ve hayvan üzerinde deney niteliği taşımamaktadır,
2. Biyolojik materyal (kan, idrar vb. biyolojik sıvılar ve numuneler) kullanılmasını gerektirmemektedir.
3. Beden bütünlüğüne müdahale içermemektedir.
4. Gözlemsel ve betimsel araştırma (anket, ölçek/skala çalışmaları, dosya taramaları, veri kaynakları taraması, sistem-model geliştirme çalışmaları) niteliğinde değildir.

Hacettepe Üniversitesi Etik Kurullar ve Komisyonlarının Yönergelerini inceledim ve bunlara göre tez çalışmamın yürütülebilmesi için herhangi bir Etik Kuruldan izin alınmasına gerek olmadığını; aksi durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Adı Soyadı: Mustafa Boran
Öğrenci No: N13227064
Anabilim Dalı: Tarih
Programı: Tarih (Tezli Yüksek Lisans)
Statüsü: Y.Lisans Doktora Bütünleşik Dr.

Tarih ve İmza

18.07.2017

DANIŞMAN GÖRÜŞÜ VE ONAYI

UYGUNDUR

Prof. Dr. Rüya KILIÇ

Detaylı Bilgi: <http://www.sosyalbilimler.hacettepe.edu.tr>

Telefon: 0-312-2976860

Faks: 0-3122992147

E-posta: sosyalbilimler@hacettepe.edu.tr



HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES

ETHICS BOARD WAIVER FORM FOR THESIS WORK

HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
HISTORY TO THE DEPARTMENT PRESIDENCY

Date: 18/07/2017

Thesis Title / Topic: ANALYZING THE MENAKIBNAMES BY THE STRUCTUALIST METHODOLOGY

My thesis work related to the title/topic above:

1. Does not perform experimentation on animals or people.
2. Does not necessitate the use of biological material (blood, urine, biological fluids and samples, etc.).
3. Does not involve any interference of the body's integrity.
4. Is not based on observational and descriptive research (survey, measures/scales, data scanning, system-model development).

I declare, I have carefully read Hacettepe University's Ethics Regulations and the Commission's Guidelines, and in order to proceed with my thesis according to these regulations I do not have to get permission from the Ethics Board for anything; in any infringement of the regulations I accept all legal responsibility and I declare that all the information I have provided is true.

I respectfully submit this for approval.

Name Surname: Mustafa Boran

Student No: N13227064

Department: History

Program: History

Status: Masters Ph.D. Integrated Ph.D.

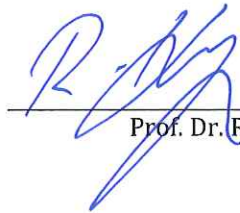
Date and Signature

18.07.2017



ADVISER COMMENTS AND APPROVAL

APPROVED



Prof. Dr. Rüya KILIÇ